

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EDUKOLOGIJOS IR SOCIALINIO DARBO INSTITUTAS**

GRAŽINA RAKSA

**VAIKO TEISIŲ APSAUGOS MAGISTRANTŪROS
IŠTĚSTINĖS STUDIJOS**

**VAIKO VIDUTINĖS PRIEŽIŪROS PRIEMONIŲ
ĮGYVENDINIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas : *Docentė dr. Brigita Kairienė*

Vilnius, 2017 m.

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO PRIELAIDOS	6
1.1. Nusikalstamumo samprata.....	6
1.2. Nusikalstamumo priežastis aiškinančios teorijos.....	8
1.3. Deviantinio ir delikventinio elgesio sampratos.....	11
1.4. Delinkventinio ir deviantinio elgesio priežastys	14
1.5. Nepilnamečių nusikalstamumo tendencijos Lietuvoje	20
2. NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE.....	23
2.1. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos kūrimo prielaidos	23
2.2. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės taikymo, skyrimo ir vykdymo sistema.....	26
2.3. Vidutinės vaiko priežiūros priemonės įstaigų darbo organizavimas	33
3. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS	38
3.1. Tyrimo metodologija.....	38
3.2. Tyrimo imtis	38
3.3 Tyrimo organizavimas ir tyrimo etika	38
3.3. Tyrimo dalyviai	39
3.4. Tyrimo instrumento pristatymas.....	39
3.5. Tyrimo ribotumai.....	40
4. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ	41
IŠVADOS.....	78
REKOMENDACIJOS	81
LITERATŪROS SĄRAŠAS	82
SANTRAUKA	86
SUMMARY	87
PRIEDAI.....	88

ĮVADAS

Jaunimas viena iš gausiausių amžiaus grupių visuomenėje, jis užima svarbią vietą kultūriniam ir politiniam gyvenimui. Šiandien nereikia įrodinėti, jog nepilnamečių nusikalstamumas išlieka viena opiausių visuomenės problemų. „Nepilnamečių nusikalstamumas – tai savotiška bendro nusikalstamumo pradžia, jos potencialus rezervas ir kartu ateities prognozės modelis“ (Indrašienė, Merfeldaitė ir Pivorienė, 2011, p. 5).

Remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis (pastaraisiais metais matoma nusikalstamumo veikų mažėjimo tendencija, o nuo 2008 m. iki 2015 m. nusikalstamų veikų sumažėjo net 39,9 %, visgi nepilnamečių nusikalstamumo lygis yra gana aukštas (Nusikalstamos veikos kurias padarė įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, 2017). Tai, kad nepilnamečių nusikalstamumas yra gana aukštas leidžia teigti G. Sakalausko ir kitų mokslininkų (2011) atliktas tyrimas dėl registruoto ir latentinio nusikalstamumo Lietuvoje. Autoriai pažymi, jog nepilnamečių nusikalstamas elgesys pasižymi itin dideliu latentiskumu, o statistiniai duomenys atspinti tik teisėsaugos institucijų veiklos rezultatus. Tokiu būdu tikrasis nepilnamečių nusikalstamumas iš tiesų nėra žinomas.

1995 m. Lietuvai ratifikavus Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvenciją (Žin., 1995, Nr. 60-1501), (toliau tekste konvencija) įsipareigota sukurti teisinę sistemą atitinkančią europinius reikalavimus bei suteikiančią galimybę tinkamai nepilnamečių reabilitacijai bei resocializacijai. Konvencijoje bei kituose tarptautiniuose aktuose – Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklėse (Generalinės asamblėjos rezoliucija, 1985, Nr. 40-33), Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairėse (Generalinės asamblėjos rezoliucija, 1990, Nr. 45-112), Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklėse (Generalinės asamblėjos rezoliucija, 1990, Nr. 45-113), pažymima, jog nepilnamečiams dėl savo psichologinio nepastovumo, moralinės brandos bei ypatybių su kuriomis siejama baudžiamoji atsakomybė nebuvimo turi būti numatytos išimtys dėl baudžiamosios atsakomybės realizavimo.

Humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemą, vienu iš nepilnamečių justicijos reformų rezultatu tapo 2007 m. priimtas ir 2008 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (Žin., 2007, Nr. 80-3214), (toliau tekste įstatymas), sudaręs teises prielaidas sukurti

sistemą orientuotą į psichologinės, socialinės bei kitos pagalbos suteikimą elgesio problemų turintiems bei nusikalsti linkusiems nepilnamečiams.

Visgi praėjus dešimtmečiui po įstatymo priėmimo pastebima, jog vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistema reikalauja jos tobulinimo. Tai patvirtina ir Valstybinis auditas atlikęs tyrimą dėl vaikų socializacijos centrų veiklos rezultatyvumo (Valstybinio audito ataskaita, 2013, Nr. VA-P-50-11-10). Valstybinio audito ataskaitoje teigiama, jog vaikų socializacijos centruose nėra sukuriamos pakankamos prielaidos rezultatyviai vaikų socializacijai, nėra renkama statistinė informacija ar išėję vaikai iš centrų nusikalsta, tokiu būdu politika formuojama be realių žinių apie situaciją. Tai suponuoja vaikų socializacijos centrų, vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo mokslinių tyrimų reikalingumą.

Nepilnamečių nusikalstamumas gausiai tyrinėtas užsienio ir Lietuvos autorių. E. Zmanovskaja (2004) išskyrė keletą delinkventinio elgesio grupių, A. Ličko (1997) nurodė kaip tam tikros sąlygos ir charakterio akcentuacijos gali lemti asocialų elgesį bei socialinę atskirtį. D. Matza (1990) savo delinkventinio elgesio teorijoje akcentavęs sąmoningą nepilnamečio dreifavimą tarp priimtinos ir nusikalstamos veiklos, bei kt. autoriai. Lietuvoje nepilnamečių nusikalstamumo priežastis tyrė A. Čepas (1973), asocialaus elgesio psichologines ištakas G. Valickas (1997), A. Dapšys (1994), delinkventinio elgesio veiksnius išskyrė A. Juodraitis (2002), E. Vileikienė (2007) atliko Lietuvos nepilnamečių justicijos problemų sociologinę analizę. Nepilnamečių nusikalstamos veiklos probleminius klausimus nagrinėjo J. Žukauskaitė (2012), D. Snieškienė (2008), I. Leliūgienė (2002), V. Indrašienė (2004, 2010, 2011) bei kiti Lietuvos mokslininkai.

Vidutinės priežiūros priemonių taikymas nesusilaukė tokio didelio mokslininkų dėmesio. Iš naujesnių tyrimų galima paminėti K. Vitkausko (2010) nagrinėtą delinkventinio elgesio vaikų resocializaciją vidutinės priežiūros sistemoje, V. Indrašienės ir kitų mokslininkų (2011) vidutinės priežiūros priemonių įgyvendinimą socioedukaciniu aspektu. 2013 m. išleista Šiaulių universiteto mokslo studija „Socializacijos centro veiklos modeliavimas: ugdytinių resocializacijos procesų valdymas ir metodika“. Čia plačiai nagrinėjama socializacijos centro veikla: mokymosi proceso, socialinio ugdymo, švietimo, ugdytinių rengimo aktyviai veiklai organizavimas. 2015 m. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras atliko tyrimus dėl vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros taikymo Lietuvoje ir užsienyje – nagrinėti teisiniai ir praktiniai aspektai, taip pat vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimas savivaldybėse bei kiti tyrimai.

Vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimas tyrinėtas įvairiais aspektais, tačiau šiuo metu vyksta šios sistemos pertvarkos ir diskusijos dėl centrų reformavimo ar net

uždarymo, esant tokiai situacijai darbe keliama problemine klausimai kaip įgyvendinama vidutinės priežiūros priemonė? Kokios būtinos šios sistemos tobulinimo kryptys?

Darbo objektas - vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimas

Darbo tikslas - ištirti vaiko vidutinės priežiūros priemonių įgyvendinimą vaikų socializacijos centre.

Darbo uždaviniai:

1. Apžvelgti nepilnamečių nusikalstamo elgesio veiksniai
2. Ištirti vaiko vidutinės priežiūros priemonės skyrimo, taikymo ir vykdymo sistemos ypatumus
3. Atlikus interviu su vaikų socializacijos centro darbuotojais nustatyti kaip įgyvendinama vaiko vidutinė priežiūros priemonė
4. Identifikuoti vidutinės priežiūros sistemos taikymo tobulinimo kryptis

Darbo metodai:

1. Mokslinės literatūros ir dokumentų analizė
2. Pusiaus struktūruotas interviu su vaikų socializacijos centro darbuotojais
3. Tyrimo duomenų content analizė

1. NEPILNAMEČIŲ NUSIKALSTAMUMO PRIELAIDOS

1.1. Nusikalstamumo samprata

Šiuolaikinėje visuomenėje nusikalstamumas vertinamas kaip negatyvus reiškinys, turintis neigiamą įtaką visuomenei, tačiau gana stabilus ir socialiai sąlygotas. Nepilnamečių nusikalstamumas yra specifinė bendrojo nusikalstamumo dalis, todėl, prieš pradėdant kalbėti apie vaikų nusikalstamo elgesio priežastis, būtina išsiaiškinti nusikalstamumo sampratą.

Nusikalstamumo samprata yra gana dviprasmiška ir neapibrėžta. Pastaroji gali būti suprantama kaip tam tikras socialinis konstruktas, elgesio normų ar baudžiamosios teisės pažeidimas, viena iš deviantinio elgesio formų ir kt. Būtina pažymėti, jog nusikalstamumas yra dvejopo pobūdžio reiškinys – teisinis ir socialinis (Galinaitytė ir Rudzkis, 2005). Teisiniu požiūriu nusikalstamumas tai visuma priešingų teisei veikų, kurių atžvilgiu vykdoma prevencinė veikla, socialiniu – elgesys pažeidžiantis socialines normas, tam tikra patologija (A. Drakšienė ir R. Drakšas, 2008). Kaip teigia G. Sakalauskas (2011), nusikalstamumo sampratos „akrobatikoje“ galima atrasti įvairių stilių, pradėdant mėginimais griežtai apibrėžti neginčijamus ir nekintančius nusikalstamumo požymius ir baigiant paties nusikalstamumo egzistavimo neigimu.

J. Galinaitytė ir T. Rudzkis (2005) nagrinėję nusikalstamumo sampratos problemą teigia, jog vakarų šalių kriminologai nusikalstamumo sąvokos dažniausiai nepateikia. Kriminologų darbuose nagrinėjama nusikaltimo sąvoka, nusikalstamumas įvardijamas kaip neigiamas reiškinys, visuomenėje vykstantis procesas, nenurodant konkretaus jo požymių. Dalis autorių nusikalstamumo sąvoką apibrėžia keliais žodžiais, štai V. Fox teigia, jog nusikalstamumas tai šalutinis civilizacijos produktas, K. Ueda nusikalstamumą laiko negatyviu socialiniu reiškiniu (cit. pagal Jatkevičius, 2003). Iš paminėtų apibrėžimų negalėtume suprasti kokius požymius pastarieji autoriai išskiria ir ką jie laiko nusikalstamumu, tad šios sąvokos neleidžia atskleisti nusikalstamumo sampratos.

Rusų kriminologas J. Gilinksis (2004) nusikalstamumą apibrėžia kaip santykinai dažną (masinį), statistiškai tvarų socialinį reiškinį, vieną iš deviacijų formų, nustatomą įstatymų leidėjo baudžiamajame įstatyme. Jo teigimu užsienio kriminologai nusakant nusikalstamumo sąvoką apsiriboja ją apibrėždami kaip elgesį, kuris pažeidžia nustatytus baudžiamosios teisės draudimus, arba nurodo tris pagrindinius požiūrius į nusikalstamumo

sampratą – teisinį (nusikaltimas tai kas draudžiama įstatymo), socialinės reakcijos (nusikaltimas tai kas smerkiama visuomenės, valstybės ir už tai skiriama bausmė) ir kritinis (atmetantis abu minėtus požiūrius). Autoriaus teigimu nusikalstamumo ir nusikaltimo sampratos yra sutartinės, tai socialiniai konstruotai, kurie tik dalinai atspindi kai kurias socialines realijas – vagystes, žudymus ir kt. Tačiau tie patys veiksmai gali būti interpretuojami ne kaip nusikaltimas – mirties bausmė, turto konfiskavimas ir kt. Taigi remiantis autoriaus išsakytomis mintimis galėtume daryti išvadą, jog nusikalstamumas būdamas socialinis ir teisinis reiškiny su nuolat kinta. Tokiu būdu tai ką laikysime nusikalstamumu iš dalies priklauso nuo visuomenės ir laiko, bei paties įstatymo leidėjo.

Dauguma kriminologų aiškindami nusikalstamumo sąvoką išskiria laiko ar vietos kategorijas, bei kitus rodiklius ar požymius – masiškumą, pavojingumą, kintamumą ir kita. Lietuvos kriminologas J. Bluvšteinas (1994) nusikalstamumą įvardija kaip procesą, kurį sudaro visuma įstatymo baudžiamųjų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laikotarpį. O pagal A.Čepą (1989, p. 134): „nusikalstamumas tai masiškai paplitęs, istoriškai kintantis socialinis reiškiny, turintis teisinį, kriminalinį ir antagonistinį pobūdį, susidarantį iš nusikaltimų matomų tam tikrose valstybėse ar jų dalyse, padarytą per tam tikrą laiką“. J. Galinaitytė ir T. Rudzki (2005) išskiria dar daugiau nusikalstamumo požymių, autorių teigimu - nusikalstamumas yra istoriškai kintantis, save kuriantis ir sąlyginai savarankiškas socialinis teisinis reiškiny, nulemtas visuomenėje vykstančių procesų ir reiškinių, pavojingas visuomenei ir valstybei, tokiu būdu reikalaujantis nuolatinės kontrolės.

Tai, kad nusikalstamumas yra gana sudėtingas teisinis ir socialinis reiškiny yra akivaizdu, dėl to pateikti bendrą nusikalstamumo sampratą yra gana sudėtinga. Autoriai nagrinėjantys nusikalstamumo sampratą išskiria skirtingus šios veikos požymius, o pačią problemą analizuoja įvairiais aspektais. Analizuojant autorių sampratas galima būtų teigti, jog nusikalstamumas tai sistema – jungianti nusikaltimų požymius, savybes ir elementus. Nusikalstamumas tai nusikaltimų visuma, atspindinti esminius šios veikos bruožus, bet ne nusikaltimų sumą – pavienius faktus.

Apibendrinant kriminologų požiūrį į nusikalstamumą galima teigti, jog nusikalstamumas tai socialinis ir teisinis reiškiny. Jo sampratai būdingi įvairių autorių išskiriami požymiai ar rodikliai, tokie kaip : pavojingas visuomenei, istoriškai kintantis, save kuriantis, nulemtas visuomenėje vykstančių procesų, masinis, visuma įstatymo baudžiamųjų veikų, padarytų tam tikroje valstybėje ar regione per tam tikrą laiką. Nors

nusikalstamumas aiškinamas gana įvairiai, vis dėl to jį galėtume suprasti kaip sistemą, sąveikaujančią ir priklausančią nuo socialinės aplinkos, visuomenės ir laiko.

1.2. Nusikalstamumo priežastis aiškinančios teorijos

Nusikalstamą elgesį sociologijos, psichologijos ir kitose moksluose mėginta paaiškinti teorijomis, šias galėtume tradiciškai skirti į biologines, psichologines bei sociologines.

Biologinės teorijos nusikalstamą elgesį laiko iš anksto nulemtu ir sietinu su genetiniais ar biologiniais veiksniais. Šios krypties teorijas R. Clifas (cit. pagal Indrašienė ir kt., 2011, p. 13), išskiria į keturis tipus :

1. Nepilnavertiškumo teorijos, teigiančios, kad nusikaltėliai yra biologiškai prastesni nei kiti asmenys;
2. Skirtumų ir defektų teorijos, teigiančios, kad nusikaltėliai yra kitokie nei visi;
3. Kūno tipo teorijos, teigiančios, kad nuo asmens kūno tipo priklauso ar jis bus linkęs nusikalsti;
4. Mitybos ir vitaminų teorija teigianti, kad nuo nuolat vartojamo tam tikro maisto priklauso nusikalstamas elgesys.

Analizuojant mokslininko pateiktą biologinių teorijų klasifikaciją tenka pažymėti, jog nusikalstamas elgesys tampa biologiniu produktu. Tokiu būdu nusikaltėliu nėra tampama, o gimstama. Remiantis biologinėmis teorijomis nuo asmens vartojamo maisto, kūno tipo, išvaizdos priklauso kiek pastarasis yra linkęs į agresyvumą ir nusikalstamą elgesį. Akivaizdu, jog šios teorijos neatsižvelgia į žmogų supančią aplinką, kultūrinį ar istorinį kontekstą. Ir nors galėtume iš dalies sutikti, jog tam tikri biologiniai veiksniai gali suveikti ir nulemti nusikalstamą elgesį, tačiau be abejonės tam turi būti sudarytos atitinkamos socialinės sąlygos.

Vienas garsiausių biologinių teorijų kūrėjų yra Č. Lombroso, be abejonės jį galėtume laikyti šios krypties pradininku. Autorius pagrindinius veiksnius lemiančius nusikalstamą elgesį laikė paveldimus biologinius faktorius. Iš išskirtinių atavistinių, tai yra pirmykščių žmonių išorinių požymių, tokių kaip kūno plaukuotumas, kaukolės pakitimai ir kita galėtume spręsti ar žmogus yra linkęs į nusikalstamumą (2006). Remiantis Č. Lombroso teiginiais galima teigti, jog autorius nusikalstamą elgesį laikė paveldimu, tokiu būdu bet koks nusikaltėlio perauklėjimas yra beprasmis, kadangi jo nusikalstamumą lemia asmenybės biologiniai veiksniai. Akivaizdu, jog tokią teoriją šiai dienai galima laikyti nepagrįsta.

Kūno tipų teorija ar kitaip dar vadinama „somatinio tipo sistema“ yra dar viena iš biologinės krypties teorijų. Pastarosios kūrėjas V. Sheldonas (cit. pagal Wright & Miller,

2005) teigė, jog žmogaus temperamentą lemia jo kūno konstitucija, o kiekvienas žmogus gali būti priskirtas vienam iš trijų kūno tipui :

- Mezomorfiniai (atletiški) – linkę dominuoti, elgtis agresyviai, gana aktyvūs, linkę smurtauti.
- Endomorfiniai (nutukę) – draugiški, nedrąsūs, lėti, ieškantys fizinio komforto.
- Ektomorfiniai (liesi) – slopina išorines reakcijas, laikosi socialinių normų, turintys gerą humoro jausmą ir gyvą charakterį.

Anot šios teorijos autoriaus nusikalstamumo priežastys yra susijusios su asmenybės kūno sudėjimu, fizinėmis charakteristikomis. Asmens polinkį į nusikalstamumą remiantis šia teorija būtų galima nustatyti išanalizavus žmogaus išvaizdą ar kūno sudėjimą, remiamasi nuostata, jog nusikaltėliams būdingos skirtingos fizinės savybės. Kaip ir Č. Lombroso, taip ir V. Scheldono teorija šiai dienai neturi didelio palaikymo, yra kritikuojama, o žmogaus kūno sudėjimas ar išvaizda ir nusikalstamumo sąsaja yra nepagrįsta ir atmetama.

Vystantis biologijos ir genetikos mokslui atsirado vis naujų biologinių teorijų, aiškinančių nusikalstamumą. Imta teigti, jog nusikalstamumą įtakoti gali pulso dažnis, testosterono kiekis kraujyje ir kita. Viena iš tokių teorijų - XYY chromosomų teorija, kuri rėmėsi kalėjimuose kalinčių nusikaltėlių su papildoma Y chromosoma skaičiumi (Palavinskienė, 2010). Nusikalstamumas imtas aiškinti kaip genetiškai paveldimas, sietinas su genetiniu pakitimu ir jo sukeltais negalavimais. Visgi tolesni tyrimai parodė, jog papildoma Y chromosoma nepasižymi agresyvumu.

Psichologinių teorijų kūrėjai rėmėsi garsiojo Z. Froido darbais. Pasak Froido žmogaus elgesį lemia instinktai, mirties instinktas yra agresyvių impulsų šaltinis, o žmogaus elgesys nulemtas gyvenimo ir mirties instinktų sąveikos (Фрейд, 1989). Psichologinių nusikalstamumo teorijų yra gana nemažai, šiame darbe jų atskirai neanalizuosime, dauguma jų panašios, nusikalstamumo priežastis kildina iš vidaus – negatyvių išgyvenimų vaikystėje, elgesio išmokimu pasirenkant ar atsakant į stimulą (Indrašienė ir kt., 2011). Galima būtų teigti, jog šios teorijos stengiasi paaiškinti asmenybės elgesio pasikeitimus per individo vidines savybes.

Sociologinėms teorijoms priskirtinas teiginys, jog nusikalstamumas priklauso nuo asmenybės supančios socialinės aplinkos. Viena garsesnių sociologinės krypties teorijų – Anomijos teorija priklauso garsiam prancūzų sociologui E. Durkheimui. Autorius teigė, jog nusikalstamumas tai reiškinytis kuris egzistuoja kiekvienoje visuomenėje ir tai normalus elgesys, o ne patologija (Palavinskienė, 2010). Pasak teorijos asmens noras, trokštamos gėrybės yra visuotinai priimtos, tačiau pasiekti jas galimybės yra ribotos, tokiu būdu

sukeliama įtampa, kurią asmuo siekia sumažinti pasitelkdamas priešingas teisei veikas (Indrašienė ir kt., 2011).

Anomijos teoriją papildė R. K. Mertonas pritaikęs savo koncepciją, ši teorija vadinama socialinės įtampos. Deviantinio elgesio ištakos – socialinė įtampa. Prieštaravimas tarp visuomenės tikslų, vertybių ir leistinų būdų jas pasiekti yra nusikalstamo elgesio priežastis (Гилинский, 2004).

Dar viena teorija kuri taip pat mini įtampą yra subkultūrų teorija. Visuomenėje jaučiama įtampa skatino žmones išeiti iš tradicinės kultūros ir ieškoti tam tikros alternatyvos. Tokiose grupėse formavosi „minikultūros“ su savo išvalgomis, papročiais, būdingu elgesiu ir maniera. Subkultūrų teorijos kūrėjas A. Cohenas pažymėjo, jog subkultūrinės vertybės ir delinkventų gaujos būdingos labiau žemesnės klasės atstovams, tuo tarpu R. Clowardas ir L. Oglinas delinkvenciją siejo su sąmoningu žemesnės klasės jaunuolių prisitaikymu prie realių galimybių (cit. pagal Vileikienė, 2007). Autorių teigimu, delinkventus vilioja ne patekimas į aukštesnę klasę, o aukštesnio ekonominio statuso pasiekimas.

Akivaizdu, jog aukščiau minėtos visos sociologinės krypties teorijos nusikalstamumą aiškina per jaučiamą įtampą visuomenėje ir tam tikrų visuotinai priimtinių gėrybių nesugebėjimą pasiekti, todėl yra gana panašios.

Kiek kitokia yra etikečių klįjavimo teorija, kurios šalininkų teigimu visuomenė reaguodama į tam tikrą socialinį nukrypimą uždeda nusikaltėlio etiketes, kurias žmonės priima ir elgiasi atitinkamai – nukrypsta nuo normos (Гилинский, 2004). Ši teorija neanalizuoja nusikalstamo elgesio priežasčių, tačiau bando išvelgti etikečių – stigmatizavimo įtaką žmogaus tolesniam elgesiui. Deviantas yra tas, kuriam buvo priklijuota atitinkama etiketė, deviantinis elgesys – tai elgesys kokį žmonės taip pavadino (Becker, 1963).

Socialinės kontrolės teorijos šalininkų teigimu žmonės iš prigimties yra nukrypstantys nuo normos dėl to nusikaltimas neperžengiantis tam tikro priimtino lygio yra normalus reiškinys, padedantis patikrinti visuomenėje vyraujančių vertybių tvirtumą, stabilumą ir daryti įtaką socialiniams pokyčiams. Pasak T. Hirschi (cit. pagal Indrašienė ir kt., 2011), ryšių su visuomene stiprumas priklauso nuo :

- Prisiiršimo – sugebėjimo įsijausti į kitų žmonių mintis, jausmus ir norus;
- Įsipareigojimo – jei asmuo jaučiasi įsipareigojęs visuomenei, yra kur kas mažesnė tikimybė, jog jis nusikals;
- Įsitikinimo – pritardamas visuomenės priimtoms vertybėms, yra mažesnė tikimybė, kad asmuo nukryps nuo normų ir elgsis nusikalstamai.

Kaip ir E. Durkheimas, socialinės kontrolės teorijos šalininkai nusikalstamumą vertina ne kaip tam tikrą patologiją, o normalų reiškinį, kuris yra būdingas visuomenei.

Nusikalstamo elgesio teorijų gausa yra sąlygota skirtingų požiūrių į nusikalstamumo prigimtį, teorijų kurios aiškina asmens polinkį į nusikalstamumą galima būtų paminėti dar daugiau, tačiau akivaizdu, jog vienos iš jų yra viena kitai prieštaraujanti, kitos gi savinasi tam tikras idėjas, koncepcijas. Apžvelgtos teorijos nusikalstamumo priežastis aiškina įvairiais aspektais, suvokti nusikalstamumo priežastis vertėtų jas nagrinėjant kompleksiskai, visgi nėra visuotinai universalios teorijos, kuri paaiškintų nusikalstamumo priežastis. Iš aptartų teorijų matyti, jog biologinės koncentruojasi į individo išvaizdą, kūno tipo sudėjimą, bei kitus biologinius veiksnius, visiškai neatsižvelgiant į asmens patirtį, socialinę aplinką. Psichologinės teorijos labiau pabrėžia žmogaus vidinius veiksnius, sociologinės be abejonės didžiausią dėmesį kreipia į asmenybės supančią socialinę aplinką. Visgi akivaizdu, jog nei vienas iš psichologinių, biologinių ar sociologinių veiksnių atskirai nelemia nusikalstamo elgesio. Tik šių veiksnių sąveika galėtų paaiškinti nusikalstamumą. Genetinės savybės be aplinkos įtakos negali įtakoti nusikalstamo elgesio, o individo socializaciją įtakoja ir tam tikros asmenybės vystymosi bei biologinės savybės.

Apibendrinus skyrių galima teigti, jog apžvelgtos teorijos neatsako į klausimą kokios yra nusikalstamo elgesio priežastys. Vienos iš jų linksta į nusikalstamos asmenybės prigimties analizę, kitos asmenybės elgesį analizuoja socialiniame ir kultūriniame kontekste. Tačiau akivaizdu, jog nagrinėjant nusikalstamo elgesio priežastis negalime remtis viena iš šių teorijų.

1.3. Deviantinio ir delikventinio elgesio sampratos

Paauglystė tai pereinamasis laikotarpis, kurio metu vyksta intensyvus vaiko virsmas suaugusiuoju. Šiuo metu vyksta ne tik asmenybės fizinis brendimas, tačiau ir naujų autoritetų paieška, moralinių vertybių formavimasis, žinių ir įgūdžių įgijimas. Paauglystė baigiasi individui atradus savo tapatumą, sugebant užmegzti ir palaikyti meilės, ir draugystės santykius, sukurti vertybių sistemą (Petruolytė, 2003).

Gana dažnai vaiko paauglystės laikotarpiu pasireiškia probleminis elgesys ar elgesio nukrypimai. Pastarieji gali pasireikšti labai įvairiai, todėl ir sąvokų naudojamų psichologijos, sociologijos, pedagogikos moksluose jiems apibrėžti yra nemažai : deviantinis, delinkventinis, asocialus, antisuomeninis, nusikalstamas, kriminalinis, amoralus (Valickas, 1997). Šiame skyriuje apsistosime ties dvejomis sąvokomis - deviantinis ir delinkventinis elgesys. Kai kurie

autoriai mano, jog gali būti ne tik deviantinis elgesys, tačiau ir deviantinės mintys ar idėjos (Palmer & Humphery, 1990).

Elgesys nukrypstantis nuo oficialiai įtvirtintų, tai yra formalių - teisinių ar tam tikru metu susidariusių, tokių kaip moralė, stereotipai, normų vadinamas deviantinis (Гилинский, 2004). Deviantiniam elgesiui priskiriamos tokios elgesio apraiškos kurios tam tikrų žmonių grupės gali būti vertinamos kaip nepriimtinos. Tai gali būti girtavimas, narkomanija, nusikalstamumas, prostitucija, savižudybė ir kt. Amerikiečių autorius N. Smelseris (1994) teigia, jog nukrypimas nuo grupės normų gali lemti izoliaciją, gydymą, įkalinimą ar kitą nusikaltėlio nubaudimą.

Deviantinio elgesio sąvoka užsienio autorių yra gana plačiai nagrinėjama, dėl to šios sąvokos aiškinimų yra gana nemažai. Štai A. Giddensas (cit. pagal Abromaitienė, 2012) deviaciją aiškina kaip nekonformistiškumas konkrečios normų aibės atžvilgiu, kai šioms normoms pritaria nemaža dalis visuomenės narių. E. Good (1984) teigimu deviantinis elgesys tai toks, kurį dalis visuomenės laiko įžeidžiančiu, jam nepritaria, jaučia priešišumą ir tokio elgesio subjektas gali būti nubaustas.

Pagal L. B. Šneiderį (2005) deviantinį elgesį galima skirti į dvi kategorijas :

1. Elgesys nukrypstantis nuo psichikos normų – astenikai, šizoidai, epilepoidai ir žmonės su išryškintomis charakterio akcentuacijomis.
2. Elgesys pažeidžiantis socialines, kultūrinės, o ypač teises normas. Pastarasis pasireiškia nusižengimais ir nusikaltimais.

Akivaizdu, jog pastarasis autorius deviantinį elgesį sutapatina su delinkventiniu. Tačiau kalbant apie elgesį nukrypstantį nuo normų kyla klausimas kas yra norma ir normalus elgesys? L. B. Šneideris (2005) socialinę normą aiškina kaip socialinį reiškinį, kuris nekelia realios grėsmės fiziniam ir socialiniam žmogaus gyvenimui. Rusų kriminologas J. Gilinskis (2004) teigia, jog norma apibrėžia istoriškai susiklosčiusias tam tikroje visuomenėje leistino ir (arba) privalomo elgesio ribas. Skirtingai nuo natūralių fizinių, biologinių procesų socialinė norma yra formuojama pačios visuomenės, tokiu būdu jeigu norma atitinka išsivysčiusios visuomenės taisyklės ji yra natūrali, kitu atveju – būdama iškreipta, ar neobjektyviai atspindėta pati norma tampa nenormali, o normalūs žmonės nuo jos nukrypstantys. Tačiau kaip pažymi J. V. Kudriavcevas (2001) socialinių normų įtaka elgesiui gali būti prieštaringa ir tapti konfliktų, sunkumų ar net socialinių nukrypimų priežastimi. Taigi akivaizdu, jog socialinė norma visuomenėje linkusi kisti, dėl to tai ką laikysime deviantiniu elgesiu priklauso nuo visuomenės ir laiko.

Delinkventinis elgesys būdamas įvairių mokslo tiriamuoju objektu neturi universaliai priimtose sąvokos. „Delinkventas tai žmogus, kurio elgesys neatitinka normos ir traktuojamas kaip baustina veikla, nusikaltimas“ (Augis, Kočiūnas ir Abramaitienė, 1993, p. 59).

Delinkventinis elgesys daugiausiai būdingas paaugliams, nei kitoms žmonių amžiaus grupėms, prieštaravimas tarp biologinio ir socialinio nebrandumo iš vienos pusės ir visuomenės reikalavimų iš kitos, tampa deviacijos šaltiniu (Кравченко и Анурин, 2010). G. Valciko teigimu - delinkventai tai padidintos rizikos vaikai ir paaugliai (1997). Autorius delinkventinį elgesį apibrėžia kaip psichologinį polinkį arba tendenciją pažeisti egzistuojančias elgesio normas. Anot G. Valicko (1997), delinkvencija tai smulkūs nusižengimai moralinių elgesio normų pažeidimai, kurie nesukelia rimto pavojaus ir nepadaro didelės žalos. Kaip pavyzdį delinkventinį elgesį galėtume laikyti bėgimą iš pamokų, epizodišką alkoholio vartojimą, nedisciplinuotą ar konfliktišką elgesį.

Tuo tarpu kiti autoriai delinkventinį elgesį aiškiai priskiria prie prieštaraujančių teisinėms normoms. A. I. Dolgovos teigimu delinkventinis elgesys pasireiškia nusikalstamais bei baudžiamaisiais veiksmais (Долгова, 2001). Tokios nuomonės ir V. Pruskus (2012), pažymėjęs skiriamąją ribą tarp deviantinio ir delinkventinio elgesio. Autoriaus teigimu nebaudžiamas deviantinis elgesys gali virsti delinkventiniu, nes tik pastarajam skiriamos teisinės sankcijos.

2004 m. Švietimo ir mokslo ministerijos užsakymu Vilniaus universiteto Sociologijos katedros mokslininkai atliko tyrimą „Delinkventai Lietuvos mokyklose“ (Dobryninas, Poviliūnas, Tureikytė ir Žilinskienė, 2004). Tyrime dalyvavę mokytojai išskyrė požymius, kurie gali būti priskiriami delinkventiniam elgesiui:

- Neleistinas fizinės jėgos panaudojimas (“smurtauja”, “mušasi”, “muša kitus”, “vyresni muša mažesnius” ir pan.)
- Svetimo turto prievartavimas (“vagia kitų vaikų daiktus”; “atiminėja pinigus”, “mobilius telefonus” ir pan.)
- Alkoholio, narkotikų ir kitokių kvaišalų vartojimas
- Rūkymas
- Keikimasis
- Piktybiškas mokyklos turto gadinimas (inventoriaus gadinimas, laužo, daužo ir pan.)
- Nesimokymas (“pastoviai bėga iš pamokų”, “praleidžia pamokas”, “neatlieka namų darbų”, “nedirba pamokoje”, “simuliuoja”, “sąmoningai vėluoja į pamokas” ir pan.)

- Šiurkštus elgesys su kitais mokiniais (įžeidinėja, tyčiojasi, piktybiškai kenkia aplinkiniams, trukdo kitiems ir pan.)
- Nemandagus elgesys su mokytojais (nemandagūs, įžeidinėja, atsikalbinėja, meluoja ir pan.)
- Bendros elgesio charakteristikos (agresyvūs, grubūs, įžūlūs, pikti ir pan.)

Mokytojai išskyrė ne tik delinkventinio elgesio apraiškas mokykloje, bet ir mokymąsi. Akivaizdu, jog delinkventais laikomi vaikai kuriems būdingas epizodiškas alkoholio vartojimas, bėgimas iš pamokų ar mokyklos nelankymas, fizinės jėgos panaudojimas, vagystės ir kt. Šie požymiai sutampa su autorių išsakytais teiginiais.

Analizuojant autorių įžvalgas dėl delinkventinio ir devintinio elgesio sampratų aišku, jog abi šios elgesio formos yra nukrypstančios nuo priimtinių elgesio normų. Nebaudžiamas devintinis elgesys gali virsti delinkventiniu ir nors pastarieji nepadarо rimtų teisės pažeidimų, visgi turi polinkį nusikalsti. Tokiu būdu tarp šių sąvokų nubrėžėme gana aiškią skiriamąją ribą, delinkventas yra žmogus padaręs teisinį nusižengimą ar nusikaltimą ir jo atžvilgiu taikomos visuomeninio poveikio priemonės.

1.4. Delinkventinio ir deviantinio elgesio priežastys

Nepilnamečių nusikalstamumui įtakos turi socialinė aplinka ir paties individo savybės. Tačiau, kaip pažymi G. Kvieskienė (2005), vis dėl to dažniausiai delinkventinio elgesio priežastis būna neigiama socializacija. Autorė socializacijos procesą apibūdina kaip siekimą išugdyti asmenybę integruojant ją į visuomenę, priimant visuomenės tradicines normas, vertybes, elgesio taisykles. Dėl socializacijos trūkumų – neigiamos šeimos, bendraamžių, mokyklos bei kitų institutų įtakos gali pasireikšti netinkamas vaiko elgesys. Mokslinėje literatūroje – Valickas (1997), Kvienskienė (2003), Juodraitis (1998, 2003), bei kiti autoriai gana vieningai išskiria veiksnius lemiančius vaiko delinkventinį elgesį. Pastariesiems priskiria – neigiamą šeimos, bendraamžių, mokyklos, žiniasklaidos įtaką, netinkamą vaikų leidžiamą laisvalaikį bei neužimtumą.

Pirmą ir svarbiausią vaidmenį vaiko gyvenime vaidina šeima – tai svarbiausias institutas formuojantis vaiko asmenybę ir kaip pažymi V. Šlapauskas (2004), būtent šeima gali ir padaryti daugiausiai žalos vaiko socializacijai. Šeimoje priimami ir įtvirtinami elgesio modeliai, priimamos vertybės, moraliniai principai. Vaiko socializacijai įtakos turi

ne tik tėvų tarpusavio santykiai, auklėjimo stilius, gana svarbi yra šeimos struktūra. F. Rais (2000) teigimu vaikai praėjus metams po tėvų skyrybų dažniau pasižymi nerimu, agresyvumu, nepaklusnumu santykiuose su bendraamžiais ar suaugusiais nei vaikai iš pilnų šeimų.

Vaiko psichikos vystymasis bei intelekto ir charakterio savybių formavimasis priklauso nuo teigiamų vaiko santykių su tėvais (Justickis, 1984). Pagrindinis šeimos uždavinys - sudaryti palankią vaiko ugdymuisi atmosferą, kurioje jis jaustųsi mylimas, nebūtų ignoruojamas pats, ar vaiko poreikiai. Demokratiški tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai skatina vaikų pasitikėjimą savimi bei jų savarankiškumą, toks auklėjimo stilius lemia vaiko socialinę atsakomybę, teigiamus tarpusavio santykius su bendraamžiais, laimėjimus mokykloje (Žukauskienė, 2006). Visgi ne kiekviena šeima sugeba sudaryti palankias vaikui socializacijos sąlygas. Tam įtakos turi ir jau minėtas auklėjimo stilius. Mokslinėje literatūroje gana gausiai išskiriama vaiko neigiamo auklėjimo stiliaus tipų ir jų klasifikacijų :

A. Ličko (cit. pagal Медведев, Прокофьева, Юнда, Зиновьева, и Панкратова, 2009) išskiria aštuonis neigiamus auklėjimo stiliaus tipus :

1. Hiperptotekcija – vaiko priežiūros ir kontrolės stoka.
2. Dominuojanti hiperprotekcija – perdėta vaiko kontrolė ir priežiūra. Slopina vaiko atsakomybės ir pareigos jausmą.
3. Pataikaujanti hiperprotekcija – priežiūros stoka, nekritiškas požiūris į netinkamą vaiko elgesį.
4. Auklėjimas „ligos kulte“ – vaiko liga, ar menkas sunegalavimas suteikia vaikui tam tikras teises, iškeliamas į šeimos dėmesio centrą.
5. Emocinis atstūmimas – vaikas jaučiasi būdamas našta tėvams.
6. Šiurkščių tarpusavio santykių sąlygos (rus. *Условия жестких взаимоотношений*) – pykčio išliejimas ant vaiko, šiurkštus elgesys.
7. Padidinto emocinio atsakingumo sąlygos (rus. *Условия повышенной эмоциональной ответственности*) – vaikui priskiriami darbai ne pagal amžių, per dideli tėvų lūkesčiai
8. Prieštaringas auklėjimas – šeimoje taikomi nesuderinami auklėjimo stiliai.

Visi šie autoriaus išskirti auklėjimo stiliai daro neigiamą įtaką vaiko elgesiui. Perdėta kontrolė užgniaužia vaiko savarankiškumą, todėl norėdamas išsilaisvinti iš tėvų pančių ima konfliktuoti, neretai visiškai atmesdamas tėvų diktuotas taisykles. Pataikaujant auklėjami vaikai išauga egocentiški, neretai peržengia leistinas ribas padidėjusiems poreikiams

pasiekti. Kraštutiniai auklėjimo stiliai, tokie kaip nepriežiūra ar vaiko atstūmimas, gali versti vaiką nepasitikėti savimi. Nemokėdamas savęs kontroliuoti, nesugebėdamas užmegzti šiltų santykių vaikas gali būti linkęs į agresyvumą ar nusikalstamą elgesį, pasiduoti nusikalstamų grupių įtakai, ieškoti neleistinų poreikių patenkinimo būdų ir kt. Tai pažymi ir V. Vaitekonienė (2001) teigdama, jog psichologiškai atstumti vaikai tampa nejautrūs kitiems, emociškai nestabilūs, nepasitikintys nei savimi nei aplinka. Taigi netinkamas vaiko auklėjimo stilius gali lemti dideles ateities problemas vaiko ateityje bei netinkamą, agresyvų ar delinkventinį elgesį.

Be auklėjimo stilių mokslininkai pažymi ir pačią šeimos struktūrą bei moralinę deformaciją. B. Almazovas (cit. pagal Медведев и др., 2009), išskiria keturis šeimų tipus turinčius įtakos devintinio vaikų elgesio atsiradimui:

1. Šeimos stokojančios auklėjamųjų išteklių priskiriamos nepilnos, žemo socialinio sluoksnio, menko išsilavinimo lygio šeimos. Pačios šeimos nors ir nėra deviantinio elgesio kūrėjos, visgi sukuria palankią terpę tokio elgesio atsiradimui.
2. Konfliktinės šeimos, kuriose tėvai nepakenčia vienas kito, nesistengia ištaisyti savo tam tikrų charakterio bruožų, priverčia vaiką neretai atsidurti opozicijoje, o paaugus priimti vieno iš tėvų pusę.
3. Moraliai asocialios šeimos, kuriose nesiseka sutarti dėl vaiko auklėjimo.
4. Pedagogiškai nekompetingos šeimos, jose supratimas apie vaiką yra pasenęs, ar išgalvotas ir neatitinkantis realybės.

Tampa akivaizdu, jog tokios šeimos, kuriose stokojama įgūdžių, negali ar nemoka pasirūpinti vaikais, nesugeba deramai užtikrinti vaikui saugią ir sveiką ugdymosi bei vystymosi aplinką, įtakoja vaiko socializacijos sutrikimus ir veikia nepilnamečio elgesį. Tėvų elgesys tampa vienas svarbiausių veiksnių tinkamai vaiko socializacijai. Tą akcentuoja ir L. Jovaiša (cit. pagal Aramavičiūtė, 2013), teigdamas, jog išoriniai veiksniai kaip skurdas, asocialios, girtaujančios šeimos, pedagoginis vaikų apleistumas, susvetimėjimas šeimoje, socializacijos nuokrypiai gali lemti vaikų nusikalstamumą. Akivaizdu, jog šeima yra pirminė ir viena iš pagrindinių institutų atsakingų už vaiko socializaciją, jai tenka didžiausia atsakomybė už vaiko socializaciją, visgi šie veiksniai nėra lemiantys.

Nemenką vaidmenį vaiko gyvenime vaidina darželis ir mokykla. Geras mikroklimatas mokykloje ar darželyje, suvokimas, jog vaikas priklauso tam tikrai grupei, yra svarbus, priimtas, ne tik palengvina vaiko savarankiškumo formavimąsi, bet ir suteikia jam ypač svarbų emocinio pasitenkinimo ir pastovumo jausmą (Indrašienė ir kt., 2011). Visgi kaip teigia J. Galinaitytė (2010), mokykla yra institucija, kurioje vyrauja vertinamoji aplinka:

vaikas, nesugebantis atlikti užduočių ar tam tikrų reikalavimų dėl prasto pažangumo ar (ir) prasto mokymosi proceso organizavimo, neretai tampa bendraamžių pajuokos objektu, jaučia mokytojų spaudimą. Akivaizdu, jog tokie vaikai ims prastai save vertinti, jaus priešišką mokyklai, ims praleidinėti pamokas.

Vaiko socializacijai ypač svarbūs yra mokyklos bendruomenės - pedagogų, bendraamžių tarpusavio santykiai (Indrašienė ir kt., 2011). Supratimas, palaikymas, pagalba ir nuoširdumas leidžia vaikui jaustis laisvai, emociškai saugiai. Neradę palaikymo vaikai ima vengti mokyklos, nepaklūsta mokyklos taisyklėms. Laikui bėgant susiklosto neigiami tarpusavio santykiai su mokyklos administracija. Nepilnamečių nusikalstamumui įtakos gali turėti žemas pažangumas, mokyklos nelankymas ar pašalinimas iš jos, neigiami tarpusavio santykiai su mokytojais, nekorektiškas mokytojų elgesys, mokinių atstūmimas ir kt. Patirdamas pažeminimą, atstūmimą vaikas gali pradėti blogiau save vertinti ir ieškoti kitos aplinkos, kurioje jaustųsi saugus, rastų supratimą ir pritarimą. Nutraukus ryšius su mokykla ir atsidūrus netinkamoje aplinkoje su savo elgesio normomis, įsitikinimais, vertybėmis vaikai gali tapti nusikaltėliais.

Dar vienas itin reikšmingas socializacijos veiksnys paauglystėje yra bendraamžių paauglių grupės. Paauglystėje bendraamžių įtaka žymiai padidėja, kadangi, kaip pažymi I. Leliūgienė (2003), vyksta laikinas vaiko psichologinis nutolimas nuo šeimos ir mokyklos. Bendraamžių grupėje vaikai išgyvena bendrumo jausmą, jaučiasi esą svarbūs ir reikalingi, nesugebėjimas pritaipyti gali sukelti ne tik elgesio, bet ir psichologinių problemų. „Už tinkamą elgesį ir normų laikymąsi grupės narys sulaukia dėmesio, pritarimo, jam suteikiama lyderio pozicija leidžiama dalyvauti grupės veikloje ir naudotis išskirtiniais grupės simboliais“ (Berns, 2009, p. 65). Neatitikus grupės keliamų reikalavimų vaikas baudžiamas užgauliojimu, panieka ar net atstūmimu. Būdamas atstumtas mokykloje ar šeimoje, vaikas ima ieškoti alternatyvios aplinkos savo poreikiams patenkinti, dažnai tokia bendraamžių grupė tampa neformalios nusikalstamo elgesio grupės. Formuojasi asocialios, delinkventiniu elgesiu pasižyminčių bendraamžių grupės, kurioms būdinga savita subkultūra – nepastovi draugystė, agresija, kova dėl statuso, prievarta, pasižyminti specifinėmis taisyklėmis (Abromaitienė, 2012). Antisocialiose grupėse individualiai paauglys nesijaučia atsakingas už grupės padarytus nusikaltimus ar nusižengimus. Sprendimus priima grupė, tokiu būdu jis tik vykdo grupės jam pavestą vaidmenį (Медведев и др., 2009). Noras pasirodyti prieš draugus bei tapti lyderiu yra vienas iš veiksnių, skatinančių vaikų nusikalstamumą (Ilgūnienė, 2010).

Neužimtumas taip pat gali skatinti vaiką veltis į neformalias nusikalstamo elgesio grupes. Turėdami gana daug laisvo laiko paaugliai dažnai jį eikvoja tuščiai. Neformalus

švietimas ne tik padeda vaikui socializuotis, bet ir tuo pačiu metu vykdo tam tikrą nusikalstamumo prevenciją (Sakalauskas ir kt., 2000)

Gana svarbus veiksnys, lemiantis vaikų delinkventinį ir deviantinį elgesį, yra žiniasklaida (Kiškis, 2004). Knygos, filmai, laikraščiai, radijas, televizija, internetas, kompiuteriniai žaidimai, kitos technologijos ir komunikavimo priemonės daro gana didelį poveikį vaiko elgesiui. Ne naujiena, jog būtent televizija, kompiuteriniai žaidimai ir internetas yra pagrindinės vaiko laisvalaikio formos. Vaikai kur kas įtaigesni reklamai ar bet kokiai kitai informacijai. Dėl nebrandumo sunkiai atskiria realybę nuo susikurto fantazijų pasaulio.

Neretai žiniasklaida iškreipia vertybes, kas stipriai veikia vaikus neturinčius patirties vertinti pateikiamas nuostatas. Smurto vaizdavimas taip pat gana lengvai gali paveikti vaiką. Priklausomai nuo trukmės, vaiko asmeninių savybių ir kitų faktorių vaikas gali tapti linkusiu smurtauti, mėgdžioti matytas scenas.

A. Kiškis (2004) išskiria kelias bendras vaikų ypatybes :

- Intelektinis lygmuo – vaikai stebėdami smurtą filmuose ar programose gali sunkiai jį susieti su atpildu, kadangi vaizduojamas smurtinis elgesys nėra baudžiamas iki pat filmo pabaigos, tokiu būdu nesusieję pradinio smurto su bausme už jį vaikai gali tikėti, jog smurtas nėra baudžiamas.
- Socialinio pripažinimo siekimas – kyla rizika, jog jie naudos smurtą socialiniam statusui pasiekti, nes tai dažnai mato per televiziją.
- Savęs identifikavimas su televizijos personažais – vaikai mėgdžioja televizijos herojus.
- Tikėjimas smurto televizijos realizmu – vaikai sunkiau atskiria realybę nuo fantazijos, o reklamuojamas smurtas padidina rizika, jog vaikai perims atitinkamas nuostatas ir elgesį.
- Jautrumas įspūdžiams –daugkartinis smurto rodymas sumažina stebėtojų jautrumą.

A. Kiškis (2004) priduria, kad suaugusieji yra atsparesni žalingai smurto įtakai, nors kai kurie autoriai teigia, kad smurtas tarp suaugusių žmonių yra vaikystėje žiniasklaidos paliktas pėdsakas.

Asmeninės vaiko savybės taip pat gali lemti nusikalstamą elgesį. Tam įtakos turi charakteris, savęs vertinimas, pasitikėjimas savimi. Dideliai daliai delinkventinio elgesio paauglių būdingi tam tikri charakterio nukrypimai (arba akcentuacija), kai vienas ar keli bruožai nepakankamai arba per stipriai išreikšti tokiu laipsniu, kad dėl to žmogui tampa sunku gyventi visuomenėje ir taikytis prie jos reikalavimų (Abromaitienė, 2012, p. 34). Charakterio

akcentuacijas kaip veiksni skatinanti delinkventini elgesi pažymi ir D. Vyčiniene (2001) teigdama, jog tam tikru bruožu dominavimas trukdo paaugliui mokymosi ir tarpasmeninių santykių srityse.

L. Jovaišos (cit pagal Aramavičiūtė, 2013) teigimu charakterio akcentuacijos suaktyvėja ir labiausiai matomos yra konfliktinių situacijų metu, o su laiku gali virsti tam tikra patologija.

Autorius išskyrė šiuos charakterio nukrypimus :

- hipertimikai – padidintų nuotaikų;
- distimikai – pastoviai pažemintų nuotaikų;
- labilūs– besikeičiančių emocijų;
- emocionalūs – labai emocionali reaguojantys;
- isteroidiniai – linkę save demonstruoti;
- epileptoidiniai – sadistiški, žiaurūs, be pusiausvyros, šykštūs, įžeidinėjantys;
- paranoidiniai – įtarinėjantys, baugūs, linkę susidoroti su kitais;
- šizoidiniai – susirūpinę savimi, intravertai, keistuoliai;
- konformistiniai – prisitaikėliai.

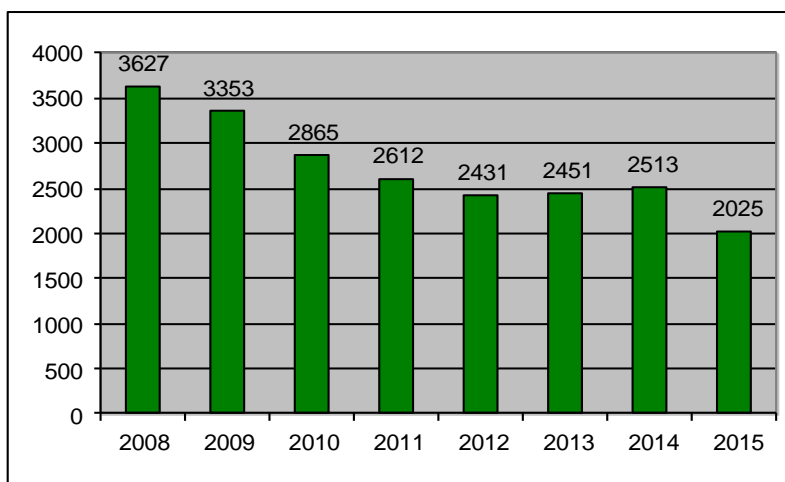
Įvairias charakterio akcentuacijas išskiria ir kiti mokslininkai. Jos gali ne tik pastūmėti į konfliktus su kitais žmonėmis, tačiau ir tapti nusikaltimo priežastimi.

Apibendrinant devintinio ir delinkventinio elgesio priežastis akivaizdu, jog svarbiausi veiksniai tampa šeimos, bendraamžių, mokyklos, žiniasklaidos įtaka, vaikų neužimtumas bei laisvalaikis. Šeimos sutrikusios funkcijos, netinkamas auklėjimo stilius, struktūra, stipriai veikia vaiko socialinę ir psichologinę raidą. Vaiko neįsitraukimas į mokyklos gyvenimą, nepažangumas, harmoningų santykių nebuvimas įtakoja nusikalstamo elgesio formavimąsi. Bendraamžių grupės, žiniasklaida, televizija, gali neigiamai veikti vaiko elgesį. Ne mažiau svarbūs yra ir asmeniniai veiksniai įtakojuantys vaikų nusikalstamumą, mokslininkai pateikia klasifikacijas bandančias sistemingai pavaizduoti nukrypstančius nuo normalaus elgesio asmenybės veiksnis. Nepilnamečių nusikalstamam elgesiui be abejonės įtakos turi ir kiti veiksniai: tokie kaip ekonomika, migracija, vertybės, visuomenė ir kt. Šiame skyriuje pateikiami darbo autorės nuomone reikšmingiausi institutai kurie tiesiogiai veikia vaiko psichologinę raidą ir socializaciją.

1.5. Nepilnamečių nusikalstamumo tendencijos Lietuvoje

Pastaraisiais metais Lietuvoje pastebima nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų mažėjimo tendencija. Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenimis, 2015 m. Lietuvoje užregistruota 2600 nepilnamečių baudžiamų nusižengimų ir nusikaltimų. Iš viso 2015 m. įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių skaičius siekė 2025. Ištirtų veikų nusikaltimai sudarė - 93,15 % , baudžiamieji nusižengimai – 6,8 % (Nusikalstamos veikos, kurias padarę įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, 2017).

Sumažėjo ir asmenų įtariamų (kaltinamų) padariusių nusikalstamas veikas skaičius (1 pav.), 2008 m. jis siekė - 3627, pastaraisiais metais tolygiai mažėjo ir 2015 m. siekė - 2025, nepilnamečių įtariamų (kaltinamų) dėl nusikalstamų veikų skaičius sumažėjo 32,4 %, tam įtakos gali turėti taikomos prevencinės programos, auklėjamųjų priemonių taikymas.



1 pav. Nepilnamečiai įtariamai (kaltinami) dėl nusikalstamų veikų (2008-2015 m.)

Šaltinis : parengta pagal Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos pateiktus duomenis

Statistiniai duomenys taip pat leidžia teigti, jog nepilnamečių nusikalstamumas nejaunėja. 2015 m. duomenimis Lietuvoje daugiausia nepilnamečių, įtariamų dėl nusikalstamų veikų, buvo 17 m. amžiaus (39,2 %), kiek mažiau – 16 m. (32,9 %), 15 m. - dešimtadaliu daugiau (16,2 %), 14 m. šiek tiek daugiau nei dešimtadalis (11,7 %). Pažymėtina ir tai, jog per pastaruosius aštuonerius metus nuolat mažėjo mažamečių (vaikų iki 14 metų amžiaus) įtariamų (padariusių) nusikalstamas veikas skaičius: 2005 m. buvo 699, o jau 2015 m. – nė vieno (Nepilnamečiai, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas, 2017).

Remiantis statistiniais duomenimis, galime pastebėti didelį atotrūkį tarp nepilnamečių vaikinių ir merginų įtariamų (kaltinamų) įvykdžius nusikalstamas veikas. Kaip ir pastaraisiais

metais didžiąją dalį nusikaltimų padaro vaikinai, kai tuo tarpu merginos, tik nežymią jų dalį. 2015 m. vaikinų nusikalstamumas siekė 92,1 %, o merginų 7,9 % (Nepilnamečiai, įtariamai (kaltinami) padarę nusikalstamas veikas, 2017).

Duomenys apie nepilnamečius įtariamus (kaltinamus) padarius nusikalstamas veikas, rodo, kad 49,2 % iš jų yra įgiję pradinį išsilavinimą, panašus skaičius 46,7 % - pagrindinį išsilavinimą. Vidurinį išsilavinimą turi 3,2 % , profesinį – 0,3 % , o 0,6 % nėra įgiję jokio išsilavinimo. Analizuojant duomenis pastebima, kad dauguma nepilnamečių mokosi 81,2 %, 1,5 % dirba, 13,3 % niekur nesimoko ir nedirba.

Lyginant 2008 – 2012 metus kasmet apie 17-19 % nepilnamečių, įtariamų padarius nusikalstamas veikas, registruotos nusikalstamos veikos metu buvo neblaivūs. 2013 m. pastebima mažėjimo tendencija, 2013 m. neblaivių nepilnamečių skaičius sumažėjo iki 4,8 %, 2014 m. jis vėl ėmė pamažu didėti - siekė 5,6 % , o 2015 m. – 6,2 %.

Atsižvelgiant į nepilnamečių padarytų nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų rūšį, tendencijos išlieka panašios (Nusikalstamos veikos, kurias padarę įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, 2017). 2015 m. 39,6 % veikų sudarė vagystės, daugiau nei dešimtadalį 12,8 % - viešosios tvarkos pažeidimai, plėšimai apie dešimtadalį – 9,5 %. 2008 m. užregistruoti 32 sunkūs sveikatos sutrikdymai, 2009-2010 m. šis skaičius sumažėjo iki 22-17. Nuo 2013 m. tokių veikų sumažėjo daugiau nei dvigubai – 2013 m. – 8, 2014 m. – 9, 2015 m. - 8. Duomenys rodo, jog sunkiosios smurtinės veikos – nužudymai, sunkūs sveikatos sutrikdymai, išžaginimai ir toliau sudaro nedidelę dalį nepilnamečių padarytų nusikaltimų. 2015 m. buvo ištirta 9 nužudymai, 8 sunkūs sveikatos sutrikdymai, 13 išžaginių ir pasikėsinimų (Nusikalstamos veikos, kurias padarę įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, 2017). Lyginant paskutinius aštuonerius metus matoma ir plėšimų mažėjimo tendencija. 2008 m. plėšimų skaičius siekė 620, kas sudarė 14,3 % visų nusikaltimų, 2015 m. – sumažėjo iki 9,5 %. Vagysčių skaičius taip pat nuolat tolygiai mažėjo, tiesa 2014 m. jis šiek tiek padidėjo ir 2015 m. vėl ėmė mažėti.

Kaip ir pastaraisiais metais statistiniai duomenys rodo tas pačias tendencijas, didžiausias nusikalstamumas tarp nepilnamečių užregistruojamas didžiuosiuose miestuose ir apie trečdalį kaimo vietovėse (Nusikalstamos veikos apskrityse ir savivaldybėse, kurias padarė įtariamai (kaltinami) nepilnamečiai, 2017). Didžiausias nusikalstamumas Lietuvoje 2015 m. tarp nepilnamečių pastebimas Vilniaus mieste – užregistruotos 255 veikos, 36,5 % mažiau Kaune, daugiau nei per pus – 57,3 % mažesnis nusikalstamumas Šiauliuose bei Klaipėdoje. Iš didžiųjų Lietuvos miestų mažiausias rodiklis 2015 m. Panevėžyje, vos 43 nusikalstamos veikos.

Apibendrinant iš pateiktų duomenų galėtume daryti išvadas, jog nepilnamečių nusikalstamumas nejaunėja, nesunkėja ir nedidėja. Kaip minėta anksčiau, mes negalime išmatuoti latentinių nusikaltimų, kurių yra žymiai daugiau ir vyrauja smurtinio pobūdžio nusikalstamoms veikos, tokiu būdu nepilnamečių nusikalstamumas yra kur kas didesnis nei jį atspindinti statistika.

2. NEPILNAMEČIŲ JUSTICIJOS ĮGYVENDINIMAS LIETUVOJE

2.1. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros sistemos kūrimo prielaidos

Lietuvai atkūrus nepriklausomybę iškilo poreikis reformuoti tuo metu dar galiojusią sovietinę teisinę sistemą, tuo pačiu tapo būtinas ir nepilnamečių justicijos sistemos tobulinimas. 1992 m. prisijungus prie Jungtinių Tautų Organizacijos, 1995 m. ratifikavus Vaiko teisių konvenciją (Žin., 1995, Nr. 60-1501), bei prisijungus prie tokių tarptautinių dokumentų kaip Jungtinių Tautų standartinių minimalių nepilnamečių justicijos įgyvendinimo taisyklių (Generalinės asamblėjos rezoliucija, 1985, Nr. 40-33), Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklių (Generalinės asamblėjos rezoliucija, 1990, Nr. 45-113), bei Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairių (Generalinės asamblėjos rezoliucija, 1990, Nr. 45-112), valstybė įsipareigojo imtis visų priemonių siekiant įtvirtinti vaiko teisėms užtikrinti. Jau 1993 m. įsteigta Vaiko teisių apsaugos tarnyba prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, taip pat miestų ir rajonų apsaugos tarnybos, Nepilnamečių socialinės pagalbos ir skirstymo centras.

1996 m. priimtas Vaiko teisių pagrindų įstatymas (Žin., 1996, Nr. 33-807), kurio paskirtis - gerinti vaikų teisinę apsaugą šalyje, nustatant suderintus su Lietuvos Respublikos Konstitucija ir tarptautinės teisės normomis bei principais vaiko teisių ir laisvių gynimo pagrindus.

1998 m. sukurta Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija (toliau tekste koncepcija), kurios tikslas mažinti nepilnamečių pakartotinai padarytų nusikaltimų skaičių, kuriant humanišką ir efektyvią nepilnamečių kriminalinės justicijos sistemą (Indrašienė ir kt., 2011). Remiantis ja, turėjo būti suderinti nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, mažinamas taikomų nepilnamečiams poveikio priemonių represinis poveikis, suteikta galimybė lengviau reintegrotis į visuomenę. Koncepcijoje (1998) buvo siūloma tobulinti Baudžiamajame kodekse (Žin., 1961, Nr. 18-148) įtvirtintą poveikių priemonių sistemą, plėtojant sutaikinimo, probacijos institutą, koreguoti baudžiamosios atsakomybės amžių ir kt.

Reformuojant globos ir baudžiamųjų bei alternatyvių poveikio priemonių vykdymo institucijas, koncepcijoje buvo siūloma įvesti trijų lygių sistemą :

- Minimalios (bendros) priežiūros įstaigos (savivaldybių lygmuo) – į šias įstaigas galėtų būti nukreipiami vaikataujantys, tėvų netekę, piktybiškai nelankantys mokyklos, turintys elgesio problemų bei linkę pažeisti ar jau pažeidę įstatymą vaikai.

- Vidutinės priežiūros įstaigos (apskričių lygmuo) – į šias įstaigas turėtų būti nukreipiami vaikai nuteisti už tam tikras baudžiamąsias veikas, bei tie kuriems minimalios priežiūros priemonių taikymas buvo neefektyvus.
- Maksimalios priežiūros įstaigos (valstybinis lygmuo) – Kauno nepilnamečių tardymo izoliatorius, kurį buvo siūloma reformuoti (Sakalauskas, Gečienėnė, Valeckaitė, 2001).

1999 m. lapkričio 17 d. Jungtinių Tautų vystymo programos iniciatyva pradėta vykdyti Nepilnamečių justicijos programa (1999-2002 m.), kuri buvo finansuojama iš Jungtinių Tautų vystymo programos, Atviros Lietuvos fondo ir Olandijos vyriausybės lėšų (Indrašienė ir kt., 2011). Vidutinės priežiūros priemonių sistemos kūrimas sietinas su minėtos reformos, bei jos metu priimtų programų vykdymu.

Pradėtas tobulinti nepilnamečių justicijos teisinis reglamentavimas, priimti trys nauji kodeksai – Lietuvos Respublikos baudžiamasis (Žin., 2000, Nr. 89-2741), Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso (Žin., 2002, Nr. 37-1341), bei Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo (Žin., 2002, Nr. 73-3084). Nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reglamentavo baudžiamojo įstatymo nuostatos išdėstytos IX skyriuje „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“ - 80-94 straipsniai, bei kiti bendrosios dalies straipsniai nustatantys baudžiamosios atsakomybės amžių (13 srt.), dėl pripažinimo pavojingu recidyvistu klausimą teismas neatsižvelgia į nusikaltimus padarytus asmens jam nesulaukus 18 metų (27 str. 4 dalis), bei nepilnamečiams nuteistiems už neatsargius ar tyčinius nusikaltimus, teistumo terminai po bausmės atlikimo ar atleidimo nuo bausmės atlikimo mažinami per pusę (97 srt. 4 dalis).

Naujojoje Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (Žin., 2000, Nr. 89-2741) redakcijoje pagrindinis dėmesys skirtas ne nepilnamečio nubaudimui, bet tolesnei jo resocializacijai į visuomenę bei asmenybės korekcijai, išplėstos alternatyvių laisvės atėmimui bausmių galimybės. Viena iš tokių bausmių numatyta 82 straipsnyje – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Toks vaiko atidavimas auklėjimui į specialią auklėjimo instituciją, teismo ar įgaliotų institucijų teikimu buvo numatytas jau priimtame Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme (Žin., 1996, Nr. 33-807).

Priimtoms teisės normoms taikyti reikėjo sukurti sistemą, bei atitinkamą infrastruktūrą, apibrėžiant auklėjamojo poveikio priemonių vykdymą.

2003 m. parengta Nacionalinė nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programa (Žin., 2003, Nr. 32-1318), kurioje prioritėtinė ir esminė dalis yra vaikų ir jaunimo nusikalstamumo prevencija ir kontrolė. Išskelti uždaviniai :

- Stiprinti specializuotų socialinės prevencijos ir kontrolės institucijų sistemą bei jų sąveiką su teisėsaugos institucijomis.
- Pagrindinį vaidmenį skirti švietimo, socialinės, sveikatos apsaugos, ekonominės politikos priemonėms siekiant užtikrinti vaikų ir jaunimo gerovę.
- Siekti sumažinti teisėsaugos bei teisingumo institucijų administracinį, procesinį ar baudžiamąjį poveikį vaikams ir jaunimui iki būtino ir adekvataus minimumo, užtikrinti, kad baudžiamosios priemonės būtų taikomos veiksmingiau, greičiau, o pats baudžiamasis procesas turėtų auklėjamąjį pobūdį, baudžiamosios justicijos sistemą orientuoti į nusižengusių jaunuolių resocializaciją, paramą, mokymą, siekiant užtikrinti, kad kuo mažiau jaunuolių nusikalstų pakartotinai.

2004 m. patvirtina 2004 – 2008 m. Nepilnamečių justicijos programa (Žin., 2004, Nr. 83-3008). Ja siekiama tobulinti justicijos pareigūnų ir kitų darbuotojų mokymo sistemą, sukurti būtiną infrastruktūrą nepilnamečių justiciją reglamentuojantiems teisės aktams įgyvendinti, specializuotus padalinius ar įtvirtinti kitas specializacijos formas institucijose, įgyvendinančiose nepilnamečių justiciją, minimalią ir vidutinę nepilnamečių priežiūrą vykdančių įstaigų tinklą Lietuvoje, nepilnamečių, grįžusių iš laisvės atėmimo įstaigų, resocializacijos sistemą, suderinti nepilnamečių administracinę justiciją reguliuojančius materialinės ir procesinės teisės aktus, pagal juos nepilnamečiams taikomų priemonių ir jas taikančių institucijų sistemą, sudaryti sąlygas visa apimančiai nepilnamečių justicijos reformai ir kt.

2003 m. Vyriausybė patvirtino Švietimo ir mokslo ministerijos parengtą Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo koncepciją (Žin., 2003, Nr. 47-2080). 2004 m. parengtas ir projektas, numatytas minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų tinklo kūrimas - minimalios priežiūros įstaigos siūlomos plėtoti savivaldybės lygmeniu, tuo tarpu vidutinės - apskrityse, visgi dėl tarpžinybinių derinimų įstatymo priėmimas užsitęsė (Vitkauskas, 2010).

2009-2013 m., tęsiant Nepilnamečių justicijos programą (Žin., 2009, Nr. 110-4664), iškeltas tikslas – sukurti optimalų nepilnamečių justicijos sistemoje veikiančių institucijų tinklą su būtinomis organizacinėmis, techninėmis priemonėmis ir bendradarbiavimo ryšiais, sustiprinti nepilnamečių interesų apsaugą tiek administraciniame, tiek baudžiamajame procese. Keliami uždaviniai užtikrinti nepilnamečių justicijos pareigūnų kvalifikacijos kėlimą, plėtoti psichosocialines ir socialines paslaugas visose nepilnamečių justicijos sistemos institucijose, nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros sistemą, sukurti aiškia ir veiksmingą nepilnamečių, grįžusių iš laisvės atėmimo vietų ir vaikų socializacijos centrų,

resocializacijos sistemą, sustiprinti nepilnamečių interesų apsaugą baudžiamajame procese, pagerinti baudžiamosios justicijos administravimą.

Visgi vienu reikšmingiausių nepilnamečių justicijos reformos rezultatu tapo 2008 m. įsigaliojęs vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas (Žin., 2007, Nr. 80-3214), įteisinęs šios priežiūros skyrimo tvarką vaikams turintiems elgesio problemų ir linkusiems nusikalsti. Jau 2008 m. šalyje pradėjo veikti 7 nepilnamečių socializacijos centrai: Vilniaus apskrityje - Čiobiškio, Vėliučionių, ir Vilniaus vaikų socializacijos centras (mergaitėms), Kauno apskrityje – po vieną socializacijos centrą berniukams ir mergaitėms, Šiaulių ir Panevėžio apskrityse po vieną socializacijos centrą berniukams. Kaip teigia K. Vitkauskas (2010), 2009 m. ketinta steigti analogiškas įstaigas Alytuje, Klaipėdoje, Utenoje, Tauragėje, Marijampolėje bei Telšiuose, tačiau dėl pinigų stygiaus ir 2010 m. ir apskričių reformos socializacijos centrų kūrimas buvo sustabdytas.

Apibendrinus galima teigti, jog atkūrus Lietuvos valstybę ir pradėjus įgyvendinti nepilnamečių justicijos reformą siekta sukurti sistemą orientuotą į nepilnamečio asmenybės korekciją, integraciją į visuomenę ir sėkmingą resocializaciją. Sistemą, kuri būtų pagrįsta ne baime ir nubaudimu. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas tapo esminiu šios reformos rezultatu. Juo siekta sukurti vaiko, turinčio elgesio sutrikimų, socializacijai, ugdymui ir socialinės pagalbos teikimui skirtą sistemą, padėsiančią jam įveikti susiformavusį ydingą elgesį ir ugdyti prasmingo gyvenimo sampratas Apie šį įstatymą išsamiau bus kalbama kitame skyriuje.

2.2. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės taikymo, skyrimo ir vykdymo sistema

Priėmus Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą (Žin., 2007, Nr. 80-3214) siekta teikti kvalifikuotą socialinę, pedagoginę, psichologinę ir kitą pagalbą vaikui, siekiant jo teigiamų elgesio pokyčių, sudaryti palankias socializacijos, ugdymosi sąlygas, diegti vertybes, ugdyti tapatumo ir priklausomumo bendruomenei jausmą.

Esminiai šio įstatymo principai suderinti su Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (Žin., 1995, Nr. 60-1501) ir kitų tarptautinių teisės aktų nuostatomis. Pabrėžiamas vaiko interesas, gerovės pirmumas, vaiko dalyvavimas priimant su juo susijusius sprendimus, pagalbos individualizavimas – atsižvelgiant į vaiko amžių, brandą, psichines, fizines savybes, poreikius bei kitas svarbias ypatybes. Įtvirtintos ir nuostatos minimalią ar vidutinę

priežiūros priemonę taikyti vaikui kuo arčiau jo gyvenamosios vietos, neatitraukiant arba kiek įmanoma mažiau atitraukiant nuo jos. Vaikas nuo šeimos atskiriamas esant tik kraštutiniams atvejams.

Remiantis įstatymu minimali vaiko priežiūros priemonė tai įpareigojimas, kurį vykdant vaikui teikiama socialinė, švietimo bei kita pagalba neatskiriant vaiką nuo jo atstovų pagal įstatymą. 2008 m. įsigaliojusiame Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme (Žin., 2007, Nr. 80-3214) numatyta, jog vaikui vykdant minimalią priežiūrą gali būti taikomos šios priemonės :

- Specialisto darbas su vaiku;
- Įsipareigojimas lankyti vaikų dienos centrą;
- Dalyvauti socialinio ugdymo, reabilitacijos, integracijos, prevencijos ir kitose programose;
- Įsipareigoti mokytis pradinio ir pagrindinio ugdymo programose iki 16 metų.

Visgi įstatyme apibrėžtos nuostatos nurodo, kad pagrindiniai paslaugų tiekėjai yra švietimo specialistai, kitokios pagalbos teikimas vaikams skiriant minimalią priežiūrą nėra detalizuotas. 2010 metų, šiuo metu galiojančioje vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo redakcijoje (Žin., 2010, Nr. 54-2644), šios priemonės išplėstos, numatyti ir nauji įpareigojimai vaikui – būti namuose nustatytu laiku, nesilankyti vietose, kuriose daroma neigiama įtaka vaikui, dirbti auklėjamojo pobūdžio darbus, jei vaikas sutinka.

Įstatymo 8 straipsnyje detaliam išdėstyti pagrindai, kuriais vadovaujantis gali būti skiriama minimali priežiūros priemonė :

- Vaikui padariusiam nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčią veiką, tačiau šios veikos padarymo metu nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nustatyto amžiaus, nuo kurio pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus galima baudžiamoji atsakomybė už jo padarytą veiką;
- Padariusiam administracinių teisės pažeidimų požymių turinčią veiką, tačiau šios veikos padarymo metu nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse nustatyto amžiaus, nuo kurio atsiranda administracinė atsakomybė;
- Padariusiam administracinį teisės pažeidimą, tačiau jam, vadovaujantis Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso nuostatomis, nebuvo paskirta administracinė nuobauda;

- Vaikui kurio elgesys daro žalą ar kelia pavojų jam pačiam ar aplinkiniams, o vaiko atstovų pagal įstatymą, vietos bendruomenės pastangų nepakanka teigiamiems jo elgesio pokyčiams pasiekti;
- Vaikui kuris nuolat nesimoko pagal privalomojo švietimo programas (ar nelanko mokyklos) (Žin., 2010, Nr. 54-2644).

Tačiau ne visi minimalios priežiūros priemonės skyrimo pagrindai aiškiai apibrėžia vaiko elgesio raišką. Vaiko elgesio apibūdinimas kai jo elgesys daro žalą sau ar aplinkiniams bei vaiko atstovų pagal įstatymą, vietos bendruomenės pastangų neužtenka siekiant jo teigiamų elgesių pokyčių – nepatenka į jokių teisės aktų ar kitų dokumentų reguliavimo sritį, tokiu būdu kiekvienas vaiko atvejis gali būti įvertintas gana subjektyviai (Bieliūnė, Buzarevič, Pranka ir Žėkas, 2015). Įstatyme įtvirtinta ir svarbi nuostata, jog minimali priežiūros priemonė gali būti taikoma tik tuomet, jei mokykla yra išnaudojusi visas švietimo pagalbos teikimo galimybes, tačiau dažniausiai būtent mokykla tampa minimalios priežiūros priemonės vykdytoja. Tinkamai pritaikyta minimali priežiūros priemonė padėtų išvengti vidutinės priežiūros priemonės, kai vaikas nukreipiamas į socializacijos centrą. Neveiksmingas minimalios priežiūros priemonės taikymas yra bene dažniausia priežastis skirti vidutinę priežiūros priemonę.

Vaiko vidutinei priežiūros priemonei, kaip ir minimaliai, galioja tie patys principai ir uždaviniai. Esminis šios priemonės skirtumas yra tas, jog vaikas yra atskiriamas nuo savo atstovų pagal įstatymą, vidutinės priežiūros priemonės vykdymo metu gyvena bei mokosi vaikų socializacijos centre. Remiantis vaikų socializacijos centro modelio aprašu (Žin., 2011, Nr. 62-2946), socializacijos centras yra švietimo įstaiga, pagal vykdomas programas priskiriama bendrojo ugdymo mokyklų grupei, vidurinės mokyklos tipui. Centras vykdo vaiko vidutinės priežiūros priemonę pagal Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą (Žin., 2010, Nr. 54-2644). Jo tikslas pagerinti į centrą patekusių vaikų socialiai priimtino elgesio ir gyvenimo įgūdžius, atkurti mokymosi motyvaciją ir teigiamą savęs suvokimą. Atlikto tyrimo vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įgyvendinimas Lietuvoje ir užsienyje autoriai pažymi, jog vaiko vidutinės priežiūros priemonės tikslas bei uždaviniai yra gana abstraktūs, nurodantys tik veiklos sritis darbuotojams dirbantiems šioje sistemoje (Bieliūnė ir kt., 2015).

Vidutinė priežiūros priemonė pagal skiriama vaikui :

- kuris padarė nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių turinčią veiką, tačiau šios veikos padarymo metu nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos

baudžiamajame kodekse nustatyto amžiaus, nuo kurio pagal Lietuvos Respublikos baudžiamuosius įstatymus galima baudžiamoji atsakomybė už jo padarytą veiką;

- kuris per vieną metų laikotarpį 3 ir daugiau kartų padarė administracinių teisės pažeidimų požymių turinčią veiką, tačiau šios veikos padarymo metu jis nebuvo sukakęs Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekse nustatyto amžiaus, nuo kurio atsiranda administracinė atsakomybė;
- kuriam pritaikius minimalios priežiūros priemones nebuvo pasiekta teigiamų jo elgesio pokyčių.
- vaikas į vaikų socializacijos centrą taip pat gali būti siunčiamas Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nustatytais atvejais, kai skiriama auklėjamojo poveikio priemonė – atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Tokiu atveju šio įstatymo nuostatos taikomos tiek, kiek jos neprieštaruja Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksui (Žin., 2010, Nr. 54-2644).

Vidutinė priežiūros priemonė skiriama vaikui sulaukusiam 14 metų amžiaus, išskirtiniais atvejais, kai vaiko elgesys kelia grėsmę jo paties ar kitų žmonių gyvybei, ši priemonė gali būti skiriama ir 14 metų nesulaukusiam nepilnamečiui. 2008 m. įsigaliojusiam vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme įtvirtinta nuostata, jog ši priemonė gali būti skiriama iki 3 metų, bet ne ilgiau kol vaikui sukaks 18 metų. 2010 m. - šios priemonės taikymas sutrumpintas iki vienerių metų, ir gali būti pratęstas, neviršijant bendro 3 metų vaiko buvimo socializacijos centre termino. Tačiau sutrumpinus vidutinės priežiūros priemonės skyrimo terminą, padaugėjo jos pratesimų (Valstybinio audito ataskaita, 2013, Nr. VA-P-50-11-10).

Minimalią ir vidutinę priežiūros priemonę skiriančia institucija įvardijamas savivaldybės administracijos direktorius. Kreiptis dėl prašymo skirti, pratęsti, pakeisti ar panaikinti priežiūros priemonę turi teisę – įstatyminiai vaiko atstovai, teritorinė policijos įstaiga, mokykla, vaiko teisių apsaugos skyrius, seniūnija, prokuroras, vaiko minimalios priežiūros priemonę vykdančio asmuo (kai vaikui buvo skirta minimalios priežiūros priemonė) ir vaiko vidutinės priežiūros priemonę vykdančio asmuo (kai vaikui buvo skirta vidutinės priežiūros priemonė) (Žin., 2010, Nr. 54-2644).

Priėmus vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą (Žin., 2007, Nr. 80-3214), buvo įteisintos mokyklų ir savivaldybių lygmenims prevencinio darbo koordinavimo grupės, kurioms pavestas ir minimalios bei vidutinės priežiūros priemonių svarstymas. Galiojančioje

įstatymo redakcijoje (Žin., 2010, Nr. 54-2644), tokios grupės pervadintos vaiko gerovės komisijomis, jų funkcijas galime išskirti į tris veiklos sritis :

1. Kaupti ir analizuoti smurto, nusikalstamumo, patyčių ir kitą informaciją savivaldybės teritorijoje, koordinuoti socialinio ugdymo, prevencijos, reabilitacijos ir kitas programas, vertinti švietimo, sveikatos, socialinių paslaugų įstaigose teikiamų priemonių veiksmingumą;
2. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas teikiant metodinę, konsultacinę paramą ir pagalbą mokyklų komisijoms, bei prevenciniam darbui mokyklose organizuoti.
3. Siūlymai savivaldybės administracijos direktoriui, informacijos apie atskirus vaikų atvejus surinkimas ir analizė.

Gerovės komisija gavusi administracijos direktoriaus prašymą surenka informaciją siūlymui ir sprendimui priimti. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros priemonės prašymas nagrinėjamas uždareme posėdyje, kuriame teisę pasisakyti turi ir pats vaikas, vaiko įstatyminiai atstovai, mokyklos kurioje ugdomi vaikas, vaiko gerovės komisijos atstovai bei kiti suinteresuoti asmenys. Įvertinęs vaiko gerovės komisijos siūlymą savivaldybės administracijos direktorius priima sprendimą skirti, pratęsti ar panaikinti paskirtą minimalią priežiūrą, priežiūros vykdančią asmenį. Turi teisę kreiptis į teismą dėl leidimo skirti vaikui minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo, 6 straipsnio 1 dalies 6, 7 ir 8 punktuose nustatytas vaiko minimalios priežiūros priemonės – įsipareigojimas būti namuose nustatytu laiku, įpareigojimas nesilankyti vietose, kuriose daroma neigiama įtaka vaiko elgesiui, įpareigojimas dirbti auklėjamojo pobūdžio darbus, taip pat skirti, pratęsti, panaikinti vaiko vidutinės priežiūros priemonę (Žin., 2010, Nr. 54-2644).

Vidutinė priežiūra vaikui gali būti skiriama tik teismui leidžiant, su tokiu prašymu kreipiantis pateikiama vaikų ir paauglių psichiatro išvada, savivaldybės administracijos vaiko gerovės komisijos posėdžio protokolas bei kiti prašymą pagrindžiantys dokumentai. Tačiau kaip pažymi S. Bieliūnė ir kt. (2015), neveiksmingas vaiko minimalios priežiūros priemonės vykdymas yra bene dažniausia priežastis, dėl kurios vaikams skiriama vidutinė priežiūros priemonė. Autoriai teigia, jog minimali priežiūra skiriama dažniausiai vaikams nelankantiems mokyklos ar kai jo elgesys daro žalą jam pačiam, ar aplinkiniams. Tačiau įstatyme neišaiškinus sąvokų darantis žalą ir keliantis pavojų sau bei aplinkiniams prasmės ir kai vaiko elgesys gali būti svarstomas gana subjektyviai, galima teigti, jog vaikui neefektyviai taikant minimalią priežiūrą jie atsiduria socializacijos centre nepadarę rimtų nusikaltimų. Svarbu pažymėti ir tai, jog vidutinė priežiūros priemonė gali būti skiriama

išimtiniais atvejais vaikui nesulaukus 14 metų mažiau. Kas tie išimtiniai atvejai nėra aišku, nes įstatyme jie nėra apibrėžti.

Paskyrus vaikui vidutinę priežiūros priemonę vaikas yra atskiriamas nuo savo įstatyminių atstovų, o socializacijos centras į kurį skiriamas vaikas dažniausiai nėra jo gyvenamojoje savivaldybėje. Įstatymo numatyta, jog vaiko ryšiui su įstatyminiais atstovais palaikyti, pastarieji turi teisę ir ne tik gauti visą informaciją susijusią su vidutinės priežiūros priemonės procesu, tačiau ir patys dalyvauti veiklose, sprendžiant su vaiku susijusias problemas, gauti kvalifikuotą švietimo ar kitą pagalbą. Įstatyminiai vaiko atstovai privalo ne rečiau nei kartą per mėnesį lankyti vaiką ir kitais būdais palaikyti ryšį su juo, o su socializacijos centru bendradarbiauti. Nors įstatyme apibrėžta, jog įstatyminiai atstovai privalo domėtis vaiku, o su socializacijos centru bendradarbiauti, visgi šioje srityje kyla begalės sunkumų. Nenumatyta koku būdu siekiama bendradarbiauti, nėra aiškių, apibrėžtų įpareigojimų ir atsakomybių, tuo labiau, jog socializacijos centro galimybės teikti pagalbą tėvams kai pastarieji yra kitame Lietuvos miesto pakraštyje yra menkos. Tokiu būdu įstatymas turėtų aiškiai tėvus įpareigoti ir skirti tam tikras veiklas, kurių pagalba būtų sprendžiamos vaiko artimos aplinkos problemos, o į šį procesą įtraukti savivaldybę. Viena iš vaiko probleminio elgesio priežasčių yra būtent vaiko šeima ir aplinka, tokiu būdu vaikui paskyrus vidutinę priežiūros priemonę nereikėtų apsiriboti vien vaiko elgesio keitimu. Įstatyminiai atstovai turėtų būti taip pat įpareigoti koreguoti savo elgesį ar gyvenimo būdą. Tiesa galima paminėti, jog teismas gali skirti bendravimo su vaikais tobulinimo kursų išklausymą, tačiau tik esant Lietuvos Respublikos administracinių teisės nusižengimų kodekse nurodytiems pagrindams (Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimas savivaldybėse, 2015).

Vienas svarbesnių aspektų – socializacijos centrų bendradarbiavimas su savivaldybių administracija. Įstatyme numatoma, jog vaikų socializacijos centras teikia išvadas apie vidutinės priežiūros priemonės vykdymo eigą savivaldybės administracijos direktoriui ir vaiko atstovams pagal įstatymą ne rečiau kaip kartą per 6 mėnesius. Taip pat, ne vėliau nei likus 1 mėnesiui iki vaiko vidutinės priežiūros vykdymo pabaigos, raštu informuoja vaiko atstovus pagal įstatymą, savivaldybės administracijos direktorių ir kitas institucijas apie vaiko sugrįžimą, pateikia informaciją apie vaiko elgesio pokyčius, poreikius, rekomendacijas dėl tęstinės pagalbos vaikui teikimo. Įstatyme nėra apibrėžta kas iš savivaldybės turi palaikyti ryšius su socializacijos centru, kokių veiksmų imtis vaikui sugrįžus, su kuo derinti ryšius teikiant pagalbą vaiko atstovams pagal įstatymą. Visa tai leidžia teigti, jog socializacijos

centras ir savivaldybės administracija bendradarbiauja neefektyviai siekiant vaiko reintegracijos į visuomenę.

Vienas didesnių įstatymo trūkumų tai vaiko resocializacijos procesas jam išėjus iš socializacijos centro. Iki 2016m. VSC veiklos modelio apraše (Žin., 2011, Nr. 62-2946) nebuvo numatytos savivaldybės, kaip resocializacijos proceso dalyvio, funkcijos. Vaikams nebuvo sudaromi socialinės integracijos planai. Nors socializacijos centras buvo įpareigotas palaikyti ryšį su vaiku šiam išėjus iš centro, tačiau nėra aišku koku būdu tas ryšys turėjo būti palaikomas. O atlikto valstybinio audito metu nustatyta, jog socializacijos centrai su vaikais ryšį palaikė tik telefonu, o su kitomis institucijomis buvo susisiekiama tik tuomet, kai jos informuodavo, jog vaikas nusikalsto ir prašo pateikti apie jį informaciją (Valstybinio audito ataskaita, 2013, Nr. VA-P-50-11-10) Akivaizdu, jog esant tokiai situacijai vaiko resocializacija nebuvo rūpintis, kadangi ji nėra aiškiai apibrėžta.

Situaciją keičia 2017 m. rugsėjį įsigaliosianti vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo suvestinė redakcija (Žin., 2007, Nr. 80-3214). Joje didelis dėmesys skiriamas minimalios priežiūros priemonėms - atsiranda įpareigojimai gydytis tiek esant psichikos ir elgesio sutrikimams, tiek žalingų įpročių ar potraukių sutrikimus, dalyvauti elgesio keitimo, socialinio ugdymo ir kitose programose siekiant keisti vaiko elgesį, dalyvauti mediacijos procese ir kt. Gana svarbus yra 7 įstatymo straipsnis, kuris įpareigoja tėvus gauti kompleksinę pagalbą stokojant socialinių, pozityvios tėvystės ar kitų įgūdžių. Kompleksinei pagalbai esant neveiksmingai, vaikams gali būti nustatoma laikinoji globa (rūpyba).

Suvestinėje redakcijoje apibrėžtos siūlomos įstatyminiams vaiko atstovams pagalbos priemonės :

- lankytis pas specialistą;
- lankyti bendravimo su vaikais tobulinimo kursus;
- dalyvauti meno ar kitoje terapijoje, pozityviosios tėvystės ugdymo, elgesio keitimo, prevencijos, reabilitacijos, reintegracijos ir kitose programose, priemonėse ar mokymuose;
- dalyvauti taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) procese;
- gauti mobilios pagalbos grupės, kurią sudaro įvairių sričių specialistai, paslaugas;
- kitos pagalbos priemonės, turinčios teigiamą įtaką vaiko minimalios ar vidutinės priežiūros priemonių veiksmingam vykdymui, vaiko elgesio pokyčiams (Žin., 2007, Nr. 80-3214).

Tėvams, kurių vaikui skirta vidutinė priežiūros priemonė, kartojami jų įpareigojimai dalyvauti vidutinės priežiūros priemonės vykdyme, rūpintis ir lankyti vaiką, tačiau šalia

atsiranda punktas įpareigojantis tėvus užtikrinti tinkamą vaiko aprūpinimą, vykdyti savivaldybės administracijos direktoriaus skirtas pagalbos priemones. Tokiu būdu pagalbos priemonės tampa privalomos, o už jų nevykdymą vaiko atstovai atsako teisės aktų nustatyta tvarka. Galima teigti, jog minimalios ir vidutinės priežiūros pakeitimo įstatymas žengia gana didelį žingsnį į priekį siekiant efektyvių vaiko ir jo artimos aplinkos elgesio pokyčių.

Atsiranda ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius, kuris planuoja ir koordinuoja minimalios ir vidutinės priežiūros priemonę įgyvendinimą, vaiko socialinę integraciją ir kt. Svarbu pažymėti, jog jis turi teisę kreiptis į savivaldybės administracijos direktorių ar kitas institucijas, kurios teisės aktų nustatyta tvarka gali priimti sprendimus dėl paslaugų ar pagalbos vaikui ir jo atstovams. Įsigaliosiančioje suvestinėje redakcijoje tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatorius dalyvauja vaiko vidutinės priežiūros priemonės plano rengime ir vykdyme, pasibaigus priemonės vykdymo terminui turi rengti socialinės integracijos planą ir koordinuoti jo įgyvendinimą (Žin., 2007, Nr. 80-3214). Tarpinstitucinio bendradarbiavimo koordinatoriaus kaip pareigybės įsteigimas taip pat padeda išspręsti tarpinstitucinio bendradarbiavimo problemą, kadangi iki šiol bendradarbiavimas nevyko sklandžiai ir nebuvo apibrėžtas.

Įstatymo pakeitimai sprendžia ir savivaldybės administracijos atsakomybės problemą. Administracijos direktorius įpareigotas užtikrinti reikalingų paslaugų ir pagalbos teikimą vaikui bei jo įstatyminiams atstovams, užtikrinti vaiko socialinę integraciją į bendruomenę. Iki šiol vaiko reintegracija nebuvo apibrėžta, o savivaldybei nebuvo numatyta įpareigojimų šiuo klausimu.

Apibendrinant galima teigti, jog 2007 ir 2010 metų Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo redakcijose pastebima nemažai spragų – nenumatytos aiškios savivaldybės, įstatyminių vaiko atstovų pareigos ir atsakomybės, vaiko resocializacijos planas, neapibrėžtos tokios elgesio raiškos kaip keliantis pavojų sau ar aplinkiniams, išimtiniai atvejai, visa tai leidžia teigti, jog sistema veikia neefektyviai. Visgi didžioji dalis įstatymo spragų yra šalinamos naujoje 2016 m. įstatymo redakcijoje, kas leidžia teigti, jog atsiranda reali galimybė siekti efektyvių vaiko ir jo artimos aplinkos elgesio pokyčių.

2.3. Vidutinės vaiko priežiūros priemonės įstaigų darbo organizavimas

Vaikų socializacijos centrų (toliau tekste VSC) darbas organizuojamas pagal šių įstaigų veiklos modelio aprašą (Žin., 2011, Nr. 62-2946). Iki 2016 m. galiojusi vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašo redakcija (toliau tekste aprašas) nustatė vaikų priėmimą ir

išleidimą, grupių sudarymą, švietimo pagalbos teikimą, ugdymo proceso organizavimą, vaiko elgesio ir dienos struktūros norminimą, reikalavimus centro aplinkai bei bendradarbiavimą.

Pagal aprašą socializacijos centre ugdytis ir gyventi galėjo ne daugiau kaip 50 tos pačios lyties vaikų. Vaikai skirstyti į dvi grupes – adaptacinę bei nuolatinę. Adaptacinei grupei priskiriami vaikai neseniai atvykę į centrą, tokioje grupėje galėjo būti ne daugiau 5 vaikų, o adaptaciniam laikotarpiui pasibaigus vaikai priskiriami nuolatinei grupei. Tačiau Valstybinio audito ataskaitoje dėl socializacijos centrų efektyvumo teigiama, kad tokios adaptacinės grupės nebuvo sudaromos nė viename centre (Valstybinio audito ataskaita, 2013, Nr. VA-P-50-11-10).

Nuolatinė grupė skirstyta į laisvesnės aplinkos ir struktūruotos aplinkos grupes. Pirmojoje buvo teikiama specialistų pagalba, vaikai patys galėjo planuoti neformaliojo švietimo veiklą, dienos režimas šiai grupei laisvesnis. Struktūruotos aplinkos grupėje vaikams kompleksiskai teikiamos būtinos pagalbos, laikomasi nustatyto dienos režimo, vaikai dalyvauja jiems paskirtose veiklose. Nuolatinėse grupėse galėjo būti nuo 3 iki 8 vaikų, o sudaromos grupės atsižvelgiant į vaikų amžių, fizines ir psichines savybes (Žin., 2011, Nr. 62-2946).

2016 m. gruodį įsigaliojusi vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašo suvestinė (Žin., 2011, Nr. 62-2946) iš esmės skiriasi savo turiniu, vaikų socializacijos centre ugdytis ir gyventi gali iki 32 vaikų - tai yra beveik per pusę mažiau nei pagal seną aprašą. Vaikų socializacijos centre sudaromos uždaro ir pusiau atviro tipo grupės, kuriose gali būti iki 8 vaikų. Uždarojo tipo grupėse esantys vaikai gali išvykti už centro ribų tik su jį lydinčiais centro darbuotojais ar įgaliotais asmenimis, ne mažiau nei 3 kartus per savaitę. Raštu ar telefonu gali bendrauti su vaiko atstovais pagal įstatymą ar kitais asmenimis. Pusiau atviro tipo grupėje esantis vaikas gali savarankiškai išeiti už centro ribų tik gavęs auklėtojo leidimą, gali savarankiškai atlikti mokytojų, švietimo pagalbos specialistų paskirtas užduotis kitose įstaigose, vyksta atostogų centro vadovo sprendimu, gali kasdien raštu ar telefonu bendrauti su vaiko atstovais pagal įstatymą ar kitais artimaisiais, draugais, jei tai neprieštaruoja vaiko interesams. Iki įsigaliojus šiai redakcijai skambučių kiekis ir trukmė vaikams buvo ribojama. Pastarieji netūrėjo teisės išeiti už centro ribų be palydos, tokiu būdu nauja aprašo redakcija iš esmės keičia iki šiol galiojusią tvarką ir sukuria didesnes galimybes vaikui palaikant ryši su aplinka ir jo įstatymiais atstovais, taip pat nesijausti izoliuotu.

Vaikui, kuriam paskirta vidutinė priežiūros priemonė, atvykus į vaikų socializacijos centrą nustatomas adaptacijos laikotarpis iki 2 mėnesių. Per šį laikotarpį vaikas supažindinamas su centro tvarka, atliekamas pirminis vaiko įvertinimas, sudaromas

individualus vidutinės priežiūros planas. Adaptacinis laikotarpis įsigaliojusioje aprašo suvestinėje, vaikų socializacijos centre skiriamas į tris dalis :

- 1) Adaptacinis laikotarpis iki 3 dienų – vaikas supažindinamas su centro tvarka ir taisyklėmis, atliekamas pirminis pedagoginis, psichologinis, socialinis ir nusikalstamo elgesio rizikos įvertinimas, teikiamas siūlymas kokiai konkrečiai uždaro tipo grupei vaiką priskirti.
- 2) Adaptacinis laikotarpis iki 2 savaičių – vaikas gyvendamas tam tikroje uždaro tipo grupėje dalyvauja jam patinkančiame neformaliajame švietime, tęsiamas vaiko įvertinimas, parengiamos išvados apie vaiko asmenybės bruožus, nuostatas, įgūdžius, poreikius, mokymosi stilių, tempą, žinių lygį ir kt., kuriais remiantis parengiamas individualus planas.
- 3) Adaptacinis laikotarpis iki 6 savaičių – vaikas gyvena uždaro tipo grupėje, dalyvauja formaliajame ir neformaliajame švietime, vaikui kompleksiskai teikiama pagalba, tikslinamas planas (Žin., 2011, Nr. 62-2946).

Adaptaciniam laikotarpiui pasibaigus vaikas perkeliamas į uždara ar pusiau uždaro tipo grupę, dalyvauja formaliajame ir neformaliajame švietime. Įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę vaikui suteikiama kompleksinė pagalba, konsultuojami ir vaiko įstatyminiai atstovai. Sudarant individualų vidutinės priežiūros planą, plano rengimo procese padedant psichologui dalyvauja vaikas, įstatyminiai atstovai, vaikų socializacijos centro švietimo pagalbos specialistai bei auklėtojai. Individualus planas sudaromas atsižvelgiant į vaiko asmenines savybes, nuostatas, įgūdžius, poreikius, mokymosi stilių ir kt. Plano rengimo procese teisę dalyvauti turi ir savivaldybės, iš kurios atvyko vaikas, bei kiti centro bendruomenės nariai, galintys teikti siūlymus bei pastabas. Individualaus plano įgyvendinimas koordinuojamas vaiko auklėtojo, kas savaitę planas aptariamas, o kas mėnesį peržiūrimas ir koreguojamas. Svarbu paminėti, jog 2011m. apraše (Žin., 2011, Nr. 62-2946) nebuvo numatomos savivaldybės funkcijos rengiant vaiko vidutinės priežiūros planą, o įsigaliojusi 2016 m. suvestinė redakcija nors ir neįpareigoja savivaldybės atstovų dalyvauti plano sudaryme, bet numato tokią galimybę.

Vaikui sudarius individualų vidutinės priežiūros planą, šis turi būti peržiūrimas ir koreguojamas. Tačiau atlikus jau minėtą valstybinį auditą nustatyta, jog vaikų planai nebuvo tikslinami ir keičiami, tokiu būdu vaikai nebuvo skatinami analizuoti savo pažangos priežasčių ir pasekmių (Valstybinio audito ataskaita, 2013, Nr. VA-P-50-11-10).

Ugdymas vaikų socializacijos centre vyksta pagal formaliojo ir neformaliojo švietimo programas, taip pat gali būti vykdomi ir socialinių įgūdžių ugdymo bei profesinio mokymo programų moduliai. Ugdymas organizuojamas pagal ugdymo sritis, integruojami atskiri dalykai, juos derinant su aktyvia praktine, projektine mokinių veikla. Projektinei veiklai, profesinio mokymo programos moduliams ir kitoms praktinėms veikloms vykdyti skiriama iki 50 procentų viso ugdymui skirto laiko. Pagal 2016 m. suvestinę redakciją vaikams atkurti mokymosi motyvaciją organizuojamos laikinos grupės, vaikams rengiami individualūs ugdymosi planai (Žin., 2011, Nr. 62-2946). Atsižvelgiant į vaikų poreikius ir interesus, socializacijos centre organizuojamas neformalus švietimas įgyvendinamos nusikalstamo elgesio korekcijos, gyvenimo įgūdžių, sveikos gyvensenos ugdymo, smurto, seksualinės prievartos, psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo prevencijos ir ankstyvosios intervencijos programos ar veiklos.

Vaikui ruošiantis grįžti į šeimą, šeimyną ar globos namus numatytas pasirengimo integracijai etapas trunkantis ne mažiau kaip 2 mėnesius. Vaikas šiuo laikotarpiu gyvena pusiau atviro tipo grupėje, joje intensyviau planuojamos veiklos už centro ribų, organizuojamos savipagalbos grupės ateities planavimo klausimais ir kitos veiklos formos padedančios vaikui pasirengti grįžti į visuomenę. Šio etapo metu atliekamas pakartotinis vaiko įvertinimas, analizuojami socialinės integracijos aspektai, konsultuojami vaiko atstovai pagal įstatymą. Iki 2016 metų toks pasirengimo integracijai etapas nebuvo numatomas, likus mėnesiui iki vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymo pabaigos raštu informuojami vaiko atstovai pagal įstatymą, savivaldybės administracijos direktorius ir kitos atsakingos institucijos, pateikiant informaciją apie vaiko elgesio pokyčius, poreikius, galimybes bei rekomendacijas dėl tęstinės pagalbos vaikui teikimo. Kaip minėta anksčiau vaiko reintegracijos planas nebuvo sudaromas, tačiau numatyta palaikyti ryšį su pačiu vaiku, vaiko įstatymiais atstovais bei kitomis institucijomis. Visgi toks bendravimas buvo labiau formalumas, nei suteikta pagalba vaikui.

2016 m. aprašo suvestinėje redakcijoje (Žin., 2011, Nr. 62-2946), atsiranda nuostata, jog likus ne mažiau kaip 2 savaitėms iki vaiko vidutinės priežiūros vykdymo pabaigos, rengiamas vaiko socialinės integracijos planas. Rengimo procese dalyvauja vaikas, vaiko atstovai pagal įstatymą, savivaldybės administracijos atstovai ir kiti asmenys. Vaiko socialinės integracijos plane nurodomos priemonės, pastarųjų įgyvendinimo trukmė, vykdantys asmenys bei laukiami rezultatai. Praėjus mėnesiui po vaiko grįžimo socialinės integracijos, plano įgyvendinimas, rezultatai aptariami su vaiko atstovais pagal įstatymą bei savivaldybės administracijos atstovais. Jei vaikas mokosi ir lanko mokyklą, teikiama

švietimo pagalba vaikui ir jo atstovams pagal įstatymą. Tokiu būdu galima teigti, jog su nauju vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašu yra numatomas aiškus vaiko resocializacijos procesas, bei aiškios pagalbos teikimo galimybės. Galima teigti, jog tai suteiks galimybę išspręsti gana keblų vaikų resocializacijos klausimą.

Apibendrinus skyrių, galima teigti, jog priėmus naują aprašą, socializacijos centras didelį dėmesį skirs vaiko integracijai į visuomenę – sukurtos sąlygos vaikui palaikyti nuolatinį ryšį su artimaisiais ir aplinka, numatytos galimybės išeiti už centro ribų ne tik ekskursijų ar išvykų metu. Pasirūpinta vaiko resocializacija, rengiamas planas, o jį įgyvendinti numatytos ir savivaldybei pareigos bei atsakomybės. Svarbu pažymėti ir tai, jog vaikų skaičius socializacijos centre mažėja, tokiu būdu vaikams bus skirtas didesnis individualizuotas dėmesys.

3. TYRIMO METODIKA IR ORGANIZAVIMAS

3.1. Tyrimo metodologija

Siekiant nuodugniai išsiaiškinti vaiko vidutinės priežiūros priemonių įgyvendinimą, pasirinktas kokybinis tyrimas. Pastarasis leidžia suprasti pasaulį tais pačiais terminais, kokiais jį suvokia tiriami subjektai, nes šis metodas apima nepakeistą, natūralistinę žmonių požiūrį į aktualių reiškinių vaizdą (Luobikienė, 2010). Atlikti vidutinės vaiko priežiūros priemonių įgyvendinimo tyrimą pasirinkta viename iš vaikų socializacijos centrų. Tyrimu siekta sužinoti, kaip įgyvendinama vidutinė priežiūros priemonė, kokios būtinos šios sistemos tobulinimo kryptys. Tyrimui atlikti pasirinktas pusiau struktūruotas interviu su socializacijos centro darbuotojais. Pastarasis suteikia galimybę gauti daugiau informacijos užduodant pokalbio metu kilusius klausimus. Apdorojant interviu duomenis taikyta kokybinė turinio (content) analizė. Kokybinė content analizė apima: daugkartinį teksto skaitymą, esminių kategorijų išskyrimą, kategorijų turinio skaidymą į subkategorijas, kategorijų ir subkategorijų interpretavimą bei pagrindimą remiantis tekstiniais įrodymais (Bitinas, Rupšienė ir Žydžiūnaitė, 2008).

3.2. Tyrimo imtis

Tyrimo imtis nebuvo iš anksto nustatyta. Apklausiant centro darbuotojus buvo naudojama teorinio prisotinimo atranka (Bagdonaitė-Stelmokienė ir Žydžiūnaitė, 2016). Tyrimas baigtas, kai nebebuvo gaunama naujų ar prieštaraujančių duomenų, tai yra, pasiektas teorinis prisotinimas. Tokiu būdu atliekant tyrimą teorinis prisotinimas buvo pasiektas atlikus aštuonis interviu.

3.3 Tyrimo organizavimas ir tyrimo etika

Tyrimas vykdytas viename iš šešių vaikų socializacijos centrų, tyrimo laikotarpis nuo 2017 m. vasario dešimtos iki septynioliktos dienos. Gavus įstaigos direktoriaus sutikimą iš anksto buvo susitarta su socializacijos centro darbuotojais dėl interviu. Pokalbiai vyko socializacijos centre, prieš interviu informantai buvo supažindinti su tyrimo pobūdžiu, bei interviu klausimais, rūpintis, jog interviu metu niekas netrukdytų ir šalia nebūtų vaikų. Tyrimo metu laikytasi pagrindinių socialiniuose tyrimuose išskiriamų etinių principų:

privatumo, anonimiškumo, informacijos tikslumo ir kt. (Kardelis, 2002). Gerbiamas respondento privatumas - tyrimo metu gauta asmeninė informacija iš kurios būtų įmanoma atpažinti informantą nebus viešinama, informacijos tikslumo - suteikiama tiksli informacija apie atliekamo tyrimo pobūdį, tyrimo duomenų analizėje duomenys pateikiami netaisyta kalba, užtikrintas anonimiškumas - tyrime informantų atsakymai koduojami numeriais nuo 1 iki 8, tokiu būdu nebus naudojami asmeniniai tiriamųjų duomenys. Garantuojamas konfidencialumas - tyrime pateikiama ne pilna informacija apie tiriamuosius asmenis.

3.3. Tyrimo dalyviai

Prieš atliekant empirinį tyrimą, buvo pasirinkta apklausti vaikų socializacijos centro auklėtojus. Auklėtojų pasirinkimas grindžiamas tuo, jog pastarieji praleisdami daugiausia laiko su centro ugdytiniais gali įvardinti jų manymu didžiausius sistemos trūkumus. Atliekant tyrimą socializacijos centre dirbo 9 auklėtojai, tačiau dalis jų atsisakė dalyvauti tyrime. Vieni atsisakymą argumentavo savo kompetencijos stoka atsakinėti į klausimus, kiti gi nepaaiškino savo priešiško ir nesutiko būti apklausti. Nepavykus prikalbinti centro auklėtojų dalyvauti apklausoje, buvo nutarta apklausti ir švietimo pagalbos specialistus. Tiek auklėtojai, tiek švietimo pagalbos specialistai yra vidutinės priežiūros priemonės vykdytojai ir turi pakankamų žinių ir darbo patirties atsakant į jiems pateiktus klausimus.

Iš aštuonių informantų - keturi vaikų socializacijos centro auklėtojai. Visi apklaustieji auklėtojai turi pedagoginį išsilavinimą, o jų darbo patirtis centre siekia nuo trijų iki dvidešimties metų. Apklausti du socialiniai pedagogai turintys socialinio pedagogo išsilavinimą, centre dirba nuo trijų iki penkių metų, bei socializacijos centro vaikų psichologas, kurio darbo stažas šiame centre siekia penkis metus ir direktorės pavaduotoja ugdymui, kurios darbo stažas šioje įstaigoje trys metai.

3.4. Tyrimo instrumento pristatymas

Vaikų socializacijos centro darbuotojams buvo pateiktas dvidešimt vienas klausimas pagal iš anksto sudarytą klausimyną (1 pr.), kilus neaiškumams informantams buvo užduodami papildomi klausimai. Interviu klausimyną sudarė trys blokai.

Pirmasis interviu blokas skirtas socializacijos centro veiklos organizavimui įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę. Bloką sudarė dešimt klausimų. Pagrindinės šio

bloko temos – vaikų ir jų įstatyminių atstovų įtraukimas į socializacijos centro veiklą, centro galimybės kuriant artimą šeimai aplinką bei išlaikant vaikų ryšį su jo įstatyminiais globėjais, taip pat vaiko elgesio korekcija ir ugdymas socializacijos centre.

Antrasis klausimų blokas skirtas socializacijos centro veiklos vertinimui įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę. Bloką sudarė aštuoni klausimai. Pagrindinės šio bloko temos – minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo ir socializacijos centro kaip vidutinės priežiūros priemonės įgyvendintojo trūkumai bei sunkumai, rizikos veiksniai, lemiantys vaikų mokymosi bei resocializacijos nesėkmes.

Trečiasis klausimų blokas skirtas socializacijos centro auklėtinių charakteristikai. Klausimų bloką sudarė trys klausimai. Pagrindinės šio bloko temos – vaikų patekimo į socializacijos centrą priežastys, vaiko patekusio į centrą apibūdinimas bei vaikų ateities lūkesčiai ir perspektyvos.

3.5. Tyrimo ribotumai

Prieš atliekant tyrimą, tyrimo dalyviais buvo pasirinkti vaikų socializacijos centro auklėtojai, norėta, tačiau nepavyko atskleisti šios grupės požiūrį į vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimą. Ne visiems informantams pavyko parinkti patogų laiką pokalbiui, dėl jų laiko stokos ne visi interviu informatyvūs. Įvertinti reikėtų ir tai, jog ne visi apklausti darbuotojai buvo linkę kalbėti apie vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo problematiką, tokiu būdu šiame darbe galėjo neatsiskleisti dalis probleminių vidutinės priežiūros įgyvendinimo sričių. Atliekant interviu socializacijos centre daliai tyrimo dalyvių buvo sunku atsiriboti nuo pašalinių garsų už sienos, buvo išsiblaškę, gal būt nebuvus šiems trukdžiams informantai būtų papasakoję daugiau.

4. TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ

Analizuojant pirmojo bloko - dėl vaikų socializacijos centro veiklos organizavimo įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę, atsakymus buvo išskirtos septynios kategorijos. Pirmoji iš jų - vaiko adaptacijos organizavimas socializacijos centre. Vaiko įtraukimas į socializacijos centro veiklą yra be galo svarbus veiksnys, lemiantis sėkmingą vaiko socializaciją. Svarbu išsiaiškinti, koku būdu vaikai įtraukiami į socializacijos centro veiklą bei ugdymosi procesą. Duomenys apie adaptacijos organizavimą pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Adaptacijos organizavimas (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Adaptacijos organizavimas	Adaptacinis tvarkaraštis	„<...> tų dešimt dienų kai vaikas gali lankytis pamokose pagal jam pritaikyta grafiką.“ (18); „<...> ir gauna tada adaptacinio, tai yra dviejų savaitių laikotarpio tvarkaraštį, per kurį tas vaikas praeina visas sritis centre esančias.“ (15)	2
	Testai	„į tam tikras pamokas eina, mokytojai jo nevertina tik atlieka diagnostinius testus pagal kuriuos mokytojai gali spręsti kokio lygio yra jo žinios.“ (18); „<...> atlieka visų dalykų diagnostinius testus.“ (15)	3
	Padidintas dėmesys	„Stengiamės kuo daugiau skirti jam dėmesio, bandom sukurti jam saugią aplinką<...>“ (18)	1
	Neformalus švietimas	„Jis per dvi savaites pereina visą neformalų švietimą, visus būrelius gali pabandyti arba jeigu vaikas turi tikslų tokių vat, gebėjimų - futbolą, tai eina į futbolą.“ (13); „<...> turi galimybę nueiti į bet kokį būrelį ir per tas dvi savaites, aišku nueis į kiekvieną būrelį, kad išrinktų pagal save kas jam yra įdomu, svarbu ir artima“ (18).	3
	Taisyklės ir pareigos	„<...> ir supažindinamas su tos grupės taisyklėmis, aplamai su centro taisyklėmis.“ (18)	1
	Konsultacijos	„<...> eina pas pagalbos specialistus, pas socialinius pedagogus, pas psichologą kur irgi jie atlieka tyrimus<...>“ (15); „<...> vaikas lankosi per tas dvi savaites pas psichologą, pas socialinį pedagogą, pas direktorę, eina pas pavaduotoją.“ (18)	3
	Vaikų paskirstymas grupėse	„Ankščiau mes praktikavome tą tokią praktiką kai yra atskira adaptacinė grupė, tik atvykę gyvena ne kartu su visais kitais. Dabar mes laikomės tos praktikos, kad į bendrą katilą jie yra tiesiog įtraukiami.“ (11); „<...> vaikas žiūrimas pagal tą adaptaciją, kaip jis socializuojasi pas mus centre, ar lengvai jam tas eina. Ir aišku mes stengiamės jį į tą grupę įrašyti į sąrašą kur mažiausiai būtų vaikų, kad jam kuo daugiau būtų skirta dėmesio iš auklėtojo.“ (18)	4

Pagal VSC veiklos modelio aprašą (Žin., 2011, Nr. 62-2946) vaikui atvykusiam į socializacijos centrą turi būti numatytas adaptacinis laikotarpis, kurio trukmė nurodoma iki dviejų mėnesių. Analizuojant informantų pateiktus duomenis paaiškėjo, jog centre nustatomas dviejų savaitių adaptacinis laikotarpis. „*Jis turi dvi savaites, čia teoriškai, praktiškai tai jeigu mokykloj turi tų dešimt dienų<...>*“ (I8). Remiantis informantų atsakymais akivaizdu, jog vaiko adaptacinis laikotarpis yra kur kas trumpesnis. Šiam dviejų savaitių laikotarpiui atvykusiam vaikui sudaromas individualus adaptacinis planas, arba kaip jį įvardija informantai „adaptacinis tvarkaraštis“. Pagal šį tvarkaraštį numatomos mokytojų dalykininkų pamokos bei švietimo pagalbos specialistų konsultacijos. Laikantis šio individualaus adaptacinio tvarkaraščio vaikas nesilanko pamokose kartu su savo klase ir kaip pažymi informantas : „*<...>pirmas dvi savaites gali nedalyvauti įvairiose kitiems tarsi jau privalomose veiklose <...>*“ (I1).

Adaptaciniu laikotarpiu socializacijos centre vaikui atliekami diagnostiniai testai, kurių pagalba nustatomas vaiko mokymosi stilius, žinių lygis, tempas, sunkumai, spragos ir kt. Ne mažiau svarbios yra ir švietimo pagalbos specialistų konsultacijos, jų metu įvertinami vaiko socialiniai įgūdžiai, vertybinės nuostatos, nusikalstamo elgesio rizika : „*<...> ar jis turi specialius ugdymosi poreikius ar neturi, kiek jis klasių baigęs, kaip mokėsi, koks yra jo išsilavinimo lygmuo, pažangumas, kokie jo siekiai, nu kalbamės, visą pamoką turiu, tai mes dviese ir kalbamės būtent apie jo ugdymą ko jis tikisi iš mokymosi ir panašius dalykus*“ (I5).

Informantų teigimu adaptaciniu laikotarpiu išskiriamas ir padidintas dėmesys vaikui. Šiuo laikotarpiu stengiamasi sukurti saugią vaikui aplinką, vaikas yra nuolatos „stebimas ir žiūrimas“, gana didelį vaidmenį čia atlieka auklėtojai, kurie praktiškai „kuruoja vaiką“.

Padedant vaikams patenkinti pažinimo bei saviraiškos poreikius svarbią vietą adaptacijos laikotarpiu užima neformalus švietimas. Vaikas atvykęs į socializacijos centrą skatinamas apsilankyti visų centre esančių būrelių veiklose ir išsirinkti jam patinkantį užsiėmimą. Pasak informanto, būrelių veikla organizuojama atsižvelgiant į vaikų poreikius: „*Orientuojamės daugiau su neformaliu švietimu į tai ką vaikai mėgsta, ne šiaip sau kas jiems neįdomu, o ten kur jie eina patys savo noru, niekur nėra verčiami*“ (I5).

Ne ką mažiau svarbios yra ir taisyklės. Atvykusiam vaikui yra paaiškinamos centro vidaus taisyklės, skiriant į grupę – grupės taisyklės, bei paties vaiko teisės ir pareigos. Tiesa informantai šiuo klausimu nedaugžodžiavo.

Analizuojant vaikų paskirstymą į grupes reikėtų paminėti, jog pagal VSC veiklos modelio aprašą (Žin., 2011, Nr. 62-2946) centruose buvo sudaromos atskiros adaptacinės grupės, tačiau su suvestinės redakcijos įsigaliojimu, šių grupių nebelieka. Kaip teigia

informantas : „*Anksčiau mes praktikavome tą tokią praktiką kai yra atskira adaptacinė grupė, tik ką atvykę gyvena ne kartu su visais kitais. Dabar mes laikomės tos praktikos, kad į bendrą katilą jie yra tiesiog įtraukiami. Jie yra išskiriami nedalyvauja toje bendroje veikloje, bet iš tiesų gyvena kartu*“ (I1). Galima daryti išvadą, jog toks sprendimas, kai nėra adaptacinių grupių, neleidžia vaikui adaptuotis tolygiai ir jis patenka į jau susiformavusią aplinką. Tokios išvados priėjo ir atliktas valstybinis auditas dėl socializacijos centrų rezultatyvumo (Valstybinio audito ataskaita, 2013, Nr. VA-P-50-11-10) Šioje ataskaitoje pažymima, jog be adaptacinių grupių vaikas negali savęs įsivertinti kaip tai yra atliekama kitose užsienio šalyse. Kitas svarbus aspektas yra tas, jog vaikai į grupes turėtų būti paskirstyti pagal amžių, psichikos ir elgesio sutrikimus bei kitas ypatybes. Tačiau, informantų teigimu, nors yra atsižvelgiama į vaikų amžių bei adaptacijos eigą, vis tik vaikai dažniausiai skiriami į grupę kurioje yra mažiausiai vaikų. Šį teiginį informantas argumentuoja tuo, jog : „*<...> kuo jų mažiau tuo jie draugiškesni*“ (I8). Visgi, sprendžiant jo įsikūrimo tam tikrame kambaryje klausimą, vaikas turi teisę rinktis. Kaip pažymėjo VSC darbuotojas : „*<...> vaikas tam tikrą laiką gyvena vienas kambaryje, o po tam tikro laiko, sakykim savaitės bėgyje, sakykim normaliai bendrauja su visais, tai jis gali kraustyti į bet kurį kambarį, pas bet kurį vaiką*“ (I7). Tokiu būdu iš dalies vaiko apgyvendinimas vyksta atsižvelgus į vaiko poreikius ir nuomonę, tačiau patekimą į grupę sprendžia centro darbuotojai.

Apibendrinus gautus duomenis galima teigti, jog adaptacija socializacijos centre nėra organizuojama stichiškai. Vaikas palaipsniui yra supažindinamas su centro vidaus taisyklėmis, savo teisėmis ir pareigomis. Paskyrus adaptacinį tvarkaraštį, apsilankęs mokytojų dalykininkų pamokose ir švietimo pagalbos specialistų konsultacijose, vaikas yra įvertinamas. Greičiau įsilieti į centro veiklą jam padeda padidintas darbuotojų dėmesys, o pažadinti vaiko norą ir motyvaciją siekiama neformaliu švietimu. Visgi verta įsidėmėti, jog iš dviejų mėnesių adaptacinio laikotarpio jis faktiškai sumažėjo iki dviejų savaičių, o vaiko paskyrimą į grupę ne visada lemia jų amžius, adaptacinio laikotarpio eiga, ar psichinė sveikata. Dažai vaikai skiriami į grupę, kurioje yra nedidelis skaičius vaikų.

Kita išskirta kategorija yra vaiko vidutinės priežiūros plano rengimo procesas. Remiantis VSC veiklos modelio aprašu (Žin., 2011, Nr. 62-2946), per dvi savaites nuo vaiko atvykimo dienos pastarajam parengiamas vidutinės priežiūros priemonės vykdymo planas. Tam, kad vaikas jaustųsi išklaustytas ir būtų linkęs įsipareigoti vykdyti šį planą be galo svarbu, jog šiame plano rengimo procese dalyvautų pats vaikas. Ne mažiau svarbus yra ir vaiko įstatyminių atstovų įsitraukimas į šį procesą. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti kokiu

būdu į plano rengimo procesą įtraukiamas vaikas ir jo įstatyminiai atstovai. Duomenys apie vidutinės priežiūros plano rengimą pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė. Vidutinės priežiūros plano rengimo procesas (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Vidutinės priežiūros plano rengimo procesas	Vaiko įtraukimas	„Vienareikšmiškai pagal vaiką mokytojai surašo iš savo pusės, auklėtojai iš savo pastebėjimus, švietimo pagalbos specialistai vėl savo pastebėjimus ir visame tame dalyvauja vaikas. Tai yra individualūs pokalbiai, apklausos ir panašiai, dokumentų analizė ir taip toliau.“ (11); „Vaikas tai yra įtraukiamas, visais, sakyčiau, būdais <...>“ (18)	8
	Šeimos įtraukimas	„<...>įstatyminiai atstovai jie silpnai įsitraukia<...>“ (13); „Lygiai taip pat ir su tėvais, turim tokį vieną vaiką turi ir mamą ir tėtį, mama jį visada lanko, na kaip visada, dažnai lanko, bet prie vidutinės priežiūros to plano kaip ir neprisidėjo. Šeimos dažniausiai būna asocialios ir nelabai jie nori įsitraukti <...>“ (18)	7
	Globos namų įtraukimas	„Globos namai kiek žinau dalyvauja gana aktyviai plano sudaryme<...>“ (17); „Kadangi dažniausiai mūsų vaikai yra iš globos namų pagrindinė masė tai derinam, skambinam, klausiam apie vaiko pomėgius gal yra, socialiniai darbuotojai dažniausiai pasiskambina ir tada kviečia į vaiko gerovės posėdį, tada jau tas planas yra tvirtinamas.“ (15)	6

Apklausti vaikų socializacijos centro darbuotojai vienareikšmiškai teigė, jog vaikas rengiant jo vidutinės priežiūros planą yra įtraukiamas. Rengimo procese vaikas yra įvertinamas, atliekami diagnostiniai testai, pokalbiai, analizės, tokiu būdu vaikas tampa plano bendraautoriumi. Informantai akcentuoja, kad vaikas ne tik pasirašo po parengtu individualiu priežiūros priemonės planu, tačiau pastarasis gali teikti pasiūlymus bei išsakyti pastebėjimus išreiškiant savo nuomonę.

Remiantis VSC modelio aprašu (Žin., 2011, Nr. 62-2946) vidutinės priežiūros planai turi būti kas savaitę peržiūrimi ir koreguojami, tačiau informantai tokios informacijos nepateikė, todėl nėra aišku ar vaikų vidutinės priežiūros priemonės planai yra peržiūrimi ir keičiami.

Į plano rengimo procesą be abejonės turėtų įsitraukti ir vaiko įstatyminiai atstovai, tačiau, kaip pažymi informantai, pastarųjų įsitraukimas yra labai silpnas ir minimalus. Tokių tėvų elgesį VSC darbuotojai mėgina aiškinti neišspręstomis alkoholizmo problemomis bei socialiniu statusu : „Kadangi dažniausiai tai būna tėvai iš asocialių šeimų, geriantys, savo

vietos neturintys ar tai kitokiais būdai, vienu žodžiu neturintys ką pasiūlyti“ (I5). Tėvų nedalyvavimą plano rengimo procese socializacijos centras mėgina spręsti kreipiantis į vaikų teisių apsaugos skyrių, pastarųjų prašoma bendradarbiauti, supažindinti tėvus su išsiūstu priežiūros planu ir pamėginti paaiškinti, jog pastarieji turi teisę ir pareigą teikti pasiūlymus. Visgi VSC darbuotojai neslepia, jog neretai ir vaiko teisių apsaugos skyriaus pagalbos neužtenka. Tėvams neatvykus į plano patvirtinimą ar nepasirašius atsiūsto ir jiems perduoto per vaiko teisių skyrių plano, centras neturi jokių kitų būdų kaip priversti tėvus dalyvauti šiame procese. Informantai pažymi, jog būna atvejų kai tenka laukti kol tėvai atvažiuos aplankyti vaiko, kad vidutinės priežiūros planas būtų patvirtintas. Akivaizdu, jog kol įstatyminiai atstovai neatvažiuoja, vaikas lieka be patvirtinto vidutinės priežiūros plano.

Kitaip nei šeima, globos namai dalyvauja vaiko vidutinės priežiūros plano rengimo procese. Tačiau kaip ir pirmu atveju, iniciatyva taip pat išeina iš socializacijos centro darbuotojų, pastarieji skambina ir teiraujasi apie vaikų poreikius, išskirtines savybes, o galiausiai kviečia apsilankyti gerovės komisijos posėdyje. Tik vienas iš informantų teigė, jog globos namai dalyvauja gana aktyviai, tačiau nepakomentavo kuo tas aktyvumas pasižymi. Kitų gi teigimu, nors globos namai ir įsitraukia į plano rengimą, tačiau nėra per daugiausiai suinteresuoti ir didelio susidomėjimo vaiku tikrai nerodo : „<...> į vaikų namus kreipiasi, jie atsako, bet esmė tokia, kad nelabai ten jie domisi <...>“ (I2). Iš informantų pateiktų atsakymų galima daryti išvadą, jog dauguma iš jų tikrai nepritaria ir kritiškai vertina tokį globos namų nusistatymą ir nedalyvavimą vaiko vidutinės priežiūros plano rengimo procese.

Apibendrinant duomenis galima daryti išvadą, jog vaikas į vidutinės priežiūros priemonės plano rengimą yra įtraukiamas. Pastarasis yra išklausomas, gali teikti siūlymus bei tam tikrus pastebėjimus. Vaiko įstatyminiai atstovai – tėvai į plano rengimo procesą įsitraukia labai minimaliai. VSC darbuotojų teigimu tėvai neturi nei noro dalyvauti šiame procese, nei ką pasiūlyti savo vaikams. Tik vaiko teisių apsaugos skyriaus ar socializacijos centro darbuotojų paskatinti įsitraukia į plano patvirtinimą, tačiau, svarbu pabrėžti, ne į kūrimo procesą. Tokį tėvų abejingumą galima būtų įvardinti kaip tėvų valdžios neišnaudojimą, kai pastarieji neįsitikina ar jų vaikui yra sukuriamos tinkamos ugdymosi sąlygos. Vaikų globos namai kaip globėjai taip pat plano rengimo procese dalyvauja neaktyviai. Iš VSC darbuotojų atsakymų aišku, jog būtent jie su vaiku yra daugiausiai prisidėję prie plano kūrimo, kas vėl gi ne visada gali būti teisinga. Vaiko atstovai neįsitikina ar vaikai yra pagrįstai parinktas tinkamas vidutinės priežiūros priemonės planas.

Siekiant sėkmingos vaiko socializacijos be galo svarbu, jog vaikui vykdant vidutinę priežiūros priemonę į šį procesą įsitrauktų šeima. Visgi ir toliau įstatyminių atstovų įsitraukimas vaikui vykdant vidutinę priežiūros priemonę lieka vienas opiausių ir sunkiai išsprendžiamu klausimu. Duomenys apie įstatyminių atstovų įsitraukimą vykdant vidutinę priežiūros priemonę pateikiami 3 lentelėje.

3 lentelė. Įstatyminių vaiko atstovų įsitraukimas į vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimą (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Įstatyminių vaiko atstovų įsitraukimas į vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimą	Atostogų laikotarpyje	„Atostogų periode vaikas grįžta atgal gyventi pas savo įstatyminius atstovus, kartais tai yra šeima, kartais globos įstaiga.“ (I1); „Tai įstatyminiai įsitraukia, lanko tą vaiką, būna atostogos<...>“ (I4)	4
	Teismo ar vaiko gydymo laikotarpyje	„<...>nors teismas ar dar kažkas, tai iš principo jie dalyvauja, tada gydymo procese dalyvauja jeigu į ligoninę, bet šiaip, ta prasme nelabai<...>“ (I1)	1
	Įsitraukia tik pastūmėti	„<...>jie kartą per mėnesį privalo vaiką aplankyti, bet nėra taip, kad jie kiekvieną mėnesį jį lanko. Centras rašo vaikų teisėm, administracijos direktoriui rašus<...>“ (I4); „Tai kartais būna, kad mes ten ir reikalaujam netgi, sakom, kad pranešim vaikų teisių apsaugai, jeigu vaiko neatvažiuosit paimt atostogų, jeigu jam priklauso atostogos.“ (I5)	3
	Įsitraukimas minimalus, artimas nuliui	„Šiai dienai nu kaip, labai minimalus, šeimos ir įstatyminių atstovų labai minimalus.“ (I3); „Dažniausiai yra minimaliai, ne dėl to, kad centras neįtrauktų, bet dėl to, kad jie patys nedalyvauja.“ (I2)	5

Analizuojant duomenis dėl įstatyminių vaiko atstovų įsitraukimo dalyvaujant vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinime, paaiškėjo, jog šeimos, globos namų vaidmuo yra gana silpnas.

Pirmoji išskirta subkategorija - vaiko atostogų laikotarpis, kuriame informantų teigimu vaiko įstatyminiai atstovai turi didžiausią galimybę pasireikšti ir sudalyvauti, tačiau ne visiems tai pavyksta. „Pas juos buvo problema, jie ta problema atsikratė ir tikrai būna tokių atvejų kai mes įtikinėjame, kad jis čia laikosi taisyklių, kad jis padarė tam tikrus pokyčius, nu bandykit, paimkit jį, atostogų, jeigu bijot nors trumpam, leiskit vaikui parodyt ką jis, nu kaip jis pasikeitė“ (I3). Tėvai, globos namai ne visada yra linkę pasiimti vaikus atostogoms, neretai juos reikia skatinti, priminti apie savo teises ir pareigas.

Vaiko gydymo laikotarpyje bei teismo metu įstatyminiai vaiko atstovai dalyvauja. Tačiau kaip pažymi informantas – ne savo noru, o teismo nustatyta tvarka. Kitais atvejais, į

konkrečias veiklas neįsitraukia. Savo teisę ir pareigą lankyti vaiką, domėtis jo mokymosi pasiekimais, elgesio pokyčiais, įstatyminiai atstovai neretai pamiršta : „<...> *būna tokių tėvų, kad tikrai nei atskambina, nei atvyksta, neaplanko vaikų*“ (I2). Esant tokiai situacijai vaikų socializacijos centro darbuotojai – auklėtojai, švietimo pagalbos specialistai, direktorius bando susisiekti su tėvais paskatinti juos dalyvauti vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinime, nepavykus kreipiamasi į vaiko teisių apsaugos skyrių, savivaldybės administracijos direktorių.

Analizuojant duomenis nustatyta, jog tėvų, globos namų įsitraukimas yra minimalus, Anot informantų įstatyminiams vaiko atstovams sudarytos sąlygos įsitraukti į priemonės vykdymą – tėvai turi teisę ne tik skambinti, rašyti laiškus, atvažiuoti aplankyti, dalyvauti šventėse, renginiuose, tačiau ir stebėti vaikų pažangumą prisijungiant prie elektroninio dienyno. Tačiau bendravimo iniciatyvos įstatyminiai vaiko atstovai nerodo : „<...> *asmeniškai ir aš girdėjau, kai vaikas skambina į globos namus, o jam tiesiog atsako, kad dabar mes neturim laiko, paskambink po pusvalandžio, mes skambinom po pusvalandžio vėl neturi laiko, skambinom kitą dieną mums irgi neatsakė, buvo ir taip, tiesiog nekelia ragelio*“ (I8). Tėvai gi pasitaiko atvejų kai atvyksta neblaivūs arba atvyksta tiesiog perduoti daiktus, kuriuos centras bei įstatymas griežtai draudžia : „<...> *nes yra ir tokių atvejų kai tarkim sesuo, mama atveža cigarečių, bando paduoti vaikui, nors puikiai supranta, kad pagal įstatymą jis negali to daryti*“ (I3). Yra ir tokių kurie neatvažiuoja aplankyti, neskambina. Dalis informantų tokį įstatyminių atstovų elgesį linkusi paaiškinti – dauguma jų yra iš tolimų Lietuvos miestų ar miestelių, ne visi turintys finansinių galimybių aplankyti, neretai šeimos būna asocialios, neišspręsusios savo artimos aplinkos problemų.

Apibendrinant duomenis galima teigti, jog įstatyminių vaiko atstovų įsitraukimo vykdant vidutinę priežiūros priemonę kategorija svarbi tuo, jog išryškina gana didelę problemą – įstatyminių vaikų atstovų nesirūpinimą savo vaikais. Tiek vaiko tėvai, tiek globos namai nėra linkę įsitraukti į vidutinės priežiūros priemonės vykdymą. Svarbu pažymėti, jog tėvų neišspręstos problemos, netinkamas gyvenimo būdas, priklausomybės yra bene didžiausia priežastis dėl ko vaikai patenka į socializacijos centrą. Nenorėdami įsitraukti į vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimą, keistis patys, jie rizikuoja vaiko ateitimi. Išėjus iš socializacijos centro ir patekus į aplinką, kurioje neišspręstos iki tol buvusios problemos, vaiko resocializacija iš esmės neįmanoma.

Vaikų globos namų neįsitraukimas sunkiai paaiškinamas, kaip institucija vykdanti vaiko globą, ji privalo rūpintis vaiko likimu bei gerove. Visgi didžioji dalis vaikų, patekusių į socializacijos centrą informantų teigimu yra globos namų auklėtiniai, tokiu būdu galima teigt,

jog pati sistema tampa neveiksni, arba joje trūksta specialistų kurie įsitrauktų į vaiko elgesio korekcijos procesą.

Vaikų socializacijos centras, kaip institucija vykdanči vaikų vidutinę priežiūros priemonę, turi užtikrinti vaikų ir jo įstatyminių atstovų bendravimą. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti kokias galimybes užtikrinant vaiko ir jo šeimos ryšio palaikymą turi socializacijos centras. Duomenys pateikiami 4 lentelėje.

4 lentelė. Centro galimybės palaikant vaiko santykius su šeima (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Centro galimybės palaikant vaiko santykius su šeima	Skambučiai	„Vaikai patys skambinasi, pas mus pagal vidaus taisykles jie gali vieną kartą per savaitę pasiskambinti<...>“ (I3); „Vaikai patys kartais skambinasi į globos namus, pasiklausti, su auklėtojais pabendrauti, ne visi, bet kai kurie patys nori, bendrauja ir prašo tų skambučių.“ (I6)	8
	Laiškai	„Stengiamės rašyti laiškus, rašom sveikinimus, kiek įmanoma bandom pastumti<...>“ (I6); „<...>laiškus gali rašyti kiek tik tai nori.“ (I3)	5
	Lankymas	„Tėvai gali bet kada atvažiuoti, suderinę su centru“ (I3); „<...> tėvai bet kada gali atvažiuoti aplankyti.“ (I2)	8
	Raštai	„Centras dažniausiai skambinasi arba rašo raštus.“ (I4)	1

Išanalizavus informantų pateiktus duomenis nustatyta, jog centras iš dalies turi pakankamas galimybes užtikrinti, jog vaikai nenutrauktų ryšio su savo įstatyminiais atstovais. Centro taisyklėse nurodyta, jog tiek vaikų įstatyminiai atstovai, tiek patys vaikai turi teisę į skambučius, nors skambučių kiekis ir trukmė ribojama - kartą į savaitę ir ne daugiau dešimties minučių. Be skambučių vaikai turi teisę į laiškus - tiek rašyti, tiek gauti. Pastarieji nėra skaičiuojami, o vaikai aprūpinami vokais bei pašto ženklais. Neretai darbuotojai patys skatina vaikus parašyti sveikinimą ar tiesiog laišką artimajam.

Be kita ko įstatyminiai atstovai turi ne tik teisę, bet ir pareigą lankyti vaiką socializacijos centre. Nors pagal centro taisykles tėvai lankyti vaiką privalo kartą per mėnesį, tačiau tėvam parodžius iniciatyvą ir norą, bendravimas nėra stabdomas : „Tikrai mes nesakom, kad tarkim nors pas mus taisyklėse yra nurodyta, kad vieną kartą į mėnesį galima lankyti, bet yra tokių dalykų ir kiekvieną savaitgalį kai yra galimybė ir vaikas tarkim iš Vilniaus, tėvai turi galimybių ir važiuodavo ir mes leidžiam lankyti“ (I3). Reikia pažymėti, jog darbuotojai kalbėdami apie tokius atvejus teigia, jog jų nėra gana daug.

Palaikant vaiko ir jų artimųjų ryšius yra gana svarbūs socializacijos centro siunčiami raštai. Vaiko teisių apsaugos skyrius, ar savivaldybės administracija gavusi raštą dėl vaiko nelankymo bando susisiekti su tėvais ir išaiškinti pastarųjų pareigas bei atsakomybes. Iš informantų atsakymų akivaizdu, jog gana dažnai tenka prašyti vaiko teisių apsaugos skyriaus bendradarbiauti, mėginant paveikti ir prikalbinti tėvus nenutraukti ryšio su savo vaikais, bei atvažiuoti juos aplankyti.

Apibendrinant duomenis galima daryti išvadą, jog socializacijos centras iš dalies gali užtikrinti vaiko ir jo artimųjų ryšį. Bendravimas nėra stabdomas, anaipol, VSC darbuotojai visomis išgalėmis bando tiek vaikus, tiek įstatyminius globėjus pastūmėti bendravimui. Tačiau, vienai iš pusių nenorint bendradarbiauti, centras turi ribotas galimybes užtikrinti vaikų teisę į nenutraukiamą ryšį su savo įstatyminiais atstovais. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog informantai pažymi, kad ir vaiko teisių apsaugos skyrius ne visada gali padėti šioje situacijoje. Tokiu būdu vaikų bendravimas su savo įstatyminiais atstovais tampa viena iš probleminių socializacijos centro sričių.

Artimos šeimai aplinkos kūrimas yra vienas iš vaikų socializacijos centro uždavinių. Tyrimo metu bandyta išsiaiškinti koku būdu pavyksta tai įgyvendinti. Duomenys pateikiami 5 lentelėje.

5 lentelė. Artimos aplinkos šeimai kūrimas (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Artimos šeimai aplinkos kūrimas	Bendravimas kaip šeimoje	„<...> kaip šeimoj, kad jis mokintųsi ne tik gaminti maistą, mes aiškinam kaip turim plaut grindis, kad ten tarkim valiklis (ace) skirtas rūbams, arba grindų valiklis grindims plauti, kiek reikia įpilti“ (I8); „Kas liečia aplinką artimesnę šeimai tai čia jau yra daugiau kiekvieno auklėtojo asmeninis darbas su vaikais gyvenamosiose patalpose kurtis taip kaip namie gyventų“ (I1)	4
	Mamos ir tėčio modelio kūrimas	„Stengiamės, visaip, yra grupės, grupėse dirba tarkim auklėtojai moteris ir vyras, kad vaikas matytų tą tokį modelį ir vyrišką, atseit tėtis ir atseit mama.“ (I3); „Ten grupėje yra auklėtojas ir auklėtoja , bent jau stengiamės , kad taip , mūsų dabar iš keturių grupių tai turi auklėtoją moterį ir vyrą tai yra tėvas ir mama<...>“ (I5)	4

Tyrimo duomenimis nustatyta, jog VSC darbuotojai siekia socializacijos centre sukurti artimą šeimai aplinką. Informantų teigimu centro vaikų grupės priartinamos šeimai. Jose vaikai mokomi namų ruošos, maisto gamybos, asmens higienos ir kitų įgūdžių. Kaip ir kiekvienoje šeimoje čia švenčiamos šventės, gimtadieniai. „<...> jie tarsi ir šeima, turi

bendrus interesus, bendrus kažkokius tai darbus atlieka, pavyzdžiui šeštadieniais, sekmadieniais jie maistą gaminasi, ten švenčia šventes savo, tai gimtadienius, paskui diskusijas įvairias veda. Ir jie gyvena reiškia po du arba po vieną, kaip jie nori, kartais persigrupuoja, bet vėlgi ten sanitarinis mazgas atskirai, būtent tai grupei“ (15). Tačiau darbuotojai pažymi, jog dėl „fizinės aplinkos“, tai yra pastato būklės aplinką priartinti šeimai yra ganėtinai sunku. Informantai išreiškė norą, jog vaikai turėtų savo atskirus kambarius, o grupės gyventų atskiruose nameliuose, kas leistų atitinkamai vaikams jaustis kaip šeimoje.

Didelį vaidmenį artimos šeimai aplinkos formavime atlieka grupės auklėtojai. Kaip teigia informantai tai „dirbtiniai tėčiai ir mamos“, žmonės esantys arčiausiai vaiko. Centro administracija stengiasi, jog kiekviena grupė turėtų auklėtoją vyrą ir auklėtoją moterį. Interviu atlikimo metu iš keturių grupių „tėtį ir mamą“ turėjo trys. Toks darbuotojų pasirinkimas grindžiamas teigiamu šeimos modelio pavyzdžio kūrimu vaikams.

Kalbėdami apie bendravimą grupėje, informantai pažymėjo, jog su centro ugdytiniais stengiasi dirbti kaip su savo vaikais – paaiškinti, paskatinti, palaikyti draugiškus santykius ir laikytis tam tikrų taisyklių.

Apibendrinus galime teigti, jog tinkamos ir artimos šeimai aplinkos kūrimas yra viena iš sėkmingos resocializacijos prielaidų, VSC darbuotojai didelį dėmesį skiria jaukios aplinkos kūrimui, kuris skatintų vaikų socializaciją, tiesa daugiau orientuojamasi į buitines gerinimą ir sąlygų priartinimą namas. Nors išskiriama ir skirtingų lyčių – moters ir vyro svarba, kaip tinkamo pavyzdžio šeimos kūrime.

Vienas svarbiausių uždavinių yra vaikų rengimas grįžti į visuomenę. Vaikai atvykę į socializacijos centrą dažniausiai turi tik minimalius socialinius įgūdžius, bei elgesio problemų. Socializacijos centras, kaip vidutinės vaiko priežiūros priemonės įgyvendintojas, vaikui suteikia kompleksinę pagalbą padedančią jam įskiepyti priimtino elgesio ir gyvenimo įgūdžius, teigiamą savęs suvokimą. Tyrimo metu domėtasi koku būdu vaikai rengiami grįžti į visuomenę. Duomenys pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. Vaikų rengimas grįžti į visuomenę (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Vaikų rengimas grįžti į visuomenę	Socialinių įgūdžių ugdymas	„Socialiniai įgūdžiai pas mus yra ugdomi pagal programas iš tikrųjų. <...> ten yra visi nuo pradinių, blokais suskirstyti, pradiniai, pažangūs, agresijos ten pakitimo, daug tų įgūdžių, į blokus įeina dar. Ir kadangi vaikai per adaptacinį yra įvertinami, yra anketa, to vertinimo rezultatai apdorojami ir matomi kokių įgūdžių vaikui trūksta. Ir pagal tuos įgūdžius, jo trūkstamus įgūdžius jis eina, mokosi socialinius įgūdžius“ (I3); „Vaikai kurie pas mus būna tai jie pirmiausia turi išmokyti socialinius įgūdžius. Dažniausiai atvyksta vaikai nu tikrai nesocializmuoti visiškai, elementariausių įgūdžių neturintys“ (I5).	8
	Elgesio korekcijos programos	„<...>equip yra programa, kuri labai skirta būtent elgesio korekcijai“ (I5); „Tų programų nėra daug <...> socialinių įgūdžių programa, kita programa yra EQUIP<...> elgesys-pokalbis-pokytis, tai programa perimta iš kalėjimų departamento., tada švietimo ministerijos pavaldi įstaiga specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras apmokė darbuotojus ankstyvosios intervencijos programos“ (I1).	7
	Neformalus švietimas orientuotas į teigiamą elgesio palaikymą	„<...>yra mokinių klubas, kuris bando vą tą tokių pilietinį sąmoningumą Jeigu man nepatinka ta taisyklė, kad reikia susirinkti parašus, pateikti pasiūlymą direktorei, kad kelti patį tokių vaikų sąmoningumą.“ (I3); „Su kitais būreliais sunku, bet sakykim sportiniai būreliai yra grindžiami garbingo žaidimo principu<...>“ (I7)	7
	Išvykos	„Mes organizuojam, kone kiekvieną savaitę su vaikais išvykas<...>“ (I8); „Pas mus išvykų yra labai daug, mes turim kelionių kur taip pat auklėtojai gali rašyti už grupės nuopelnus<...>“ (I6).	5

Vienas iš svarbiausių veiksnių sėkmingai vaiko integracijai į visuomenę yra socialinių įgūdžių ugdymas. Visi informantai pažymėjo, jog didžioji dalis vaikų atvykstančių į socializacijos centrą jų beveik neturi : „<...>atvažiuoja vaikai nemoka kojinių išsiplauti, dantų išsivalyti ar dar kažko, ar net į arbatą cukraus įsidėti, nes globos namuose yra paduodama saldi arbata, tai tenka kartais vaiką pamokinti, kad išsimaišius arbatą, joje cukrų, užtenka poros šaukštelių cukraus, nebūtina dėti septynis“ (I1). Socialinių įgūdžių vaikai mokosi penkis kartus per savaitę grupėse kartu su auklėtojais, centre taip pat vykdoma socialinių įgūdžių programa paaugliams. Kalbantis apie socialinių įgūdžių turinį informantai pažymėjo, jog vaikai mokomi įprastų, kasdienių buitinių dalykų – apsiprausti, susitvarkyti, drabužius išsiskalbti, valgyt pasigaminti. Nemažiau svarbūs yra ir socialiniai įgūdžiai pasisveikinti, padėkoti, paprašyti pagalbos ir kt. VSC darbuotojai teigia, jog socialiniams įgūdžiams išmokyti kelis kartus per dieną taiko tam tikras situacijas, kurios leistų vaikams įsisavinti įgūdį. Svarbu ir tai, jog darbuotojai stengiasi aptarti vaikų gyvenimišką patirtį ir kartu su vaikais aptaria galimo elgesio būdus : „Kas savaitę vaikas, na stengiamės, kad taip

būtų, kad iš jo gyvenimo kažkokia ištrauka būtų, mes ją aptariam, visas variacijas, variantus kaip galima išspręsti konkrečią problemą“ (I8).

Ne mažiau svarbios yra ir centre vykdomos elgesio korekcijos programos – Equip, EPP (elgesys-pokalbis-pokytis), ankstyvoji intervencija. Prie elgesio korekcijos programų darbuotojai priskiria ir minėtą socialinių įgūdžių programą paaugliams bei karjeros ugdymą – orientuotą į vaikų ateities planavimą. Klausiami apie programų efektyvumą darbuotojai labiausiai orientavosi į equip ir ankstyvosios intervencijos programas, teigdami, jog jos yra stipriausios. Visgi papildant šį teiginį tuo, jog centre vaikai yra gana suaugę, o per metus pakeisti mąstymo ar vertybių jų manymų yra neįmanoma. *„Mes galim tik nukreipti, į vieną pusę ar į kitą pusę, priversti vaiką susimastyti. Jeigu vaikui penkiolika metų nebuvo nieko įskiepyta, tai mes per metus nepakeisim“ (I3).* Tokie darbuotojų pastebėjimai leidžia teigti, jog jų dalis abejoja vidutinės priežiūros priemonės veiksmingumu. Automatiškai kyla klausimas jei vidutinės priežiūros priemonės vykdytojai abejoja priemonės veiksmingumu, ar ji yra tikslinga?

Kita svarbi subkategorija tai neformalus švietimas, orientuotas į teigiamą elgesio palaikymą. Vaikų socializacijos centras didelį dėmesį skiria neformaliai švietimui – būrelinei veiklai. Centre yra sporto salė, įvairūs vidiniai ir išoriniai (už socializacijos centro ribų) sportiniai būreliai. Kaip teigia darbuotojai, per sportą diegiamos garbingo žaidimo taisyklės, sveiko gyvenimo būdas : *„<...>yra meno dirbinių būrelis, yra šokių studija, vaikai mokinasi šokti, yra techninių įgūdžių, kai vaikai mokinasi vairuoti, čia irgi vyksta už tvoros, bet netoli ten yra mokytojas paruošęs kažkokį ten takelį kur vaikai važinėjasi su mašina“ (I8).* Socializacijos centre gana gausu būrelių, kuriuose skatinama vaikų veikla, didžiausias dėmesys iš informantų pusės buvo skirtas mokinių klubui ir mokinių tarybai. Čia vaikai mokosi pilietiškumo, teikia siūlymus administracijai, sprendžia iškilusias problemas. Tokie būreliai iš tiesų parodo teigiamą pavyzdį vaikams kaip yra teisinga spręsti iškilusias problemas.

Viena iš galimybių vaikus integruoti į visuomenę bei palaikyti ryšį su aplinka yra centro organizuojamos išvykos, ekskursijos ir renginiai. VSC darbuotojai teigė, jog išvykos rengiamos kas savaitę. Socializacijos centro partnerių dėka vaikai lankosi baseine, čiuožinėja ant ledo, važiuoja į kino teatrą. Be pastarųjų vaikai lankosi muziejuose, parodose : *„Mes važiuojam į parodas, į planetariumą, rodom miestą, važiuojam į genocido muziejų, va neperseniausiai genocido muziejuje supažindinom vaikus kaip mes tapom nepriklausomi“ (I8).* Bendradarbiaujama ir su kitais socializacijos centrais – vyksta sportinės varžybos,

švenčiamos šventės : „*Vakar buvom mergaičių centre, Valentino diena šventė, tai sakė labai mūsų berniukai gražūs buvo, tvarkingi, mandagūs, ta prasme matosi*“ (I3).

Apibendrinus informantų atsakymus į klausimą apie vaikų rengimą grįžti į visuomenę galima teigti, jog socializacijos centras stengiasi vaikus paruošti grįžimui. Vaikams ugdomi socialiniai įgūdžiai, elgesio pokyčiams pasiekti taikomos elgesio korekcijos programos, taip pat neformalus ugdymas, leidžiantis ne tik kelti vaikų sąmoningumą, mokytis taisyklių, sveikos gyvensenos, tačiau kaip ir išvykos leidžia palaikyti ryšį su aplinka esant vaikų socializacijos centre. Darbuotojų teigimu vaikai gana didelę laiko dalį praleidžia už centro ribų ir nesijaučia izoliuoti ar atskirti nuo pasaulio.

Vaikų, patekusių į socializacijos centrą, viena iš pareigų yra mokymasis. Interviu siekta išsiaiškinti kuo pastarasis skiriasi nuo bendrojo lavinimo mokyklų ir kaip šie skirtumai padeda įgyvendinti vidutinę priežiūrą. Duomenys pateikiami 7 lentelėje.

7 lentelė. Vaikų ugdymo skirtumai tarp VSC ir bendrojo lavinimo mokyklos (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Vaikų ugdymo skirtumai tarp VSC ir bendrojo lavinimo mokyklos	Padidintas dėmesys vaiko mokymosi poreikiams	„ <i>Tai mokytojas gali paskirstyti dėmesį tinkamai kiekvienam vaikui, be to bandoma vis pagal jo tą lygį eiti. Jeigu tarkim einam programą lietuvių kalbos pagal ugdymo planą, tai šalia vis tiek eina tų spragų šalinimas, nes vaikai, nu būna dauguma tokių kurie iškritę iš mokymosi sistemos.</i> “ (I3)	1
	Individualizuojama mokymosi programa	„ <i><...> jam yra pritaikoma programa arba individualizuojama programa, kartu su mokytojais per pamokas yra diferenciacija, ten pavyzdžiui silpnesniam papildomos užduotys į grupę kur jis atlieka su auklėtojais.</i> “ (I8)	1
	Profesinis ugdymas	„ <i>Vidutinėse mokyklose arba gimnazijose, progimnazijose nėra profesinio ugdymo, o pas mus yra, jau pradėdamas profesinis ugdymas diegti.</i> “ (I5); „ <i>Nu sakykim profesinis mokymas mus suteikia galimybę pažinti tam tikras profesijas<...></i> “ (I7)	6

Viena iš stipresnių vaikų socializacijos centro pusių lyginant su bendrojo lavinimo mokykla, anot VSC darbuotojų yra tai, jog vaikui skiriamas padidintas dėmesys. Esant nedidelėms klasėms – iki aštuonių vaikų, mokytojai gali skirti didesnę dėmesį vaikui. Ugdymo programos yra individualizuotos, parenkamos pagal vaikų mokymosi tempą, žinių lygį, spragas. Silpnesniems mokiniams skiriamos papildomos užduotys, atliekamos grupėje kartu su auklėtoju, stipresnieji atlieka jas savarankiškai. Visgi informantai pažymi, jog socializacijos centre vaikų žinios yra gana menkos ir neatitinka vyresnių klasių žinių lygio.

Tokiu būdu didžiausias skirtumas būtų tas, jog socializacijos centras yra orientuotas į vaikų mokymosi spragų šalinimą, dėl to atitinkamai mokymosi programos čia yra kur kas lengvesnės.

Informantų teigimų vaikų socializacijos centras nėra orientuotas įvykdyti „užsakymo“, jog vaikai tikrai įgytų vidurinį išsilavinimą : „<...> *ne įvykdyti ten kažkokį pavedimą, kad vaikas baigė dvyliką klasių ar dar kažką, o jį paruošti realiam gyvenimui*“ (I1). Paruošimas gyvenimui darbuotojų suartinamas su vaikų profesiniu mokymu, tampančiu tam tikra atsvara, padedančia užsikabinti, jei ne moksluose, tai bent jau įsisavinus profesines žinias ir įgijus specialybę. Tyrimo metu centre vykdomas suvirintojo profesinis mokymas. Vaikui sudaromos tokios sąlygos, jog baigęs dešimt klasių, jis turi galimybę mokytis tiek vienuoliktoje klasėje, tiek suvirintojo specialybės modulius. Išklauses tam tikrus modulius vaikas gauna pažymėjimą, kuriame nurodyta kokius modulius vaikas yra išklauses, bei kokią praktiką atlikęs. VSC darbuotojai pažymi, jog labai svarbu yra tai, kad išėjus iš centro visi šie moduliai jam bus įskaityti profesinėje mokykloje, kurioje galės tęsti šiuos suvirintojo specialybės mokslus. Darbuotojai akcentuoja, jog vaikai iš centro išleidžiami nebūtinai mokslo metų pabaigoje, todėl laukiant mokslo metų pradžios kitoje mokykloje jis gali į ją tiesiog nebesugrįžti. Tuo tarpu mokantis profesijos socializacijos centre : „<...> *jis kovo mėnesį išėjęs iš mūsų centro jis gali pilnumoj įsilieti į bet kurią profesinę mokyklą su ta pačia programa pavyzdžiui suvirintojas ir tęsti mokymą, ir vienuoliktą klasę ir tęsti profesinį suvirinimą*“ (I5). Tokiu būdu vaikui išėjus iš socializacijos centro jis nenutraukia mokymosi proceso.

Apibendrinant gautus duomenis galima teigti, jog socializacijos centre, kitaip nei bendrojo lavinimo mokykloje, didžiausias dėmesys skiriamas vaiko mokymosi spragų šalinimui ir kaip teigia darbuotojai, „jo paruošimui gyvenimui“, orientuojantis į profesinį ugdymą. „<...> *nenoriu ten vaikų įžeisti, bet galimai į universitetą mažai kas pateks arba įstos. Jei realiai žiūrint tai mums reikia mokinti vaikus tai kas pravers jiems realiam gyvenime. Gal galimai jie išvažiuos ir į užsienį kaip jie nori ir sako, bet vis dėlto jeigu ir pasiliks Lietuvoj, tai bent jau mokės suvirinti, ras darbą ir už tai bus atlyginta*“ (I8). VSC darbuotojai pesimistiškai vertina vaikų mokymosi sėkmę. Vaikams, iškritusiems iš mokymosi proceso, bei neturintiems motyvacijos bus gana sunku užbaigti mokslus, nekaltant jau apie stojimą į universitetą. Darbuotojai siekia vaikams suteikti alternatyvą – profesiją, kuri užtikrins vaikams bent jau šiek tiek tokias ateities perspektyvas.

Analizuojant antro klausimų bloko interviu duomenis – socializacijos centro veiklos vertinimas įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę, buvo išskirtos aštuonios kategorijos. Pirmoji iš jų - vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo trūkumai. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kokius trūkumus įžvelgia VSC darbuotojai. Duomenys pateikiami 8 lentelėje.

8 lentelė. Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo trūkumai (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo trūkumai	Nėra aiškaus užsakymo	„<...> paprastai turėtų būti kaip pasakyti, padarykit, kad vaikas ten nesikeiktų, mokyklą lankyti, dar kažką, nu vat aiškūs va tokie užsakymai, mes paprastai tokių negaunam“ (I1); „Dažniausiai susiduriame su ta problema ką su tuo vaiku daryt <...>“ (I4)	3
	Nedirbama su šeima kol vaikas yra socializacijos centre	„<...> kas iš to, kad su vaiku yra dirbama metus, jeigu jo artimaj aplinkoj iki tol vykęs bardakas nėra išsprendžiamas.“ (I1); „Nes mum vis tiek nėra aišku tarkim jeigu vaikas iš šeimos, šeima yra socialinės rizikos ar tarkim vaiką patalpino čia, su ta šeima yra kažkas daroma.“ (I3)	4
	Vaikai atvežami iš visos Lietuvos	„Dar viena problema kur aš įžvelgiu mūsų centras Vilniuje, vaikai atvežami iš visos Lietuvos.“ (I8)	1
	Į centrą patenka vaikai neįvykdę rimtų nusižengimų	„Jis galbūt nieko blogo nepadaręs, jis irgi čia pakliūna<...>“ (I1); „<...>kad pas mus į centrą atvežti dėl mokyklos nelankymo, nemanau, kad tai yra teisinga. Gal vis dėl to, įstatymas aišku yra, bet galimai reiktų su vaiku bandyti dirbti, kad kalbėtis.“ (I8)	3
	Į centrą patenka vaikai su psichine negalia	„<...>nu vienodus vaikus vežtų, o kad nevežtų su ta visa psichine negalia<...>“ (I6); „Ir dar kitas dalykas tie problematiški vaikai, iš darbo patirties, kure yra labiau psichikos sveikatos centrų turėtų būti klientai<...>“ (I1)	4
	Loginės įstatymo spragos	„<...>o jeigu vaikas, pas mus atveža tokių vaikų kuriems iki išėjimo lieka tik du mėnesiai, tai kol adaptacija dvi savaitės, tai jau iškart į tą minimalią grupę. jeigu vaikas yra atvežtas iš Klaipėdos kaip mes galim išleisti jį vieną į Vilnių jeigu jis nežino nei autobusų maršrutų, ne tvarkaraščių, nesiorientuoja Vilniuje“ (I8); „<...>pagal naują galiu pateikti pavyzdį, kad yra vaikui išėjus iš centro bus sudaromas socializacijos planas ir tarkim vaikas išeina aštuoniolikos metų, jis jau kaip ir suaugęs, savarankiška asmenybė, bet jei jis jo nesilaiko, mes turėsime kontaktuoti su jo įstatymiais atstovais, teirautis kaip jam sekasi, kas nesiseka ir esant poreikiui keisti tą planą“ (I4).	2
	Nesuderinta veikla ką daryti išėjus vaikui iš centro	„<...>vėlgi nesuderinta veikla išėjus iš centrų<...>“ (I5)	1

Analizuojant gautus interviu duomenis dėl minimalios ir vidutinės vaiko priežiūros įstatymo trūkumų VSC darbuotojai išskyrė keletą veiksnių.

Visų pirma tai informantų įvardintas „užsakymo nebuvimas“. Savivaldybės administracijai gavus teismo leidimą vaikui skirti vidutinę priežiūros priemonę, socializacijos centras negauna aiškaus užsakymo ką su tuo vaiku daryti. Vaiko paskyrimo į centrą nurodomas priežiūros priemonės skyrimo terminas, tačiau nėra aišku, kokių pokyčių tikimasi vaiko elgesyje : *„Visą laiką yra nurodytas terminas, dažniausiai tai yra metai. Ar čia yra užsakymas vaiką laikyti metus, nu tada kažkaip labai barbariškai atrodo, paprastai turėtų būti kaip pasakyt, padarykit, kad vaikas ten nesikeiktų, mokyklą lankytų, dar kažką, nu vat aiškūs va tokie užsakymai, mes paprastai tokių negaunam“* (I1). Vaikui patekus į socializacijos centrą ir negavus aiškių nurodymų sunku ne tik dirbti su šiuo vaiku, tačiau ir nėra aišku, kokių rezultatų pastarasis turėtų pasiekti. Darbuotojai dažnai susiduria su problema kai nėra aišku ką su vaiku reikėtų daryti. Esant tokiam atvejui, socializacijos centro darbuotojai veikia savo nuožiūra, įvertinami dabartinius vaiko gebėjimus bei poreikius.

Kaip vienas didžiausių, anot VSC darbuotojų, minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo trūkumų yra nesuderinta veikla su vaiko įstatymiais atstovais kai vaikas yra socializacijos centre. Keturi iš aštuonių informantų teigė, jog nėra dirbama su vaiko įstatymiais atstovais, o pastarajam grįžus į aplinką, kurioje niekas taip ir nepasikeitė yra gana didelė rizika, jog vaikas nusikals pakartotinai. Įstatyminių atstovų gyvenimo būdas, tėvystės ir kitų įgūdžių stoka, neišspręstos problemos tampa vaiko patekimo į socializacijos centrą priežastimi. Tikslinga įstatyme numatyti konkrečius įstatyminių atstovų įsipareigojimus- ne tik lankyti vaiką kartą per mėnesį, gauti informaciją susijusią su vaiko pokyčiais ar, sprendžiant su vaiku susijusias problemas, gauti kvalifikuotą švietimo bei kitą pagalbą, bet ir numatyti pagalbos ar paslaugų tiekimo būdus vaiko įstatyminiams atstovams. Esant dideliems atstumams tarp vaikų socializacijos centro ir vaiko įstatyminių atstovų, tėvams nereikiant noro dalyvauti vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinime, aišku, jog socializacijos centras turi ribotas galimybes paveikti vaikų įstatyminius globėjus. Akivaizdu, jog į šį procesą turėtų būti įstatymiškai įtraukta savivaldybė, teikianti visapusišką pagalbą įstatyminiams vaiko atstovams.

Kaip įstatymo trūkumas pažymėtinas ir vaikų atvežimas į socializacijos centrą iš visos Lietuvos miestų ir miestelių. Būtent didelis atstumas tarp vaiko ir jo įstatyminių atstovų dažnai lemia tai, jog tėvai neranda galimybių atvažiuoti jį aplankyti. Įstatyme nurodoma, jog vidutinė vaiko priežiūros priemonė skiriama vadovaujantis priemonių vykdymu kuo arčiau vaiko gyvenamosios vietos. Tačiau Lietuvoje veikia tik šeši centrai ir vaikai ne visada

siunčiami į artimiausią pagal jų gyvenamąją vietą esantį centrą. Informantai minėjo, jog šiuo metu socializacijos centro ugdytiniai yra iš tolimų Lietuvos miestų – Klaipėdos, Šiaulių, Marijampolės ir kt., todėl vaiko įstatyminiai globėjai, neturintys pakankamų finansinių galimybių, neišgali lankyti vaiko centre. Kaip vienas iš šios problemos sprendimo būdų galėtų būti numatytas kelionės išlaidų kompensavimas.

Didelį dėmesį informantai skyrė ir vaikų su psichine negalia paskyrimui į vaikų socializacijos centrą. VSC darbuotojų teigimu tokių vaikų elgesį lemia psichikos sutrikimai, todėl vaikas turėtų būti skiriamas į centrus, kuriuose gautų atitinkamą pagalbą, kurios socializacijos centras jam negali suteikti. Lietuvoje vaikų socializacijos centrai praktiškai nėra specializuoti (tik pagal vaikų lytį). Vaikas turintis psichinės sveikatos sutrikimų, patekęs į socializacijos centrą negauna kvalifikuotos jam reikiamos medicininės pagalbos.

Informantai išskyrė ir kai kurias logines 2016 m. redakcijos įstatymo spragas. Kaip pavyzdį VSC darbuotojai minėjo socializacijos planų sudarymą. Vaikui sulaukus 18 metų ir išėjus iš socializacijos centro jį kontroliuoti bendradarbiaujant su jo šeima bus ganėtinai sunku, kadangi jis įstatymiškai jau bus suaugęs. VSC darbuotojų minimos ir pusiau atviros grupės, kuriose vaikas turės galimybę išeiti už centro ribų be darbuotojų palydos. Informantus domina, koku būdu vaikai iš kitų Lietuvos miestų susiorientuos mieste kai jie nėra vietiniai, taip pat ką reikėtų daryti su vaikais patekusiais į centrą kelių mėnesių laikotarpiui. Darbuotojų manymu pastaruosius kelti į pusiau atvirą grupę tik praėjus adaptacinį laikotarpį centre būtų klaidinga.

Atsakinėdami į pateiktus klausimus informantai minėjo, jog didžioji dalis įstatymo trūkumų yra taisoma naujoje įstatymo redakcijoje. Tad darbuotojų pažymėta nesuderinta veikla po vaiko išvykimo iš socializacijos centro bus išspręsta įsigaliojus jau minėtai 2016 m. įstatymo redakcijai. Tačiau šiuo metu ši problema dar išlieka ir yra aktuali. Įstatyme nėra nurodyta kas ir kokių veiksmų turėtų imtis vaikui grįžus iš socializacijos centro. Loginės įstatymo spragos ne tik kelia darbuotojų nerimą, tačiau gali paskatinti ir skirtingą socializacijos centrų praktiką. Įstatyme turėtų būti aiškiai apibrėžta, ką daryti su vaikais kuriems išeinant iš centro sukanka aštuoniolika metų, taip pat su vaikais, patekusiais į centrą kelių mėnesių laikotarpiui.

Apibendrinus gautus duomenis akivaizdu, jog socializacijos centro darbuotojai įžvelgia gana nemažai vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo trūkumų. Pastarieji ne tik apsunkino VSC darbuotojų darbą, tačiau ir vaiko elgesio pokyčius.

Viena iš pagrindinių rezultatyvių vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimo sąlygų yra tarpinstitucinis bendradarbiavimas. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kokius realius partnerius socializacijos centras turi bei kaip VSC darbuotojai vertina patį bendradarbiavimą. Duomenys pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Tarpinstitucinis bendradarbiavimas	Globos namai	„<...>juridiniai asmenys kurie yra linkę atsikratyti vaiko ir bet kokia kaina jo nematyti“ (I1) ; <...> globos namai ir vaiko teisių skyriai tai jie yra tokie problematiški kai kurie<...>“ (I3).	3
	Policija	„Policija, jeigu yra pabėgimas, vaikas yra savavališkai pasišalinęs iš centro mes skambinam, jie mums skambina, mes kalbamės, mes bandom sužinoti kur vaikas galimai gali būti, kalbamės apie jo šeimą, kur gyvena šeima, kad ir policijai būtų lengviau.“ (I8); <...> yra poreikis tikrai tarkim policijos komisariatas, vat mūsų, kam mes priklausom visada atvažiuoja, visada padeda.“ (I3)	4
	Vaiko teisių apsaugos skyrius	„ O su vaikų teisėm tai tikrai labai yra toks įvairus..nežinau, aš pikta.“ (I3); „Vaikų teisės, taip, aš sakyčiau bendradarbiauja <...>“ (I8)	4
	SPPC	„Nu mūsų centras tas specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras padeda, turim visada konsultacijas<...>“ (I5); „<...> kiek žinau sppc bendradarbiauja<...>“ (I7)	3
	Ministerija	„Ministerija taip pat, vyksta metodinės dienos<...>“ (I5)	2

Analizuojat gautus interviu duomenis, nustatyta, jog tarpinstitucinis bendradarbiavimas nėra stiprioji socializacijos centro sritis. „Pagrindinė problema tai visi šaukia mes bendradarbiaujam, visi bendradarbiaujam, bet ištiktųjų nėra jeigu taip sąžiningai“ (I3). VSC darbuotojai tvirtina, jog dalis „išorinių institucijų“ į kylančias problemas žiūri paviršutiniškai ir atmetinai.

Didžiausią susirūpinimą informantai išreiškia dėl globos namų. Jų teigimu tai institucija, kuri linkusi atsikratyti vaiku. „<...>kartais toks jausmas, kad globos namai tiesiog nori tą vaiką kažkur išstumti iki aštuoniolikos metų. Nu nedažnai, bet yra tokių atvejų kai vaikas pas mus yra sugražinamas tris kartus, o kartais netgi būdavo ir taip tiesiog iš globos namų auklėtoja sakydavo dar nepasiėmus vaiko, neišėjus už tvoros mūsų, neišėjus už centro ribų sakė, kad mes greit jį atvešim“ (I8). VSC darbuotojų teigimu globos namai, kaip įstatyminiai vaiko globėjai, nereiškia noro dalyvauti vidutinės priežiūros įgyvendinime ir nelinkę bendradarbiauti : „<...> institucija ir yra institucija, ten vienas ar kitas vaikas,

vienodai jiems, nepatogus vaikas – išsiųskim ir viskas.“ (I3). Tokį globos namų elgesį darbuotojai mėgina aiškinti kvalifikuotų darbuotojų trūkumu. „Nors atrodo irgi švietimo įstaiga, kuri užsiima vaikais, jais rūpinasi, bet didžioji dalis vis tik iš vaikų namų. Galbūt čia trūksta globos namams geranoriškumo, meilės vaikams, gal ne tie žmonės dirba, aš čia tik pamastymui tokį<...>“ (I5).

Pagyry iš apklaustų VSC darbuotojų nesusilaukia ir vaiko teisių apsaugos skyrius. Pastarasis nors ir padeda susisiekti su vaiko įstatymiais atstovais, įpareigoti juos domėtis savo vaikais, juos aplankyti, visgi yra gana daug keblių situacijų, į kurias jie numoja ranka. „<...> yra tokių skyrių, per kuriuos per visą Lietuvą, bendravom, bendradarbiavom ir dėl to vaiko darėm, ir mes ir jie vat bendrai komanda, tarpsinstituciniai, kad tik jam kažką padaryt, bet yra vat tokie kaip vat Šakių, įvardinsiu, šiai dienai, aš tiek skambinau, tiek prašiau, sakau darom kažką, vaikui blogai, tai ne, rankas nusiplovė, mes nieko negalim daryti“ (I3). Kaip tokį nebendradarbiavimo pavyzdį darbuotojai minėjo tyrimo metu centre esantį vaiką su psichiniais sutrikimais. VSC darbuotojams pasistengus ir gavus psichiatro išvadą, jog pastarasis čia negali būti ir jam tai yra pavojinga, tiek vaiko teisių apsaugos skyrius, tiek prokuroras nėra linkę į kalbas ir stengtis kažką pakeisti.

Informantai palankiausiai vertina bendradarbiavimą su policijos pareigūnais. „<...>jeigu yra pabėgimas, vaikas yra savavališkai pasišalinęs iš centro mes skambinam, jie mums skambina, mes kalbamės, mes bandom sužinoti kur vaikas galimai gali būti, kalbamės apie jo šeimą, kur gyvena šeima, kad ir policijai būtų lengviau. Lygiai taip pat ir policija mums skambina ir bendradarbiauja“ (I8). VSC darbuotojų teigimu policija tai institucija, kuri dažniausiai atskuba į pagalbą.

Palankiai darbuotojų vertinamas Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras bei Švietimo ministerija. Darbuotojai pažymi, jog vyksta šių institucijų organizuojamos metodinės dienos, konsultacijos.

Apibendrinus informantų atsakymus į klausimą apie tarpinstitucinį bendradarbiavimą nustatyta, jog VSC darbuotojai išreiškia glaudesnio bendradarbiavimo norą su pagalba teikiančiomis institucijomis. Dažnai bendravimo iniciatoriais tampa patys centrai. Pasigendama bendradarbiavimo iniciatyvos iš vaiko globos namų, vaiko teisių apsaugos skyriaus. Bendradarbiavimą su globos namais galima įvardinti kaip formalų ir deja vienakryptį. Svarbu pažymėti, kad kaip realus partneris, su kuriuo bendradarbiaujama siekiant sėkmingos vaiko resocializacijos, nėra įvardinta savivaldybė. Todėl galima teigti, jog pastaroji į vidutinės priežiūros įgyvendinimą neįsitraukia visiškai arba labai minimaliai. Įstatymas nereglamentuoja, kas iš savivaldybės turėtų būti atsakingas už ryšio palaikymą,

taip pat kokios yra savivaldybės atsakomybės ir pareigos vaikui vykdant vidutinę priežiūros priemonę. Tiesa, į pagalbą dažnai pasitelkiamas savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrius, tačiau į kylančias didesnes problemas ši institucija žiūri atmetinai ir nėra linkęs padėti. Nors socializacijos centras turi realius partnerius visgi bendradarbiavimas viena iš probleminių socializacijos centro sričių.

Kita išskirta kategorija tai sunkumai, kylantys su vaikais, vykdant vidutinę priežiūros priemonę. Siekta išsiaiškinti, su kokiais sunkumais dažniausiai susiduria VSC darbuotojai vykdant vidutinę priežiūros priemonę. Duomenys pateikiami 10 lentelėje.

10 lentelė. Sunkumai kylantys su vaikais vykdant vidutinę priežiūros priemonę (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Sunkumai kylantys su vaikais vykdant vidutinę priežiūros priemonę	Vaikų motyvacijos stoka	„Pagrindinis dalykas tai yra motyvacijos stoka, nes iš tiesų jie čia nėra savo noru.“ (I1); „Vaikai kurie čia atvažiuoja tai dažniausiai išvis neturi motyvacijos nei mokytis, nei keistis, nes jie linkę labiau atbūti čia tą laiką, terminą ir išeiti ir galvoja, kad viskas bus gerai.“ (I4)	6
	Pripratę prie laisvo gyvenimo būdo	„Nu visų pirma pačiam vaikui sunku, kai jis pripratęs prie laisvo gyvenimo būdo.“ (I8); „Vaikui atsikratyti šitų modelių kurie iki tol buvo jam tokie veiksmingi ir atverdavo kaip vaikai suprastų laisvę, galėjimą neiti į mokyklą, daryti ką nori<...>“ (I1).	2
	Vaikai patekę į centrą dėl skirtingų priežasčių	„Visa šita mišrainė, o ypatingai baudžiamasis kodeksas su psichiškai nevisiškai sveiku asmeniu, jeigu juos sudėti į vieną vietą galima gauti gana didelę tiksinčių bombą.“ (I1).	1
	Sudėtinga pakeisti vaikų mąstymą	„Tai, kad mąstymą, mentalitetą pakeisti labai sudėtinga arba neįmanoma. Tai vat šitas gal didžiausias sunkumas, taip tai atrodo jie pradeda šiek tek susivokti ir kitaip pradeda mąstyti, bet po kiek laiko užsimiršta ir vėl iš naujo tą patį daro.“ (I5); „<...>jie nejaučia subordinacijos, kur galima pasakyti, kada, nu pavyzdžiui ten daleiskim yra tokių dalykų kurių man niekas nesakė, automatiškai aš pati suvokiau, kad čia negalima ar panašiai, o jie nesupranta. Yra tokių vaikų kur nesuvokia ir atveža čia metam laiko ir jūs pabandykit socializuoti.“ (I6)	3
	Vaikų priklausomybės	„Priklausomybės, yra tikrai suvokiama, kad tris, keturis metus vaikas atrūkęs, pragėręs ar pravartojęs, atvažiuojes į centrą ir čia ale negaunantis, jis neatsisakys.“(I3)	1
	Nenoras priimti pagalbą	„<...>nenorėjimas priimti pagalbą. Tai vat mum irgi sako – netrinkit mum smegenų, mes patys žinom kaip mum geriau.“(I3)	1

Analizuojant interviu duomenis paaiškėjo, jog bene didžiausias sunkumas, kylantis vykdant vidutinę priežiūros priemonę tai vaikų motyvacijos stoka. 6 iš 8 informantų teigė, jog vaikai, atvykstantys į socializacijos centrą, nėra motyvuoti nei mokytis, nei keistis. Informantai pažymėjo, jog socializacijos centras stengiasi ieškoti vaikų aktyvumą skatinančių būdų. Vaikų motyvacijai kelti į pagalbą pasitelkiamas neformalus švietimas, išvykos, renginiai, projektai. Iš dalies vaikų motyvacijos stoką lemia ir instrumentų trūkumas kurių pažymi informantai. Socializacijos centras šiai dienai turi mažai programų, pritaikytų vaikams, turintiems dėmesio sutrikimų, didelių mokymosi spragų. Vaikai nėra motyvuoti mokytis iš penktos ar šeštos klasės kursų vadovėlių, kuriuose parenkami atitinkamam amžiui pavyzdžiai. Svarbu ir tai, jog vaikai, atvykstantys į socializacijos centrą, yra čia ne savo noru, o paskyrimą į centrą vertina kaip bausmę. Toks požiūris į buvimą centre taip pat nedidina vaikų noro keistis.

Informantai akcentuoja ir vaikų laisvą gyvenimo būdą iki patekimo į socializacijos centrą. Vaikams, kurie pripratę nelankyti mokyklos, vaikščioti gatvėmis, yra sunku priprasti prie griežtų centro taisyklių ir privalomo laikytis dienos ritmo.

Sunkumą informantai įžvelgia ir tam, jog į socializacijos centrą vaikai patenka dėl skirtingų priežasčių. Į centrą siunčiami dėl padarytų nusikalstamų veikų, taip pat tie, kurie neįvykdė minimalios priežiūros priemonės : „<...>mes gauname tuos paprastus vaikus kurie neįvykdė minimalios priežiūros, nesilankė pas kažkokį psichologą, dar kažkur“ (I1), patenka ir psichinių sutrikimų turintys vaikai. Visa tai vienas informantas prilygina „*mišrainėi*“ ir „*tiksinčiai bombai*“, kuri bet kuriuo metu galinti sprogti. Tai dar kartą įrodo, jog socializacijos centrai turėtų būti specializuoti.

Vaikų mąstymo, vertybių keitimas taip pat įvardintas kaip vienas didesnių sunkumų. VSC darbuotojai pažymi keletą šio sunkumo veiksnių. Visų pirma – vaikai atvykstantys į centrą yra gana suaugę, šešiolikos ar septyniolikos metų, su jau susiformavusiu požiūriu į gyvenimą, pasak informantų gana sunku tokius vaikus perauklėti. Kitas veiksnys - vaikai į centrą siunčiami metams. Darbuotojai pažymi, jog per šiuos metus turbūt neįmanoma kardinaliai pakeisti vaiko mąstymo. Trečiasis veiksnys tai, jog su vaiku nebuvo dirbama iki patekimo į centrą.

Sunkumą VSC darbuotojai įžvelgia ir ugdytinių priklausomybėse. Informantų teigimu didžioji dalis vaikų atvyksta ne kartą ar du mėginę parūkyti, ar išgerti, dažniausiai tai būna vaikai, kurie reguliariai rūkė ar gėrė. Centre griežtai draudžiama rūkyti, vartoti alkoholį ar narkotines medžiagas. Vaikams sunku atsikratyti šių priklausomybių ir nors centre vyksta ankstyvosios intervencijos programos jos ne visada padeda vaikams atsisakyti šių įpročių,

kadangi pastarosios orientuotos į vaikus kurie to nėra darę reguliariai. Informantai pažymi ir tai, jog įstatyminiai atstovai ar vaiko šeimos nariai taip pat ne visada atsižvelgia į centro taisykles priklausomybių klausimu, būna atvejų kai pastarieji bando perduoti vaikams tabako gaminių.

Įvardijamas ir vaikų nenoras priimti pagalbą. VSC darbuotojai pažymi, jog reikia gana ilgai dirbti, kol vaikas atsivers ir ims pasitikėti. Vaikai jaučiasi išduoti – globos namų ar įstatyminių atstovų, todėl patekus į centrą jiems gana sunku atsiverti ir priimti svetimą pagalbą. „*Jie netiki, labai didelis nepasitikėjimas suaugusiais, ypač tie kurie iš globos namų, tai jie netiki*“ (I3).

Apibendrinus informantų atsakymus paaiškėjo, jog VSC darbuotojams vykdančioms vidutinę priežiūros priemonę kyla gana nemažai sunkumų. Nors didžioji dalis sunkumų priskiriama būtent vaikams – nenoras priimti pagalbos, išmoktas laisvo gyvenimo būdas, motyvacijos stoka ir kt. Gana svarbu pažymėti, jog kylančius sunkumus įtakoja ir pačios vidutinės priežiūros priemonės sistemos trūkumai – tinkamų instrumentų dirbant su delinkventinio elgesio vaikais nebuvimas, taip pat nesureguliuotas vaikų paskyrimas į centrą, arba specializuotų centrų nebuvimas. Esant tokiai situacijai VSC darbuotojai neneigia, jog pakeisti vaikų elgesį yra gana problematiška ir sunkiai pasiekama užduotis.

Išskiriant sekančią kategoriją, tikėtasi atskleisti problemines socializacijos centro veiklos sritis. Šie duomenys leistų įvardinti, kokių pokyčių socializacijos centras kaip vidutinės priežiūros priemonės vykdytojas turėtų siekti. Duomenys pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė. Probleminės socializacijos centro veiklos sritys (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Probleminės socializacijos centro veiklos sritys	Programų ir instrumentų trūkumas	„Mes neturime tų instrumentų, nei mokytojai, jiems yra sunku, patys turi galvoti uždavinius, juos adaptuoti, kad vaikams jie atrodytų patrauklūs ir įdomūs.“ (I1); „Įrankių stoka taip yra, dabar mūsų darbdavys ministerija ir spps centras tikrai stengiasi, ieško daro, tai per kiek laiko tai bus neaišku, greitai tikrai nebus, nes programos į Lietuvą keliauja pakankamai ilgą laiką, bet kažkada atsiras.“ (I3)	2
	Vaikai nesavarankiški	„Yra pagal mane problema tame, kad vaikas nepilnumoj yra savarankiškas.“ (I8)	1
	Fizinė aplinka	„Norėtusi, kad daugiau būtų atsižvelgiama galbūt pastatų renovacija pavyzdžiui, nes vis tiek norėtusi, vaikai tokioje aplinkoje gyventų šiuolaikiškesnėje.“ (I5); „Geriau, kad būtų kokie nameliai, dar kažkas tai, kad vaikai gyventų kaip šeimoj, savo kambarius turėtų.“ (I3)	2
	Specialistų trūkumas	„Specialistų vat daugėja etatų, bet man vis tiek, aš sakyčiau, kad yra mažai jų, nes tokie vaikai yra ypatingi ir reikia daugiau specialistų.“ (I3); „<...>reikia papildomų socialinių, papildomų psichologų, papildomų sakykime žmogiškųjų išteklių.“ (I7)	2
	Kvalifikacijos trūkumas	„Vat toks kvalifikacijos trūkumas yra irgi viena iš pagrindinių tokių centro, centrų net sakyčiau problema.“ (I3)	1
	Psichologinės pagalbos trūkumas	„Turėtų būti psichologas ir darbuotojams, nes būna tokių dienų kritinių, kad nežinai ką daryti.“ (I6)	1

Informantams pateikus klausimą dėl VSC probleminių veiklos sričių du iš jų atsakė atsakyti, trečiojo teigimu probleminių darbo sričių nėra, todėl šioje kategorijoje tenka analizuoti penkių VSC darbuotojų įžvalgas, kurios gana išsiskyrė.

Dalis informantų teigė, jog šiai dienai socializacijos centrui ir apskritai Lietuvai trūksta instrumentų ir programų darbui su delinkventinio elgesio vaikais. Neretai susiduriama su problema, jog nėra tinkamų instrumentų, galinčių paveikti vaiko mąstymą ar elgesį. „Pavyzdžiui vaiko žinių lygis atitinka penktos klasės galbūt vaiką, o jam yra arti aštuoniolikos metų ir dabar paėmus penktos klasės vadovėlį jis į jį net nežiūri, nes jis jį žeidžia, kad jis kažką daro iš penktos klasės vadovėlio. Ten ir pavyzdžiai atitinkami, uždaviniai suskaičiuoti kačiukus, šuniukus ar dar kažką kur aštuoniolikmečiui jau tas juokingai atrodo, bet faktinės jo ugdymosi žinios atitinka būtent tą lygį“ (I1). Esant tokiai situacijai VSC darbuotojai priversti patys galvoti ir adaptuoti uždavinius vaikams, jog pastariesiems jie būtų patrauklūs, įdomūs, bei jų neįžeistų. Su šia problema susiduria ne tik mokytojai dalykininkai, bet ir auklėtojai, švietimo pagalbos specialistai. „Mes neturim

įrankių, turim EQUIP, turim socialinius įgūdžius, nu bet probacija irgi turi EQUIP, socialinius irgi kiekvienoj aplinkoj galima, dienos centruose, dar kažkur tai, bet va tokių, išskirtiniem vaikam, su emocijom, su nerimu. Kaip dirbti su nerimu ?“ (I3). Akcentuojama, jog vaikų socializacijos centras neturi naujų programų, kurias galėtų pasiūlyti čia patekusiems vaikams.

Kita, VSC darbuotojų nuomone, gana svarbi problema yra specialistų ir kvalifikacijos trūkumas. Nors, pasak darbuotojų, etatų vis daugėja, bet jų nuomone pastarųjų vis dar yra per mažai. Dirbant su delinkventinio elgesio vaikais, kurie pasižymi elgesio problemomis ir didelėmis mokymosi spragomis, reikalingi specialistai. Be abejonės gana svarbus yra jų kvalifikacijos lygis, informantai pažymi, jog vaikai, esantys socializacijos centre, yra ypatingi, linkę manipuliuoti. Akcentuojama darbuotojų vidinė stiprybė, kūrybiškumas : “<...> *esu mačius su aukštaisiais ir atrodo specialybės pakankamai geros arba darbo patirtis, atrodo stiprus žmogus turėtų būti bet neatlaiko, turi būti tam tikras bagažas iš savęs, labai stiprus teisybės pojūtis, kas yra teisinga, kas yra ne. Nusileisi vieną kartą, leisi vaikam pajauti kažką tais, viskas jie tavęs nebegebs, turi būti mokėjimas būti lanksčiam, bet tuo pačiu tvirtam, su stuburu, gebėtų uždegt, kūrybiškam, labai daug visko, visa puokštė“ (I3). Akivaizdu, jog darbui su delinkventinio elgesio vaikais reikia didelės kompetencijos, tai pažymi ir darbuotojai, vis gi tokių žmogiškųjų išteklių jų nuomone centre trūksta.*

Kita, akcentuota VSC darbuotojų probleminė centro sritis yra aplinka. Informantų teigimu tarybinių laikų sienos ir pastatai ne tik nežavi vaikų, bet ir neleidžia jiems jaustis jaukiai. Darbuotojai dalinosi mintimis, jog centras galėtų būti renovuojamas, o geriausia, jog vaikai gyventų atskiruose nameliuose su savo auklėtojais, kuriuose jaustųsi kaip šeima. Darbuotojai svajoja ir apie aikštynus vaikams ar skiriamas lėšas investuojamas į vaikų gerovę. „*Kad jie turėtų kažkokį užsiėmimą tą kaip ir paskatą, nes kai vaikas turi paskatą, visada daugiau stengiasi, o kai nėra, tai tada ir keitimasis tampa problematiškas“ (I5).*

Darbuotojai, kaip vieną iš centro problemų, pažymėjo ir vaikų nesavarankiškumą, teigdami, jog centre jų pastangos yra minimalios. “ *Jam beveik į mokyklą eiti nereikia, nes ta mokykla yra pas mus antram aukšte, o jis gyvena ketvirtam aukšte, jam tiktai nusileisti laiptais, kažkur važiuoti iki mokyklos irgi nereikia, jis tiesiog nueina. Surinkti medžiagą, pavyzdžiui mokytojai stengiasi surinkti patys medžiagą, nes laisvos prieigos prie interneto vaikas neturi ir va šičia aš ir manau, kad yra problema, kad vaikas nepilnai savarankiškas“ (I8). Darbuotojai pažymi, jog vaikai nėra savarankiški nei nusirašant namų darbus – už juos tai atlieka auklėtojai, nei virtuvėje – kur viskas paduodama. Akivaizdu, jog susiklosčius tokiai situacijai vaikai yra pripratę, jog už juos yra daug kas padaroma.*

Paskutinė, bet nemažiau svarbi, problema yra psichologinės pagalbos trūkumas. Pažymima, jog dirbant su delinkventinio elgesio vaikais, yra situacijų, kuriose darbuotojai nežino kaip elgtis, todėl norėtų, jog vaikų socializacijos centre būtų skirtas etatas ir darbuotojų psichologui.

Apibendrinus interviu duomenis, galima teigti, jog socializacijos centro darbuotojai didžiausią dėmesį skiria instrumentų trūkumui. Neturint tinkamų, pritaikytų instrumentų ir programų darbuotojai priversti patys galvoti ir pritaikyti mokomąją medžiagą vaikams su specialiais poreikiais. Svarbu pažymėti, jog iš to kyla kitos socializacijos centro problemos – specialistų ir kvalifikacijos trūkumas. Neturint tinkamų instrumentų VSC darbuotojai turi pasižymėti kūrybiškumu, sugebėti pritaikyti savo žinias adaptuojant uždavinius pagal vaiko mokymosi lygį ir spragas. Jei, kaip teigia darbuotojai, VSC neturi naujų programų, kurios skiriasi nuo dienos centrų, probacijos tarnybų ir kitose įstaigose naudojamų, kyla klausimas - kam tada vaikai yra siunčiami į socializacijos centrus, kurie neturi nieko naujo pasiūlyti, išskyrus izoliaciją?

Centras turėtų išspręsti psichologinės pagalbos VSC darbuotojams klausimą, bei ugdyti vaikų savarankiškumą. Vaikam grįžus iš socializacijos centro, retas kuris bus aptarnautas namuose, kai pastarosios dauguma atvejų būna asocialios. Vaikų motyvacijos stoka gali būti suprasta, jei mokytojai ar auklėtojai už pastarąjį nurašo namų darbų užduotis, natūralu, jog vaikas ims tikėtis, jog pastarasis ir padės juos išspręsti, tad didelio susidomėjimo mokymosi procesu nerodo.

Didžioji dalis vaikų, atvykusių į socializacijos centrą, yra iškritę iš mokymosi proceso. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kokie rizikos veiksniai lemia vaikų mokymosi sėkmę bei nesėkmę socializacijos centre, kaip tai vertina VSC darbuotojai. Duomenys pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė. Rizikos veiksniai lemiantys vaikų mokymosi sėkmę bei nesėkmę (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Rizikos veiksniai lemiantys vaikų mokymosi sėkmę bei nesėkmę	Centro struktūra	„Centro struktūra, centro gyvavimo būdas jis šiek tiek įtakoja tai, kad vaikas neišvengiamai patiria šokių tokių mokymosi pasistūmėjimą į priekį.“ (I1).	1
	Vaikų išmoktas gyvenimo stilius	„Aš nežinau ar čia rizikos veiksnys, bet jų jau išmoktas gyvenimo stilius kuris nėra palankus mokyklai, iš principo jie nebenori mokytis, jie nėra motyvuoti mokytis ir panašiai, tai tas juos stabdo patirti tikrąją sėkmę mokymosi procese.“ (I1).	1
	Vaikų motyvacijos stoka	„Jų pačių, tai va kai aš sakau nėra motyvo mokytis, nėra matymo, žinoma tai irgi yra su savivarte, kartais kiti ir sako, kartais ne, kad aš debilas, aš nesuprantu ir jiems gėda dėl to ir automatiškai pasidaro man nereikia.“ (I3); „Motyvacijos stoka, noras mokytis.“ (I7).	6
	Mokytojų kompetencija	„<...>bet daug kas priklauso nuo mokytojo, nes jeigu mokytojai sėdės bimbam, neduos užduočių, nevers vaiko mokytis, tai jis ir nesimokys.“ (I4); „O kas lemia sėkmę, vėlgi čia mokytojų indelis.“ (I8)	2
	Vaikai iškritę iš ugdymosi proceso	„Nesėkmė yra dėl to, kad jie visi absoliučiai, beveik šimtu procentų atvažiuoja jau iškritę iš ugdymo proceso, tai yra nelankę mokyklos jau kelėta, ar semestrą, ar kelėta mėnesių, netgi iki pusmečio būna nelankę.“ (I5)	1
	Vaikai atvykstantys iš jaunimo mokyklų	„Antra, tai, kad jie atvažiuoja iš jaunimo mokyklų, jaunimo mokyklą tai aš laikau blogybę.“ (I5)	1
	Vaikai atvykstantys iš ne lietuviškų mokyklų	„Arba pas mus yra dėstoma per pamokas, savaimė aišku, kad lietuvių kalba, bet vaikai yra atvežami ir iš rusų mokyklų, iš lenkų mokyklų.“ (I8)	1

Vardindami veiksnius lemiančius vaikų mokymosi nesėkmės VSC darbuotojai vėlgi didžiausią dėmesį skyrė vaikų motyvacijos stokai bei išmoktam vaiko gyvenimo būdai. Pastarieji veiksniai nėra palankūs mokyklai ir vaikams sunku atsikratyti netinkamų įgytų įgūdžių. Šalia motyvacijos stokos vaikus lydi darbuotojų minima žema savivertė, dėmesio sutrikimai, vaikai netiki savo jėgomis ir sunkiai priima pagalbą.

Vaikų nesėkmės iš esmės lemia ir vaikų iškritimas iš ugdymo proceso. VSC darbuotojų teigimu dauguma vaikų, atvykstančių į socializacijos centrą, yra ilgą laiką nelankę mokyklos. O jų žinių lygis atitinka šeštos ar aštuntos klasės lygį, kai pastarieji turėtų būti dešimtoje

klasėje. Tokį atotrūkį socializacijos centro darbuotojai mėgina šalinti individualizuojant pamokas pagal vaiko mokymosi poreikius.

Informantai pažymi ir vaikų atvykimą iš jaunimo ir ne lietuviškų mokyklų svarbą. Anot jų, jaunimo mokyklose vyksta mokymosi „parodija“. Vaikus supa neigiamai juos veikianti aplinka. O vaikai, atvykę ir iš ne lietuviškų mokyklų, centre privalo mokytis lietuvių kalba. Akivaizdu, jog ne visi moka skaityti ar rašyti lietuviškai, nesupranta ko iš jų yra reikalaujama. „<...>pas mus yra dėstoma per pamokas, savaime aišku, kad lietuvių kalba, bet vaikai yra atvežami ir iš rusų mokyklų, iš lenkų mokyklų. Kai kurie vaikai, labai sunkiai jiems sekasi dešimtoj klasėj mokintis, kai devynis metus atsimokino lenkų mokykloj“ (I8).

Iš veiksmų, kurie padeda vaikams patirti mokymosi sėkmę, VSC darbuotojai išskyrė centro struktūrą. Jų teigimu centro gyvenimo būdas be abejonės įtakoja vaikus. Pagal centro vidaus taisykles vaikas privalo mokytis, centre galioja griežta dienos struktūra, dėl to vaikas be abejonės pasistūmės ugdymo procese ir patirs nors ir nedidelę, tačiau sėkmę. Informantų teigimu iš vaikų tikimasi, jog jie išmoks bent šiek tiek daugiau nei vakar. Kitas veiksnys tai mokytojų kompetencija. Mokytojų kūrybiškumas, dėmesys skatina vaikus dalyvauti ugdymo procese.

Apibendrinant gautus duomenis galima teigti, jog vaikų patekusių į VSC mokymosi sėkmę darbuotojai priskiria centrui. Pastarojo pastangomis vaikams šalinamos mokymosi spragos, individualizuojamos pamokos, skiriamas padidintas dėmesys vaiko mokymosi poreikiams. Vaikams nerodant mokymosi motyvacijos, centro darbuotojai skatina vaikus atlikti užduotis savarankiškai arba su mokytojo pagalba, dalyvauti projektuose. Be centro pastangų, VSC darbuotojų nuomone, vaikai socializacijos centre nepatirtų mokymosi sėkmės.

Mokymosi nesėkmės informantai priskiria patiems vaikams. VSC darbuotojai nežvelgia centro trūkumų, kurie veiktų vaikų mokymosi procesą. Tik vaikų motyvacijos stoka, iškritimas iš ugdymosi proceso, išmoktas gyvenimo būdas ir atvykimas iš jaunimo bei nelietuviškų mokyklų lemia vaikų ugdymosi nesėkmės centre.

Vaikai patekę į socializacijos centrą pasižymi probleminiu elgesiu, todėl socializacijos centro darbuotojų teirautasi, kokie metodai dirbant su delinkventinio elgesio vaikais yra efektyviausi. Duomenys pateikiami 13 lentelėje.

13 Lentelė. Efektyviausi metodai darbui su vaikais socializacijos centre (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Efektyviausi metodai darbui su vaikais socializacijos centre	Tikslų išskėlimas	„Nu, o ką mes turim be pokalbio daugiau, mes išsikeliame tikslą.“ (I6); „<...>tikslų siekimas, kai kuriems mokiniams tai tinka.“ (I5)	2
	Skatinimas	„<...>skatinimai ištiesų padeda“ (I1); „<...>iš auklėtojų metodas yra aiškinimas, skatinimas, paaiškinimas vaikui“ (I8)	2
	Viešumas	„. Tai į pokyčius ir tam tikras viešumas, čia nereikėtų blogai suprasti, kad ten kažkoks gėdos stulpas yra pas mus prie kurio pastačius visi kiti galėtų mėtyti akmenis ar spjaudyt ant jo kaip archaiskais laikais būdavo daroma. Bet tylėt negalima, už viską turi būti atsakyta, viskas turi būti parodyta<...>“ (I1); „<...> jeigu yra problema ją būtina reikia viešinti, iškelti į viešumą ir bandyti spręsti.“ (I8)	2
	Praktinė veikla	„Veikla, praktinė veikla, jie visi tektilikai, mėgsta vat pačiupinėti, rankytėm padaryti, jiem reikia kūrybiškumo, veiklų tokių kūrybinių, kad pamokintų, kad nebūtų užsiėmimas atėjau, pakalbėjau pats sau ir išėjau.“ (I3)	1
	Programos	„Efektyviausi tai būtų programos.“ (I4)	1
	Argumentavimas	„<...>argumentavimas, paaiškinimas dažniausiai veikia.“ (I7); „<...>, iš auklėtojų metodas yra aiškinimas, skatinimas, paaiškinimas vaikui.“ (I8)	2

VSC darbuotojai, paklausti apie efektyviausius metodus dirbant su delinkventinio elgesio vaikais socializacijos centre, išskyrė keliolika jų manymu efektyviausių metodų. Visų pirma tai informantų minimas tikslų išskėlimas. Darbuotojai pažymi, jog vaikai kartu su auklėtojais kas savaitę užsibrėžia naujus tikslus ir bando juos pasiekti, jei nepavyksta tikslus kartoja. Tokie tikslų užsibrėžimai yra gana efektyvūs ir vaikams tampa įpročiais. „Vienu paskutiniu laiku dirbu efektyviai mėnuo laiko, mokomės higieninių įgūdžių, dantų priežiūra, dirbam kiekvieną dieną. Ir jau po trijų savaitių pasakė, jau rytais visada išsivalau, vakarais kartais pamirštu. <...> Nes tie tikslai buvo keliami, buvo bandoma kas savaitę tai vat tokiam tikslui man reikia mėnesio, nu tai aš kartoju tą patį tikslą kelis kartus, kad būtų efektyvu<...> kad taptų įpročiu“ (I6).

Vienu iš efektyvesnių metodų darbuotojai laiko vaiko skatinimą. Tai gali pozityviai veikti ne tik vaiko požiūrį į mokymąsi, tačiau ir didinti jo pasitikėjimą savimi. „Tiktai su pozityvu, tiktai su meile, su kažkokiom visą laik perspektyvom ir vizija į priekį<...>“ (I5).

Informantų teigimu viešumas socializacijos centre taip pat yra būtinas, bei tampa tikrai efektyviu metodu dirbant su vaikais, turinčiais elgesio problemų. VSC darbuotojai pažymi, jog socializacijos centre nėra jokio gėdos stulpo, tačiau problemos yra spendžiamos ir

keliamos į viešumą. Įvykdžius neleistinus veiksmus, tokius kaip darbuotojų įžeidimas ar kita, vaikas turi jausti pasekmes. „<...> tylėt negalima, už viską turi būti atsakyta, viskas turi būti parodyta, nu ir tam tikras pasekmes jie irgi turi pajauti. Įžeidus darbuotoją centras kreipsis į policiją, kad vaikas būtų nubaustas, nes darbuotojai turi juos saugoti“ (I1). Toks viešumas, darbuotojų manymu, be abejonės veikia vaikus ir tampa tam tikra pamoka ir pavydžiu kaip nereikėtų elgtis.

Prie efektyvesnių metodų priskiriamas ir argumentavimas-paaiškinimas. Vaikams svarbu, jog VSC darbuotojai aiškiai suformuluotų ko ir kodėl iš jų yra tikimasi.

Mažiau darbuotojai akcentavo programas. Tik vienas iš apklaustų teigė, jog efektyviausi metodai centre yra vykdomos programos. „Pavyzdžiui ankstyvosios intervencijos programa, sudalyvauja toje programoje vaikai, kai kurie atsisako žalingų įpročių“ (I4). Tai pat pažymėtina praktinė veikla. „<...> jie visi teikiškai, mėgsta vat pačiupinėti, rankytėm padaryti, jiems reikia kūrybiškumo, veiklų tokių kūrybinių, kad pamokintų, kad nebūtų užsiėmimas atėjau, pakalbėjau pats sau ir išėjau“ (I3).

Informantų teigimu vaikams svarbu, jog socializacijos centre būtų naudojami metodai nukreipti į pamatuojamus vaikų pokyčius. „Kai jis mato savo pokyti tada jam yra lengviau siekti sekančio laiptelio, sekančio etapo“ (I1).

Apibendrinus gautus interviu duomenis galima teigti, jog iš efektyvesnių vaiko elgesį keičiančių metodų darbuotojai įvardija tikslų išskėlimą, vaikų skatinimą bei argumentavimą. Visa tai galima susieti į vieną metodą – pokalbį. Vaikams svarbu, jog su juo būtų kalbama, jis būtų išgirstas, laiku paskatintas, pagirtas, kartu su juo keliamos ateities vizijos, argumentuoti tikslai, skirtas dėmesys jo poreikiams.

Nors programos buvo įvardintos prie efektyvių metodų, gana keista, jog mažoji dalis, tik vienas iš informantų kalbėjo apie jų efektyvumą. Didžioji dalis vaiko elgesio korekcijos yra orientuota į programas, būtent jų metu vaikai mokosi gyvenimiškų įgūdžių, teigiamo savęs supratimo. Minima ankstyvosios intervencijos programa orientuota į vaikus bandžiusius rūkyti ar vartoti alkoholį, o dauguma atvykusių vaikų turi ilgą laiką priklausomybę, tad ši programa nepasitvirtina tiek kiek norėtųsi: „Nors programa centrui nėra tokia jau labai tinkamai, nes daugiau orientuota į tuos vaikus kurie vieną kartą ten pabandė parūkyti ar du kartus, bet kurie neturi priklausomybės“ (I4). Kyla klausimas ar išties elgesio korekcijos programos yra tokios efektyvios, jeigu darbuotojai nėra linkę jas įvardinti prie efektyvių darbui su vaiku metodų?

Nors centras didelį dėmesį skiria neformaliajam švietimui ir praktinei vaikų veiklai, kaip efektyvų metodą tai pažymėjo tik vienas informantas. Galima daryti išvadą, jog centras turi aktyviau plėtoti šias sritis.

Kita išskirta kategorija tai neefektyvūs metodai darbui su vaikais socializacijos centre. Tyrimo metu siekta išsiaiškinti, kokie metodai VSC darbuotojų nuomone nepasitvirtina. Duomenys pateikiami 14 lentelėje.

14 lentelė. Neefektyviausi metodai darbui su vaikais socializacijos centre (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Neefektyvūs metodai darbui su vaikais socializacijos centre	Pliusų –minusų sistema	„Minusai neveikia, minusų –pliusų sistema realiai.“ (I2);	1
	Pokalbis	„Pokalbiai gal neefektyvūs, pro vieną ausį įėjo, pro kitą išėjo.“ (I4)	1
	Moralizavimas	„Patys neefektyviausi metodai tai yra tas vadinami moralizavimai, arba jeigu pamokų metu tai stovėjimas prie lentos, aiškinimas, kaip mokykloj jiem tai yra nuobodu, nes pas daugumą yra dėmesio sutrikimai.“ (I3); „<...>Moralizavimas neveikia<...>“ (I7)	2

Analizuojant duomenis apie neefektyvius metodus darbui su delinkventinio elgesio vaikais informantai pažymėjo tik tris. Pusė apklaustųjų VSC darbuotojų, tai yra keturi, neįvardino, kokie metodai yra neefektyvus.

Visų pirma tai pliusų –minusų sistema. Anot darbuotojų ji yra neveiksni. Gana keista, kadangi pliusų-minusų sistema yra vaiko vertinimo pagrindas socializacijos centre. Tačiau darbuotojo teigimu minusai vaikų neveikia ir galima daryti išvadą, jog vaikai nėra linkę jų išsitaistyti. Kaip neefektyvus metodas įvardinas ir pokalbis. Teigiama, jog vaikai nesiklauso ir nereaguoja. Visgi tokie paaiškinimai, jog vaikai nesiklauso nėra argumentuoti. Išskiriamas ir moralizavimas. Tokį VSC darbuotojų elgesį vaikai priima priešišškai. Darbuotojų teigimu iki šiol dauguma dirba senais metodais, kas vaikam yra nepriimtina. „Jiem reikia ir veiksmo, kad būtų ir, kad kažkas naujo būtų. Dauguma dar pas mus dirba ir tais senaisiais metodais, jiem labai nepatinka. Užtat jiem nekyla ta motyvacija“ (I3).

Apibendrinus gautus duomenis galima teigti, jog didžiausią dėmesį darbuotojai skyrė moralizavimui. Be abejonės moralizavimą ir metodu sunku pavadinti, nes šitoks elgesys sukelia tik priešingą reakciją – gynybą, kartais ir agresiją. Keista, jog prie neefektyvių metodų įvardintas pokalbis, kadangi anksčiau nagrinėjant efektyvius metodus didžiausias

dėmesys krypo į tikslų išskėlimą, skatinimą, argumentavimą, kas be pokalbio tarp vaiko ir darbuotojo vargu ar yra įmanoma. Plusų - minusų sistema įvardina kaip neveiksni, tačiau taip pat neargumentuojant kodėl ji tokia yra, tuo labiau, jog ji yra vaiko vertinimo pagrindas. Analizuojant interviu duomenis, kai dalis darbuotojų metodų neįvardija, o kita pateikia kelis gana ginčytinus metodus neargumentuojant kodėl jie yra neveikiantys, galima teigti, jog darbuotojai nežino, kokius metodus galima būtų įvardinti kaip neefektyvus.

Paskutinioji antro bloko kategorija yra viena svarbesnių, tyrimo metu siekta išsiaiškinti kokius VSC darbuotojai pažymi veiksniais, lemiančiais vaikų nesėkmingą resocializacijos procesą. Duomenys pateikiami 15 lentelėje.

15 lentelė. Veiksniai lemiantys resocializacijos nesėkmę (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Veiksniai lemiantys resocializacijos nesėkmę	Aplinka	„Pagrindinis turbūt dalykas tai yra grįžimas atgal į netinkamą aplinką<...>“ (I1); „Sugrįžimas į tą pačią aplinką tikrai vienintelis.“ (I6)	7
	Šeima	„<...>į kokią šeimą grįžta<...>“ (I2); „Mes auklėjam, po pusės metų ar po metų mes vaiką vėl sugražinam <...>į tą pačią šeimą kur vaikas mato, kad tėvai girtauja, neprižiūri, kur nėra pagaminto maisto arba šalta.“ (I8)	2
	Draugai	„<...>pas kokius draugus grįžta<...>“ (I2); „Bet kai jis grįš atgal pas save į kiemą kur jam eilinis draugas, kaimynas iš kitos laiptinės ar iš kažkur pasiūlys narkotikų jis galbūt ir neatsisakys.“ (I1)	2
	Asmenybės bruožai	„Ir aišku nuo paties, kiek vaikas sau(paузė) kadangi aš ir pati kartoju jiems, jūsų teisė rinktis kaip jūs elgsitės.“ (I3)	1
	Vaiko padėtis centre	„<...>tai kokią padėtį jis užėmė čia.“ (I2)	1
	Laisvės pojūtis	„ O išėjęs visam iš centro, arba grįžęs po atostogų (paузė) pajuto laisvę, gal dėl to.“ (I4)	1
	Kontrolės stoka	„Antras dalykas tai, kad galbūt sugrįžę pas save neturi tos kontrolės tokios rimtos, žino, kad dabar niekas jo dabar nekontroliuoja, jis pradeda veikti savo galva.“ (I5)	1

Kalbėdami apie veiksniais lemiančius vaikų resocializacijos nesėkmę, informantai didžiausią dėmesį skyrė vaiko aplinkai ir šeimai : „Jis čia gebėjo pakeisti tam tikrą elgesį kažkiek tai, pakoreguoti ,sakykim nepakeisti, bet pakoreguoti, padarė sau kažkokias išvalgas, galbūt kas kaip, jeigu jis grįžta į tą pačią aplinką ir ta pati aplinka yra visiškai nepakitusi“ (I3). Todėl galima teigti, jog vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimas nėra efektyvus. Vaikui paskyrus vidutinę priežiūros priemonę jis yra izoliuojamas socializacijos centre, keičiant jo elgesį, vertybes, su juo yra dirbama, į pagalbą pasitelkiamos

elgesio korekcijos programos, individualizuotos mokymosi programos, tačiau aplinka, kuri lėmė vaiko patekimą, čia nekinta. Akivaizdu, jog socializacijos centrai, kaip sistema keičianti vaikų elgesį, yra netinkama. Kol įstatymiškai įstatyminiai vaiko atstovai neįpareigoti, vaikui paskyrus vidutinę priežiūros priemonę, keistis kartu su juo tol išlieka gana didelė rizika, jog vaikas nusikals pakartotinai ir resocializacija bus nesėkminga. „<...>kaip keistai beskambėtų, bet yra vaikų kurie nori sugrįžti čia, nes čia yra geriau, saugiau, šilčiau ir mieliau, negu pas save šeimoje“ (I3). Tam, kad vaiko artimiausia aplinka kistų, svarbu, jog būtų šalinami delinkventinių vaikų elgesį skatinantys veiksniai. Šeimai įgalinti turėtų būti naudojami savivaldybės resursai – tėvai ne tik informuojami apie galimas paslaugas ir pagalbą sprendžiant su vaikus susijusius klausimus, bet ir įpareigoti išklaudyti tėvystės įgūdžių kursus, mokomi gyvenimiškųjų įgūdžių, esant priklausomybėm skatinami gydytis, skurstantiems ir negalintiems vaikus sukontroliuoti, išleisti į mokslus – skirti paramą ir kitą. Vaikų siuntimas į socializacijos centrą jo artimos aplinkos problemų neišsprendžia.

Svarbų veiksnį informantai įvardino ir vaiko draugus. Netinkamas draugų ratas skatina juos vėl vartoti narkotikus, vagiliauti, bastytis gatvėmis. Į šios problemos sprendimą turėtų įsitraukti vaiko įstatyminiai atstovai, kurie įpareigotų vaikus riboti arba nutraukti kontaktus su delinkventinio elgesio subjektais. Tačiau neįgalinus tėvų, neišsprendus jų pačių problemų, akivaizdu, jog jų menkas autoritetas leidžia vaikui vėl papulti į netinkamą draugų ratą.

Svarbūs yra vaiko asmenybės bruožai. VSC darbuotojų teigimu vaikai patys gali rinktis savo gyvenimą. Jų resocializacija priklauso nuo jų pačių, kiek jie patys yra motyvuoti gyventi teisingai. Vaiko resocializacija iš dalies lemia ir vaikų užimta padėtis socializacijos centre. Vyraujant „klasėms“ vaikams esantiems „žemiau“ yra didesnis postūmis keistis. Informantų teigimu vaikai, patekę į centrą ir nebuvę prie „lyderių“ neturi noro vėl patekti čia. Viršesni gi sunkiai įsisavina centre mokomas vertybes ir labiau didžiuojasi nei bijo vėl čia patekti.

Akcentuojamas ir vaikų laisvės pojūtis bei kontrolės stoka. Vaikai išėję iš centro yra nekontroliuojami įstatyminių atstovų, šiuo metu savivaldybėms neskiriant atsakingo žmogaus už vaiko resocializaciją, todėl sunku tikėtis, jog jie elgsis tinkamai. Socializacijos centras iš savo pusės bendraudamas per atstumą – telefono skambučiais su vaikais, per juos nepaveiks ir nenukreips vaikų tinkama linkme.

Apibendrinus atsakymus apie veiksnius, lemiančius resocializacijos nesėkmę, akivaizdu, jog vaikų resocializacijos nesėkmę lemia neišspręstos artimos aplinkos problemos. Vaikų paskyrimas į socializacijos centrą iš esmės neišsprendžia problemos, o tik atideda ją iki vaiko patekimo į tą pačią aplinką. Sistema tampa neveiksni kol įstatymiškai nėra apibrėžti savivaldybės ir tėvų atsakomybės ir įpareigojimai.

Trečiame klausimų bloke – socializacijos centro ugdytinių charakteristika, išskirtos trys kategorijos. Pirmoji – veiksniai lemiantys vaikų nusikalstamumą ir patekimą į VSC. Duomenys pateikiami 16 lentelėje.

16 lentelė. Veiksniai lemiantys vaikų nusikalstamumą ir patekimą į VSC (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Veiksniai lemiantys vaikų nusikalstamumą ir patekimą į VSC	Aplinka	„Lygiai tas pats, aš manau, kad socialinė aplinka, daugiau niekas.“ (I2); „Aš pasakyčiau vėlgi, čia socialinė aplinka kur jis gyveno<...>.“ (I8)	4
	Šeima	„<...>jeigu vaikas augo nepilnoj šeimoj arba jo neprižiūrėjo, vaikas buvo nepamaitintas, neaprengtas ir neišleistas į mokyklą arba ėjo į mokyklą nepilnai aprengtas, arba be pinigėlių pietums tai aišku jis nenorės eiti į tą mokyklą.“ (I8); „Visų pirma nepriežiūra, tai yra tėvų nepriežiūra, tėvų negebėjimas juos mokyti ir auklėti atitinkamai.“ (I5)	6
	Globos namų įtaka	„<...>trūksta globos namams geranoriškumo, meilės vaikams, gal ne tie žmonės dirba, aš čia tik pamastymui tokį.“ (I5); „Globos namuose vaikų daug, manau, kad irgi nepilnumoj yra vaikui suteikiama tinkama priežiūra<...>.“ (I8)	3

Kalbant su informantais apie veiksnius, lemiančius vaikų nusikalstamumą ir patekimą į socializacijos centrą, didžiausias dėmesys krypo į aplinkos ir šeimos įtaką. VSC darbuotojų teigimu tėvų neatsakingumas, vaikų nepriežiūra, asocialus gyvenimas įtakoja vaikų elgesį. „Dažniausiai manau šeima, nes tėvai neprižiūri, girtuokliauja, nesirūpina vaiku. Neskiria tiek dėmesio kiek reiktų“ (I4). Galima teigti, jog informantų nuomonė sutampa su teorinėje dalyje nagrinėtomis autorių pateiktomis delinkventinio elgesio priežastimis. Tėvų valdžios nebuvimas, nepilnos šeimos, alkoholio vartojimas, vertybių nebuvimas tampa vaikų delinkventinio elgesio priežastimi.

Informantai įžvelgia ir globos namų įtaką. „Globos namuose vaikų daug, manau, kad irgi nepilnumoj yra vaikui suteikiama tinkama priežiūra ir aišku pakeisti šeimą į globos namus pačiam vaikui yra sunku“ (I8). Globos namų abejingumas, ta pati nepriežiūra lemia vaikų pabėgimus: „Vėlgi jis bėga iš globos namų, pasišalina, jis valkatauja, atsiprašau, vagiliauja, geria, rūko, narkotikai, vagystės, muštynės ir taip vaikas patenka į socializacijos centrą“ (I8). Globos namai, susidūrę su netinkamo elgesio atvejais, darbuotojų manymu,

nesprendžia problemų, o jomis tiesiog atsikrato : „<...>nepatogus vaikas – išsiųskim ir viskas“ (I3).

Apibendrinus gautus atsakymus, galima teigti, jog VSC darbuotojai neįžvelgia vaikų kaltės nusikalstant ir patenkant į socializacijos centrą. Todėl kyla klausimas, kodėl vaikui dėl netinkamos jam augti aplinkos jis tampa socializacijos centro ugdytiniu ir izoliuotu nuo visuomenės, kai kaltė už jo netinkamą elgesį gula ant įstatyminių atstovų pečių?

Vaikams, patekusiems į socializacijos centrą, būdingi tam tikri bendresni bruožai. VSC darbuotojų buvo paprašyta nusakyti vienu ar keliais sakiniais vaiką, patekusį į socializacijos centrą. Duomenys pateikiami 17 lentelėje.

17 lentelė. Vaiko patekusio į VSC asmens bruožai (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teigini ų dažnis
Vaiko patekusio į VSC asmens bruožai	Neturintis įgūdžių	„<...>galima sakyti jis penkiasdešimt-septyniasdešimt procentų visai neturi tų įgūdžių, nei tvarkymosi, nei..nu tokių neturi.“ (I6); „<...>elementarių dalykų nežinojimas, pasitaiko higienos problemos – prausimasis,dantų valymas ir panašiai.“ (I7)	5
	Apleistas	„Apleisti tėvų, ar juos prižiūrinčių globėjų ar dar kažkieno.“(I1); „<...>vaikščiojęs gatvėmis, girtavęs, rūkęs<...>“ (I5)	2
	Išorės ir vidaus neatitikimas	„Atrodantis labai kietas, išvaizda, išorė kietas toks, gali būti agresyvus. Išorė neatitinkanti vidaus ištiktųjų.“ (I3)	1
	Manipuliuojantis	„Labai gerai išvystytas manipuliavimas, kada kam parodyt gailėstį, kad išsireikalauti ko jam reikia.“ (I3)	1
	Piktas	„<...> piktas, piktas ant savo globos namų, kas atvežė ant to piktas.“ (I5)	1
	Iškritęs iš mokymosi proceso	„<...>iškritęs iš ugdymo proceso metus arba pora, metus arba pusmetį ten ar kažkurį tai laiką<...>.“ (I5); „<...>vaikas nelankęs jau kurį laiką mokyklos , iš principo iškritęs iš ugdymosi proceso.“ (I1)	4
	Išsigandęs	„Dažniausiai tai jis netiki, išsigandęs, baimingas toks, tokia puokštė visokių savybių.“ (I3); „<...>išsigandęs negi, čia pirmom dienom vyksta ta adaptacija, per pirmas tris-keturias dienas vaikas , jis nežino kur pateko. Tokios didelės akys, jis mano, kad jį atvežė į kažkokį vaikų kalėjimą ar koloniją kaip ankščiau<...>.“ (I8)	2
	Gyvenantis kaip jam patinka	„<...>netūrėjęs jokių tikslų ir gyvenęs taip kaip jam patinka.“ (I5)	1

Išanalizavus informantų atsakymus į klausimą apie vaikų patekusių į socializacijos centrą asmenų bruožus, galima teigti, jog bendras visų vaikų bruožas yra tas, jog jie atvyksta su minimaliais arba visiškai be gyvenimiškų ir socialinių įgūdžių. VSC darbuotojai teigia, jog atvykstantys vaikai deja neturi įprastų buitinių ar higieninių įgūdžių. Jie nemoka valyti dantų, nesupranta, kad reikia apsitvarkyti, skalbti drabužius, yra nemandagūs, nejaučia subordinacijos. „Šitų dalykų jie irgi dažniausiai nemoka, niekada nedarę, bet arba darę atmetinai labai“ (I5). Tampa aišku, jog vaikai nebuvo tinkamai prižiūrėti ir mokomi.

Kitas bendras vaikų bruožas - jie yra iškritę gana netrumpą laiko tarpą iš mokymosi proceso. VSC darbuotojų teigimu vaikai yra nelankę mokyklos porą mėnesių, ar net semestrų. Atitinkamai ir vaikų žinios yra gana žemos. Informantai pažymi, jog esančių dešimtoje klasėje jų žinios atitinka dažnai šeštos ar aštuntos klasės kursą: „<...> vaikas atvažiavęs pas mus, tarkim jis yra dešimtoji klasė, bet mokytojai padarė testus, įvertinę jį, jie sako ne, jis atitinka šeštos klasės lygį. Tai palaukit, nuo šeštos iki dešimtos klasės yra pakankamai didelis atstumas. Kaip vaikas tiek perėjo nieko nesimokęs“ (I3). Akcentuojama, jog su tokiais vaikais gana sunku dirbti ir motyvuoti juos mokytis, vaikus lydi gana didelės mokymosi žinių spragos. „Mokytis reikia, nu jie atvažiuoja su nuliniiais įgūdžiais, jeigu jie nemoka daugybės lentelės devintai klasėj, o reikia kelti trupmenas“ (I6).

Informantai pažymėjo ir tai, jog vaikas atvykęs į centrą būna apleistas. „Daugelių atvejų jie pateko todėl, kad greičiausiai tuo momentu nebuvo tinkamai jais pasirūpinta. Ir dėl to, kad nebuvo tinkamai pasirūpinta, išsakyta viena ar kita pastaba vaikui leido užsisukti tam tikriems užburtiems ratams kurie vedė jį prie vis didesnių ir didesnių problemų“ (I1). Būtent tėvams apleidus savo vaikus, išryškėja, jog pastarieji nėra socializuoti, neturi atitinkamų įgūdžių, motyvacijos.

Įvardijamas ir išgąstis. Dalis vaikų į centrą patenka išsigandę, jiems nėra paaiškinta, kur jie vyksta ir kas jų laukia. „Tokios didelės akys, jis mano, kad jį atvežė į kažkokį vaikų kalėjimą ar koloniją kaip anksčiau ten būdavo tokios įstaigos<...>“ (I8). Vaikai į centrą patenka baimingi, išsigandę naujos ir tuo pačiu izoliuotos aplinkos.

Informantai išskyrė ir daugiau vaiko bruožų. Jų teigimu vaikai atvyksta pikti – pikti ant šeimos, tam tikrų institucijų, viso pasaulio. Patekimą čia jie vertina kaip bausmę. Savo baimę slepia po kaukėmis. Vaikai bando pasirodyti stipresni ir kaip darbuotojai įvardija „krūti“. Vidus neatitinkantis išorės, kadangi yra gana pažeidžiami, netikintys, jog gali gauti pagalbą, bijantys vėl būti apgauti. „Ir sakau jeigu eina tokia povyza, visas krūtas, kietas, tai čia nereiškia, kad jis toks.“ (I3). Gana dažnas vaikas pasižymi manipuliavimu, gyvenęs taip, kaip

jam patinka, neretai ir gatvėje, išmokęs prisitaikyti. „*Labai gerai išvystytas manipuliavimas, kada kam parodyt gailėstį, kad išsireikalauti ko jam reikia*“ (I3).

Apibendrinus informantų nuomones, galima teigti, jog vaikai patekę į socializacijos centrą pasižymi gyvenimiškų, socialinių įgūdžių trūkumų, yra iškritę iš mokymosi proceso, neturintys atitinkamo reikalingo žinių bagažo, su didelėmis mokymosi spragomis, apleisti tėvų ar globos įstaigų, išmokę gyventi ir išgyventi patys, neretai slepiantys savo jausmus ir išgyvenimus po kauke, baimingi, netikintys aplinkiniais. Tokius vaikus lydi nuolatinis stresas ir įtampa.

Paskutinioji tyrime išskirta kategorija tai vaikų ateities perspektyvos. Tikėtasi sužinoti, kiek VSC darbuotojai žino apie vaikų ateities planus ir lūkesčius, bei kiek jų manymu jie gali būti įgyvendinti. Duomenys pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė. Vaikų ateities perspektyvos (kalba netaisyta)

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinamieji teiginiai	Teiginių dažnis
Vaikų ateities perspektyvos	Išvažiuoti į užsienį	„ <i>Visi kalba apie užsienį, visi nori išvažiuoti į užsienį, nes ten sukasi dideli pinigai, bet taip nėra.</i> “ (I2); „ <i>Jeigu paklaustumėm mūsų vaikų tai jie įsivaizduoja, na daugelis įsivaizduoja, kad jie išvažiuos į užsienį ir gerai gyvens.</i> “ (I1)	8
	Baigti mokslus	„ <i>Pas kitus aš nesakau, tikrai grįšiu, eisiu vat būtent į tokią mokyklą prisirašysiu, pabandyčiau pereit bent dešimt klasių, paskui eisiu į profesinę, jau yra kažkas bent jau, į realumą.</i> “ (I3)	1
	Gyventi turtingai	„ <i>Jų ateitis labai graži, jie visi turės savo firmas įkurs, jie gyvens turtingai, gaus labai dideles algas, ta prasme biški perdėtai vertina.</i> “ (I8)	1

Kalbėdami apie vaikų ateities perspektyvas ir lūkesčius, visi apklausti socializacijos centro darbuotojai vienareikšmiškai teigė, jog centro ugdytiniai savo ateitį mato tik užsienyje. Informantai reiškė susirūpinimą, jog vaikams nors ir kalbama apie būtinybę mokytis, įgyti specialybę, jų mintys yra neadekvačios. Vaikai, kaip bebūtų gaila, renkasi lengviausią kelią – išvažiuoti ir įsidarbinti užsienyje. „*Vyksta pokalbiai, keliama tikslai, kiekvieną savaitę vyksta pokalbiai, ateities planai, vizijos, mes kalbamės, aiškinamės<...>*“ (I8). Tačiau, kaip pažymi informantai, vaikai neįvertina realybės. „*<...> jie ketina už tą lapuką kurį gauna iš globos namų, nepilnus tris tūkstančius eurų, jie čia ir namą nusipirks ir butą.*“ (I8). Tokį vaikų norą formuoja televizija, žinios bei pati aplinka. Anot VSC darbuotojų, skleisdami tokią informaciją: „*<...> kaimynas išvažiavo, kažkur uždirba, va siunčia pinigėlius atgal į Lietuvą ir panašiai*“ (I1), sukuria iliuziją, kuri dažniausiai nepasitvirtina. Informantai pažymi, jog

užsienyje be darbinių įgūdžių jų niekas nelaikys. Vaikų socializacijos centre už netinkamą elgesį pasiūlius išsitaistyti gautus minusus - išplauti laiptinę ar nuvalyti sienas - vaikai atsisako, argumentuodami tuo, jog tai jiems per sunku. Informantai daro išvadą, jog ilgai užsienyje vaikai neišsilaikys, kadangi : „<...>*jis jokių gebėjimų neturi, apelsinus irgi skinti reikia ten ar pomidorus, irgi reikia mokėt.*“ (I1). Vaikų ateitis vertinama gana skeptiškai. VSC darbuotojai linkę manyti, jog vaikai išvažiavę į užsienį ir patyrę nesėkmę taps ilgamečiais darbo biržos klientais susivilioję pašalpomis. „<...>*ten gauna pašalpą ir tada ką, vaikštinėja ten po savo apylinkes, kaimus tuos, kažkiek tai užsidirba iš pašalpų, pašalpą tą gauna, valstybė moka, nu tai lieka tik alus.*“ (I5).

Informantai pažymi ir tai, jog vaikai ties ateitimi daugiausiai orientuoti į save. Kalbėdami apie ateities perspektyvas nemini žmonių galinčių jiems padėti. Neatsižvelgia ir į tai, jog išėjus iš socializacijos centro vaikai gali būti priskirti probacijai, daliai reikės susimokėti antstoliams. VSC darbuotoju teigimu yra maža dalis vaikų kuri galvoja apie mokyklos baigimą, stojimą į profesinę mokyklą, tačiau ir čia nematantys kitų, tikintys tik savo jėgomis.

Apibendrinus informantų pastebėjimus, galima teigti, jog absoliuti dauguma vaikų savo ateities su Lietuva nesieja. Geresnio gyvenimo ir uždarbio mėgins ieškoti užsienyje. Retas galvoja apie mokyklos baigimą, svajojama apie didelius turtus ir įmones užsienyje. Tokių vaikų norą pabėgti gali įtakoti ne tik žiniasklaida ir aplinka skleisdama informaciją apie geresnį gyvenimą ir uždarbį užsienyje, tačiau ir noras atsiriboti nuo netinkamos jį supančios artimos aplinkos, į kurią vaikas nemato prasmės grįžti. Taip pat tai gali būti noras pabėgti iš šalies kurioje jis jaučiasi buvęs nubaustas.

IŠVADOS

1. Apžvelgus mokslinėje literatūroje pateikiamas nepilnamečių nusikalstamo elgesio priežastis, nustatyta, jog nepilnamečių nusikalstamam elgesiui įtakos turi socialinė aplinka ir paties individo savybės. Netinkamos vaiko ugdymosi sąlygos šeimoje, šeimos sutrikusios funkcijos, struktūra, bei auklėjimo stilius gali formuoti nepilnamečių nusikalstamą elgesį. Patiriami neigiami veiksniai mokyklos aplinkoje – žemas pažangumas, mokyklos nelankymas, harmoningų santykių su mokytojais nebuvimas, taip pat bendraamžių grupių pasižyminčių delinkventiniu elgesiu, kurioms būdinga nepastovi draugystė, agresija, daro didelę įtaką vaiko elgesiui. Neužimtumas taip pat gali skatinti vaiką veltis į neformalias nusikalstamo elgesio grupes. Dėl netinkamai leidžiamo laisvalaikio – kompiuterinių žaidimų, interneto vaikai sunkiai atskiria realybę nuo susikurto fantazijų pasaulio. Žiniasklaida, televizija stipriai veikia vaikus neturinčius patirties vertinti pateikiamas nuostatas, iškreipia vertybes. Asmeninės vaiko savybės, charakteris su išryškintomis akcentuacijomis gali ne tik juos pastūmėti į konfliktus, tačiau ir tapti nusikaltimo priežastimi.

2. Išanalizavus vidutinės priežiūros priemonės taikymo, skyrimo ir vykdymo sistemos ypatumus išaiškėjo, jog minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme nereguluotas tarpinstitucinis bendradarbiavimas - įstatyme nėra apibrėžta kas iš savivaldybės turi palaikyti ryšius su socializacijos centru, su kuo derinti ryšius teikiant pagalbą vaiko atstovams pagal įstatymą, taip pat kokio bendradarbiavimo tarp socializacijos centro ir įstatyminių atstovų siekiama bei kaip tai įgyvendinti. Nenumatytos ir įstatyminių vaiko atstovų atsakomybės nedalyvaujant vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinime. Sėkmingam vaiko grįžimui į visuomenę nenumatyta kokių priemonių savivaldybė turėtų imtis, nėra paskirtų atsakingų asmenų už vaiko resocializacijos procesą. Įstatyme neišaiškinus tokių sąvokų kaip darantis žalą ir keliantis pavojų sau ir aplinkiniams reikšmę, kiekvieno vaiko atvejis vertinamas gana subjektyviai, o neefektyvus minimalios priežiūros priemonės taikymas yra bene dažniausia priežastis taikyti vidutinę priežiūros priemonę, tokiu būdu vaikai socializacijos centre atsiduria nepadareę rimtų nusikaltimų.

3. Remiantis empirinio tyrimo duomenimis nustatyta :

a) Įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę socializacijos centre – vaiko adaptacinis laikotarpis neatitinka VSC veiklos modelio apraše nurodyto 2 mėnesio laikotarpio, jis sutrumpintas iki dviejų savaičių, vaikų paskyrimą į grupę lemia ne vaikų ypatybės, o jų skaičius grupėse. Įstatyminiai vaiko atstovai nėra linkę dalyvauti vaiko

vidutinės priežiūros plano kūrimo bei priemonės vykdyme, nors informantų teigimu vaikų socializacijos centras visais būdais skatina įstatyminius vaikų atstovus į šį procesą įsitraukti. Vaiko ryšiui su įstatyminiais vaiko atstovais palaikyti vaikų socializacijos centras turi pakankamas galimybes, tačiau tėvams ar vaikams atsisakius bendrauti, šiuo klausimu centras tampa neveiksnius, tenka kreiptis pagalbos į vaiko teisių apsaugos skyrių, kuris tėvus įpareigoję palaikyti ryšį su savo vaiku. Ugdymas vaikų socializacijos centre orientuotas į mokymosi spragų šalinimą, taikomas individualizuotos programos ir padidintas dėmesys. Tačiau informantai skeptiškai vertina vaikų mokymosi ateities perspektyvas, didelį dėmesį skiria profesiniam ugdymui, teigdami, jog jų užduotis yra paruošti vaikus gyvenimui, suteikti tam tikrą mokymosi alternatyvą, kuri ateityje leistų jiems įgyti profesiją.

b) Analizuojant duomenis išryškėjo vaikų socializacijos centro probleminės sritys – savivaldybė ir socializacijos centras nedirba su vaiko įstatyminiais atstovais ar jo artima aplinka. Rezultatyviai vaikų socializacijai nesukuriamos pakankamos prielaidos, kadangi institucijos, įgyvendinančios vidutinę priežiūros priemonę : policijos pareigūnai, vaiko teisių apsaugos skyrius, savivaldybė, įstatyminiai vaiko atstovai, nepakankamai bendradarbiauja tarpusavyje – informantų teigimu dalis „išorinių institucijų“ į kylančias problemas žiūri paviršutiniškai ir atmetinai, pasigendama iniciatyvos ir pagalbos iš vaikų globos namų, vaiko teisių apsaugos skyriaus. Darbui su vaikais trūksta kvalifikuotų specialistų, instrumentų – programų, vadovėlių skirtų vaikams su delinkventiniu elgesiu, pasižyminčiais nerimu ar kitais emociniais sutrikimais.

c) Analizuojant duomenis apie vaikų socializacijos centro auklėtinių charakteristiką informantai už vaiko paskyrimą į socializacijos centrą atsakingais įvardino įstatyminius vaiko atstovus ir juos supančią aplinką. Į socializacijos centrą patenka tėvų ar globėjų apleisti vaikai, neturintys gyvenimiškų, socialinių, higienos ir kitų įgūdžių, iškritę iš mokymosi proceso, neretai išmokę išgyventi gatvėje, dėl to pikti ir manipuliuojantys. Savo ateitį VSC darbuotojų manymu absoliuti dauguma vaikų su Lietuva nesieja, geresnio gyvenimo ir uždarbio mėgins ieškoti užsienyje.

Tyrimas patvirtino, jog dėl poįstatyminių teisės aktų, instrumentų, specialistų trūkumų, nesureguliuoto tarpinstitucinio bendradarbiavimo, įstatyminių vaiko atstovų neįsitraukimo ir neįpareigojimo spręsti savo problemas, vaikui nesuteikiama tinkama pagalba socializacijos cente, vidutinės priežiūros priemonės sistema veikia gana neefektyviai.

4. Išanalizavus teisinius dokumentus ir atlikus tyrimą, akivaizdu, jog 2017 m. rugsėjį įsigaliosiantis minimalios ir vidutinės priežiūros pakeitimo įstatymas sprendžia problematiškiausias šios sistemos sritis – tarpinstitucinį bendradarbiavimą, įstatyminių vaiko atstovų įtraukimą į vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimą, jų įpareigojimą spręsti savo artimos aplinkos problemas bei vaiko resocializacijos klausimą, tačiau neatsižvelgia į kitus šios sistemos trūkumus. Tam, kad vaikai nebūtų siunčiami į socializacijos centrą nepadareę rimtų nusikaltimų, būtina užtikrinti sėkmingą vaiko minimalios priežiūros priemonės vykdymą. Siekiant suteikti deramą pagalbą vaikui socializacijos centre svarbu parengti tinkamus instrumentus – vadovėlius, programas, metodinę medžiagą, spręsti kvalifikuotų specialistų trūkumo bei socializacijos centrų specializavimo problemą.

REKOMENDACIJOS

VAIKŲ SOCIALIZACIJOS CENTRAMS

- Skirti didesnę dėmesį vaiko adaptacinio laikotarpio organizavimui, netrumpinti numatyto VSC modelio apraše numatyto adaptacinio laikotarpio trukmę;
- Skiriant vaiką į grupę neapsiriboti vaikų skaičiumi, įvertinti vaikų adaptacinio laikotarpio eigą, amžių bei kitas ypatybes;
- Skirti didesnę dėmesį ugdant vaikų savarankiškumą ugdymosi procese – įpareigoti juos pačius nusirašyti ir atlikti namų darbų užduotis, skatinti aktyviai dalyvauti pamokose;

LIETUVOS RESPUBLIKOS ŠVIETIMO MINISTERIJAI

- Specializuoti vaikų socializacijos centrus pagal vaikų elgesio ir psichinius sutrikimus;
- Parengti tinkamus instrumentus – programas, vadovėlius bei kitą metodinę medžiagą darbui su delinkventinio elgesio vaikais;
- Numatyti, jog socializacijos centrų etatų normatyvuose būtų daugiau specialistų;
- Užtikrinti darbuotojų psichologinio saugumo sąlygas – numatyti psichologo etatą darbuotojams vaikų socializacijos centre;

SAVIVALDYBĖMS

- Skiriant vidutinę priežiūros priemonę neapsiriboti vien nurodant vykdomos priemonės laikotarpį, tačiau nurodyti, kokių vaiko elgesio pokyčių siekiama;
- Numatyti dalinį transporto išlaidų kompensavimą įstatyminiams vaiko atstovams, kurie neišgali dėl finansinių problemų lankyti vaikus, vykdančius vidutinę priežiūros priemonę kitose savivaldybėse.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Abromaitienė, L. (2012). *Delinkventinio elgesio pedagogika*. Kaunas: Technologija.
2. Augis, R., Kočiūnas, R., Abramaitienė, B. (1993). *Psichologijos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
3. Aramavičiūtė, V. (2013). *Leonas Jovaiša: nuo pedagogikos edukologijos link*. Vilnius: Vilniaus universitetas
4. Bagdonaitė-Stelmokienė, R., Žydžiūnaitė, R. (2016). Grindžiamosios teorijos tyrimų priemonių sudarymas: procesas, parametrai ir rezultatas. *Pedagogika*, 124 (4), 80-91.
5. Becker, H. (1963). *The Outsiders*. Glencoe: The Free Press.
6. Berns, R. M. (2009). *Vaiko socializacija*. Kaunas: Poligrafija ir informatika.
7. Bieliūnė, S., Buzarevič A., Pranka D., Žėkas T. (2015). *Vaiko minimali ir vidutinė priežiūra Lietuvoje ir užsienyje: teisiniai ir praktiniai aspektai*. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/1056_3ab84d39ec6a1cadcdd494c45b6a0a44.pdf
8. Bitinas, B., Rupšienė, L., Žyžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.
9. Bluvšteinas, J. (1994). *Kriminologija*. Vilnius: Pradai.
10. Čepas, A. (1989). *Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys*. Vilnius: Mintis.
11. Dobryninas, A., Poviliūnas A., Tureikytė D., Žilinskienė L. (2003). *Delinkventai Lietuvos mokyklose. Tyrimo ataskaita*. Prieiga per internetą: www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/444_d954df92a8fe7993358b1c179a693703.doc
12. Drakšienė A. ir Drakšas R. (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vilnius: Eugrimas.
13. Galinaitytė, J. (2010). Nusikaltėlio asmens formavimasis. Iš G. Babachinaitė, J. Galinaitytė, G. Jurgelaitienė, A. Kiškis, A. Kuolaitė, B. Palavinskienė, A. Paukštė, A. Petkus, A. Raudonienė, T. Rudzkis, R. Učila, *Kriminologija: Nusikaltėlio asmenybė* (p. 272-285). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas
14. Galinaitytė, J. ir Rudzkis, T. (2005). Šiuolaikinio nusikalstamumo sampratos problema. *Jurisprudencija*, 70 (62), 134-140.
15. Goode, E. (1984). *Deviant Behavior*. New Jersey: Englewood Cliffs.
16. Indrašienė, V., Merfeldaitė, O., Pivorienė, J., Raudeliūnaitė, R. (2011). *Vaiko vidutinės priežiūros įgyvendinimas socializacijos centruose: socioedukacinis aspektas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.

17. Ilgūnienė, R. (2010). Nepilnamečių nusikalstamo priežastingumo Lietuvoje socialiniai veiksniai. *Socialinis ugdymas*, 13 (24), 97-206.
18. Jatkevičius, A. (2003). *Nepilnamečių smurtinio nusikalstamumo prevencija* (daktaro disertacija). Prieiga per internetą : <http://elibrary.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit23dis.pdf>
19. Jungtinių Tautų standartinės minimalios nepilnamečių teisenos įgyvendinimo taisyklės. *Generalinės asamblėjos rezoliucija*, 1985, Nr. 40-33.
20. Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės. *Generalinės asamblėjos rezoliucija*, 1990, Nr. 45-112.
21. Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės. *Generalinės asamblėjos rezoliucija*, 1990, Nr. 45-113.
22. Justickis, V. (1984). *Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai*. Kaunas: Šviesa.
23. Kardelis, K. (2002). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex.
24. Kiškis, A. (2004). Neigiamas smurto televizijoje poveikis nepilnamečiams ir jo prevencija. *Jurisprudencija*, 59 (51), 39-53.
25. Kvieskienė, G. (2005). *Pozityvioji socializacija*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas.
26. Leliūgienė, I. (2002). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
27. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 89-2741.
28. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl nacionalinės nusikaltimų prevencijos ir kontrolės programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 32-1318.
29. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 83-3008.
30. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 80-3214.
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl nepilnamečių justicijos 2009-2013 metų programos patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2009, Nr. 110.
32. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 157-7969.
33. Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministro įsakymas dėl vaikų socializacijos centro veiklos modelio aprašo patvirtinimo. *Valstybės žinios*, 2011, Nr. 62-2946.
34. Lubokienė, I. (2010). *Socialinių tyrimų metodika: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija.
35. Lombroso, C. (2006). *Criminal man*. Durham and London: Duke university press.

36. Oficialios statistikos portalas. Prieiga per internetą : <https://osp.stat.gov.lt/>
37. Palavinskienė, B. (2010). Šiuolaikinės kriminologijos teorijos. Iš G. Babachinaitė, J. Galinaitytė, G. Jurgelaitienė, A. Kiškis, A. Kuolaitė, B. Palavinskienė, A. Paukštė, A. Petkus, A. Raudonienė, T. Rudzkiš, R. Učila, *Kriminologija: Nuikaltamumo veiksniai* (p. 218-242). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
38. Palmer S. & Humphery J. (1990). *Deviant behavior - patterns, source and control*. New York: Plenum press.
39. Petrulytė, A. (2003). *Jaunesnio paauglio psychosocialinė raida*. Vilnius: Presvika.
40. Pruskus, V. (2012). *Smurto fenomenas mokykloje: komunikacija, sklaida, prevencija*. Vilnius: Technika.
41. Sakalauskas, G., Gečėnienė, S., Gruževskis, B., Čėsnaitė, B., Kalpokas, V., Michailovič, I., Mikalauskaitė, A., Šliužienė, J., Švedas, A. A., Vaicekauskaitė, L., Veličkienė, D. (2000). *Vaikų ir jaunimo neužimtumo ir nusikaltimų prevencija*. Prieiga per internetą: <http://www.elibrary.lt/resursai/NPLC/ivairus/lit24.pdf>
42. Sakalauskas, G., Gečėnienė, S., Valeckaitė, V. (2001). *Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų teisinės-norminės bazės analizė*. Prieiga per internetą: http://www.elibrary.lt/resursai/LR_ministerijos/SMM/61nmvpr_ist.pdf
43. Sakalauskas, G., Mališauskaitė-Simanaitienė, S., Nikartas S., Kalpokas, V., Zaksaitė, S., Justickaja, S., Dobrynina, M., Pocienė, A. (2011). *Registruotas ir latentinis nusikaltamumas Lietuvoje: tendencijos, lyginamieji aspektai ir aplinkos veiksniai*. Vilnius: Eugrimas.
44. Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras. (2015). *Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų įgyvendinimas savivaldybėse*. Prieiga per internetą: https://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/1056_a5fbb7bf2a5ee7665bb54358c9f0b282.pdf
45. Šlapkauskas, V. (2004). *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
46. Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
47. Vaitiekonienė, V. (2001). Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai. *Nepilnamečių kriminalinė justicija*. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija.

48. Valickas, G. (1997). *Psichologinės asocialaus elgesio ištakos*. Vilnius: Lietuvos teisės akademija.
49. Valstybinio audito ataskaita. (2013). Ar vaikų socializacijos centrų veikla rezultatyvi. Prieiga per internetą: <https://www.vkontrole.lt/failas.aspx?id=3044>
50. Vitkauskas, K. (2010). Delinkventinio elgesio vaikų resocializacija nepilnamečių vidutinės priežiūros sistemoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 33, 115-127.
51. Vileikienė, E. (2007). *Lietuvos nepilnamečių justicijos problemos: sociologinė analizė*. Vilnius: Nusikalstamumo prevencijos Lietuvoje centras.
52. Vyčinienė, D. (2001). Paauglystės amžiaus charakterio akcentuacijos, tipiškos paauglystės amžiaus elgesio reakcijos. *Nepilnamečių kriminalinė justicija*. Kvalifikacijos kėlimo kursų paskaitų medžiaga. Vilnius: Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija.
53. Žukauskienė, R. (2006). *Kriminalinio elgesio psichologija*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras.
54. Wright A. R. & Miller J. M. (2005). *Encyclopedia of criminology*. New York: Routledge.
55. Фрейд, З. (1989). *Введение в психоанализ: лекции*. Москва: Наука.
56. Гишинский, Я. (2004). *Девиантология-социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других „отклонений“*. Санкт-Петербург: Юридический центр Пресс.
57. Долгова, А. И. (2001). *Преступность и ее социально-психологические аспекты*. Санкт-Петербург: Питер.
58. Медведев, А. М., Прокофьева, Т. В., Юнда, А. В., Зиновьева, Д. М., Панкратова, Е. В. (2009). *Психологическая работа с девиантными подростками: проблемы и возможности*. Волгоград: Волгоградская академия государственной службы.
59. Смелзер, Н. (1994). *Социология*. Москва: Феникс.
60. Кравченко, А. И. и Анушин, В. Ф. (2010). *Социология*. Санкт-Петербург: Питер.
61. Кудрявцев, В. Ю. (2001). *Действие социальной нормы*. Санкт-Петербург: Питер.
62. Райс, Ф. (2000). *Психология подросткового и юношеского возраста*. Санкт-Петербург: Питер.
63. Шнейдер, Л. Б. (2005). *Девиантное поведение детей и подростков*. Москва: Академический проект.

SANTRAUKA

Magistrinio baigiamojo darbo „Vaiko vidutinės priežiūros priemonės įgyvendinimas“ tikslas ištirti vaiko vidutinės priežiūros priemonių įgyvendinimą vaikų socializacijos centre. Šiam tikslui pasitelkta mokslinės literatūros ir dokumentų analizė, pusiau struktūruotas interviu su vaikų socializacijos centro darbuotojais, apdorojant duomenis naudota turinio (content) analizė. Atliekant empirinį tyrimą naudotasi prisotinimo principu, apklausti vieno iš vaikų socializacijos centro auklėtojai bei švietimo pagalbos specialistai - tai yra vidutinės priežiūros priemonės vykdytojai. Apdorojus tyrimo duomenis galima teigti, jog vidutinė priežiūros priemonė taikoma gana neefektyviai. Vaikų socializacijos centrai nėra specializuoti pagal vaikų elgesio ar psichikos sutrikimus, vaiko įstatyminiai atstovai nėra linkę dalyvauti vidutinės priežiūros plano rengime, bei priemonės įgyvendinimo procese. Tarpinstitucinis bendradarbiavimas tampa viena iš opiausių problemų – tiek socializacijos centras, tiek savivaldybė ar kitos institucijos nepakankamai efektyviai bendradarbiauja siekiant vaiko ir jo artimos aplinkos pokyčių, nėra apibrėžtų, konkrečių įpareigojimų ir atsakomybių. Tyrimo metu išaiškėjo, jog socializacijos centras neturi pakankamai instrumentų darbui su delinkventinio elgesio vaikais, o informantai iš esmės abejoja vaiko pasikeitimu jam taikant vidutinę priežiūros priemonę, akcentuodami pastarojo aplinką, įstatyminius atstovus atsakingus už vaiko netinkamą elgesį ir patekimą į socializacijos centrą.

Raktiniai žodžiai : vaiko vidutinė priežiūros priemonė, vaikų socializacijos centras, nepilnamečių nusikalstamumas, delinkvencija.

SUMMARY

Master's graduation thesis "The average child's care implementation" aim was to investigate the average child's care implementation in children's social care center. In order to achieve that, scientific literature and document analysis, semi-structured interviews with children's social care center employees were used, content analysis was used to carry out data-processing. The empirical study used the principal of saturation, by interviewing one of the children's social care center lead teacher, as well as education support professionals since they are the average child's care implementation performers. After the survey data was proceeded, it can be indicated that social care techniques realization are relatively inefficient. Children's social care centers are not specialized by children's behavior or mental illnesses, the child's legal representatives are not willing to participate in order to create a plan for children's social care as well as in plans realization process. Institutional cooperation becomes one of the biggest problems – social care centers, city council and other institutions do not put enough effort in order to insure that child and it's environment would change for a better, there are no obligations and responsibilities set. The study revealed that social care centers do not have enough equipment which is required for work with delinquent behavior children, also informants are essentially questioning possibility of changes in child's behavior while applying average care implementation, by emphasizing resent environment, legal representatives who are responsible for child's inappropriate behavior and access to social care centers.

Key words: child's average care implementation, children's social care center, minor's crime, delinquency.

Interviu klausimynas

Socializacijos centro veiklos organizavimas įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę :

1. Kaip vaikas įtraukiamas į socializacijos centro gyvenimą bei centro veiklą, ugdymosi procesą?
2. Kaip organizuojama vaiko adaptacija socializacijos centre?
3. Koks šeimos/globėjų bei paties vaiko vaidmuo rengiant vidutinės priežiūros priemonės planą, kaip į plano rengimo procesą įtraukiamas vaikas?
4. Užtikrinant sėkmingą vaiko vidutinės priežiūros priemonės vykdymą turėtų dalyvauti šeima, kiek ji įsitraukia ar yra įtraukiama?
5. Koku būdu socializacijos centre kuriama saugi, artima šeimai aplinka?
6. Koks centro galimybės palaikant vaiko santykius su šeima?
7. Kokiais būdais ar metodais ugdomi vaiko socialiniai įgūdžiai ir padedama jam integruotis į visuomenę kai pastarasis yra izoliuotas vaikų socializacijos centre?
8. Kaip vaikų laisvalaikis ir neformalus švietimas yra orientuotas į teigiamą elgesio palaikymą?
9. Kokias elgesio korekcijos programas vykdo socializacijos centras, kaip jas pavykstą įgyvendinti?
10. Kuo skiriasi organizuojamas vaikų ugdymas, profesinė ir ikiprofesinė veikla nuo vaikų ugdymo mokyklose, kaip šie skirtumai padeda įgyvendinti vidutinę priežiūros priemonę?

Socializacijos centro veiklos vertinimas įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę:

11. Kaip vertinate vidutinės priežiūros priemonės dokumentų pritaikomumą įgyvendinant vidutinę priežiūros priemonę?
12. Kokius matote trūkumus minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme bei institucijų sąraangoje įgyvendinančių vidutinę priežiūros priemonę?
13. Kaip vertinate tarpinstitucinį bendradarbiavimą vykdant vaiko vidutinės priežiūros priemonę, kokie socialiniai partneriai padeda pasiekti vidutinės priemonės tikslų ?

14. Kokie kyla sunkumai su vaikais vykdant vidutinę priežiūros priemonę?
15. Kaip manote, kokios yra probleminės socializacijos centro veiklos sritys, kaip jas reikėtų tobulinti?
16. Viena iš vaiko esančio socializacijos centre pareigų yra mokymasis, kokie pagrindiniai rizikos veiksniai lemiantys mokymosi sėkmę bei nesėkmes?
17. Kokie metodai dirbant su vaikais yra efektyviausi, o kurie ne? Kodėl?
18. Kokie rizikos veiksniai lemia tai, jog resocializacija ne visada sėkminga ir vaikai nusikalsta pakartotinai?

Socializacijos centro auklėtinių charakteristika :

19. Kokie veiksniai lemia vaikų nusikalstamumą ir jų patekimą į socializacijos centrą?
20. Galėtumėte keliais sakiniais nusakyti vaiką patekusį į socializacijos centrą, koks jis?
21. Kokios yra dažniausiai įsivaizduojamos vaikų ateities perspektyvos ir lūkesčiai, kiek jie gali būti įgyvendinti atsižvelgiant į šeimos, vaiko, artimos aplinkos ir kitas aplinkybes?